

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
BALTIJOS REGIONO ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS INSTITUTAS
ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS KATEDRA

Paulius Nikonovičius

Kraštovaizdžio archeologijos magistro studijų II kurso studentas

**ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJŲ PADĖTIS XVI AMŽIAUS
ANTROJE PUSĖJE**

(Magistro kvalifikacinis darbas)

Klaipėda, 2017

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
ISTORIOGRAFIJOS APŽVALGA	11
ŠALTINIŲ APŽVALGA	19
1. LDK ŽEMĖS TEISMO CHARAKTERISTIKA	22
1.1 ŽEMĖS TEISMO IŠTAKOS	22
1.2 LDK TEISMAI IKI 1564-1566 M REFORMŲ	23
1.3 LDK ADMINISTRACINĖ IR TEISMŲ REFORMA 1564-1566 M.	24
1.3.1 ŽEMĖS TEISMAS LDK IR JO ORGANIZACIJA	25
1.3.2 ŽEMĖS TEISMAS ŽEMAITIJOS SENIŪNIJOJE 1566-1611 M.	28
2. ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJŲ KARJERA IR PADĖTIS XVI A. II P. ŽEMAITIJOS SENIŪNIJOS VISUOMENINIO GYVENIMO KONTEKSTE	31
2.1 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJAS STANISLOVAS VIEKAVIČIUS (1566-1569).....	31
2.2 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJAS KAZIMIERAS ORVYDAS	38
2.3 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJAS SEBASTIJONAS KĘSTARTAS 1594-1611 M.	47
2.4 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJO XVI A. II P. CHARAKTERISTIKA.....	55
IŠVADOS	57
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	58
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60
PRIEDAI	66
SUMMARY	75

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

I LS – I Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės statutas

II LS – II Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės statutas

III LS – III Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės statutas

ATR – Abiejų Tautų Respublika

LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

LM – Lietuvos Metrika

LMA – Lietuvos mokslų akademija

LNMMB – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

LVT – Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas

VUBRS – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika

XVI a. II p. LDK įsitraukus į daugiameį karinį konfliktą dėl Livonijos, ypatingai išryškėjo bajorijos luomo reikšmė. Taip atsitiko todėl, kad šis luomas sudarė LDK kariuomenės pagrindą. Nors nuo pat XIV a. pab., kai Jogaila suteikė pirmąsias privilegijas bajorams¹, šis luomas vis tvirtėjo, tačiau iki pat XVI a. vid. politiškai ir teisiškai buvo priklausomas nuo didikų². Supratę, kad diduomenė yra priklausoma nuo jos, bajorija pradėjo reikalauti išplėsti jų įgaliojimus ir patiems spręsti praktines savo luomo problemas vietos seimeliuose, teismuose. Ypatingai LDK bajorus įkvėpė tai, kad Lenkijos karalystėje ši praktika apie pusę amžiaus jau buvo taikoma. Diduomenei neturint kur trauktis buvo pradėtos kompleksinės reformos, prasidėjusios 1557 m. Valakų reforma ir pasibaigusios 1588 m. III LS išleidimu. Bene svarbiausia – 1564-1566 m. įvykdyta LDK administracinė ir teismų reforma.

A. Bumblauskas su šiuo reformų kompleksu sieja „bajorų respublikos“ pradžią³. A. Vasiliauskas šioje vietoje kalba apie bajoriškąsias savivaldos formavimąsi⁴. A. Šapoka po reformos ir Liublino unijos prasidėjusį laikotarpį LDK iškalbingai pavadino „ponų ir bajorijos viešpatavimo laikotarpiu“⁵. Tyrinėtojas D. Vilimas linkęs nesutikti su istoriografijoje įgalintais teiginiais dėl bajorijos savarankiškumo. Savo tyrime, remdamasis R. Ragauskienės sudarytu Mikalojaus Radvilos Rudojo klientų sąrašu⁶, D. Vilimas teigia, jog nemažai tame sąraše buvusių asmenų buvo Žemės teismo pareigūnais, o tai rodo, kad didikai vis dėlto galėjo daryti poveikį priimamiems teismo sprendimams net ir per tokį bajoriškąsias savivaldos simbolį, kaip Žemės teismas⁷. Kita vertus, galima abejoti ir šia tyrinėtojo prielaida, kadangi tyrinėtojo pateikti M. Radvilos Rudojo tarnybininkai, kurie tarnavo Žemės teismo pareigūnais, buvo daugiau Rytinėje LDK teritorijoje, tad manyti, kad tokios tendencijos vyko visoje LDK, remiantis šiuo kriterijumi yra per drąsu ir galbūt ne iki galo argumentuota.

Tai ne vienintelė diskutuotina tezė iš D. Vilimo darbų. Tyrinėjant pirmąją bajorų kartą, kuri buvo išrinkta į LDK Žemės teismus, tyrinėtojas, remdamasis turtiniu kriterijumi, ją priskyrė vidutinajai bajorijai⁸. Identifikuodamas kas yra vidutinė bajorija, tyrinėtojas kalba labai abstrakčiai. Iš pateikto

¹ IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma, 1978, p. 293-294.

² Istoriografijoje dar vadinami ponais, magnatais. Tai stambūs žemvaldžiai, turėję ir aukštus politinius postus ir politinę įtaką. Dažniausiai jie būdavo administracinių vienetų vaivados, seniūnai. Iki XVI a. vid. jie būdavo pagrindiniais teisingumo vykdytojais visų kategorijų teismuose, karų metu dažniausiai užimdavo kažkurio lygmens vadų pareigas.

³ BUMBLAUSKAS, A. *Senosios Lietuvos istorija 1009-1795*. Vilnius, 2007, p. 252-253.

⁴ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai nuo XVI a. vid iki XVIII a. vid. *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. [interaktyvus], 2008, p. 2-4. [žiūrėta 2015.07.05] Prieitis per internetą:

<http://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Veikla/Vidaus%20reikalų%20istorija/3dalis.pdf>.

⁵ ŠAPOKA, A. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1989, p. 256.

⁶ RAGAUSKIENĖ, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis : (apie 1515-1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 305-376.

⁷ VILIMAS, D. Pirmoji pavietų bajoriškųjų „juristų“ karta. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588)*, Vilnius, 2006, p. 127 - 130.

⁸ VILIMAS, D. LDK pavietų Žemės teismo pareigūnai. 1566-1588 m. (Pirmoji pavietų bajoriškųjų juristų karta). Vilnius, 2002, p. 13.

teksto galima suprasti, kad tai yra sluoksnis bajorijos luome tarp didikų ir smulkiosios bajorijos. Nors D. Vilimas rėmėsi LDK kariuomenės surašymo duomenimis ir bajorijos turtinę padėtį vertino pagal tarnybai paruoštų karių skaičių, bet konkrečiai nenurodė atskaitos taško, kiek ir kokių karių turėjo skirti bajoras, kad jį būtų galima prilyginti stambiam (didikui), vidutiniam ar smulkiam. Žvelgiant į tai, ką galima priskirti vidutinijai bajorijai, V. Vaivada remdamasis J. Ochmanskiu vidutinijai bajorijai įvardino kaip tuos, kurie savo nuosavybėje turėjo nuo 6 iki 50 valstiečių dūmų⁹. Žemaitijos seniūnijos atveju, tai visi Žemės teismo teisėjai ar jų giminaičiai, XVI a. raidoje valdė daugiau dūmų nei vidutinis bajoras (žvelgiant pagal V. Vaivados siūlomą variantą). Dar daugiau, žvelgiant į ankstesnę D. Vilimo prielaidą dėl bajoriškosios savivaldos, kol kas dar nėra duomenų, jog kažkuris iš Žemaitijos Žemės teismo pareigūnų, karjerą pradėjusių nuo XVI a. II p. būtų kokio nors didiko klientas. Tad iš vienos pusės, galbūt Žemaitijos seniūnijos atvejis, tiek paties teismo organizavimo prasme, tiek personalo klausimu, buvo „išimtis iš taisyklės“, kuri anot D. Vilimo pateiktos išvados, galimai galiojo visoje LDK? Tačiau iki galo išryškinti situaciją galima tik atlikus tyrimą sutelktą ties tokiais regionais, kurių D. Vilimas taip išsamiai dar netyrė ir tuose regionuose XVI a. II p. išrinktu Žemės teismo personalu. Vienas tokių regionų galėtų būti jau minėta Žemaitijos seniūnija, kurioje lygiai taip pat, kaip ir visoje LDK nuo 1566 m. turėjo pradėti veikti naujo pavyzdžio Žemės teismas ir jame tarnybą pradėjo eiti vietos bajorų išrinkti pareigūnai. Šio **darbo objektas** – Žemaitijos Žemės teismas ir iki XVI a. II p. tarnybą pradėję šio teismo teisėjai.

Darbo tikslas.

Charakterizavus pagrindines po 1564-1566 m. LDK administracinės ir teismų reformos įkurto Žemės teismo ypatybes ir nustačius institucijos vietą Žemaitijos seniūnijos visuomeninių institucijų kontekste, išanalizuoti pirmosios po reformos Žemaitijos Žemės teisme pradėjusių dirbti teisėjų kartos padėtį XVI a. II pusės Žemaitijos seniūnijos visuomeniniame kontekste bei palyginus pareigūnus tarpusavyje išvesti bendrąsias savybes, kurios charakterizuos Žemaitijos Žemės teismo teisėjo institutą.

Darbo uždaviniai.

1. Charakterizuoti Žemės teismo instituciją ir nustatyti kokią vietą ji užėmė XVI a. II p. Žemaitijos seniūnijos valstybinių institutų kontekste.
2. Išanalizuoti Žemaitijos Žemės teismo teisėjų gyvenimo ir karjeros momentus ir įvertinti jų padėtį XVI a. II p. Žemaitijos seniūnijos visuomeniniame kontekste.
3. Palyginus išanalizuotų Žemaitijos Žemės teismo teisėjų bendrąsias savybes charakterizuoti XVI a. II p. Žemaitijos Žemės teismo teisėjo institutą.

⁹ VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija Žemaitijoje XVI a.: Esminiai raidos bruožai. Klaipėda, 2004, p. 79-80.

Darbo geografinės ir chronologinės ribos.

Šiame tyrime, geografinės ribos nėra koncentruotos. Kalbant apie Žemės teismą ir jo raidą, neapsiribojama vien XVI a. LDK valstybinėmis ribomis, o analizuojamos ir Žemės teismo veikimo ypatybės Lenkijos karalystės teritorijoje. Tiesa, kalbant apie kitus tris analitinius darbo skyrius, kuriuose figūruoja Žemaitijos Žemės teismo teisėjai, geografinės ribos koncentruojamos XVI a. – XVII a. I p. LDK administraciniuose vienetuose, pagrinde Žemaitijos seniūnijoje¹⁰ ir kaimyniniame Žemaitijai Trakų vaivadijos Upytės pavieta. Taip yra todėl, kad būtent šiose vietovėse buvo pagrindinis Žemaitijos Žemės teismo teisėjų ir jų giminaičių ar ankstesnių kartų atstovų veikimo arealas.

Darbo chronologinės ribos yra XVI a. Taip yra todėl, kad darbo **objektas** – Žemaitijos Žemės teismas įkurtas XVI a II p. Žemaitijos Žemės teismo pareigūnų pirmoji karta, savo tarnybą teisme pradėjo taip pat XVI a. II p., tačiau žvelgiant į pareigūnų gyvenimo ir ankstesnės karjeros ypatumus, giminės raidą, tenka žvelgti ir į XVI a pr., o kartais net XVII a. pr.

Darbo struktūra.

Šį darbą sudaro įvadas su tyrimo problema, darbo tikslu, uždaviniais, objektu, istoriografijos ir šaltinių analize, metodologija. Du darbo skyriai kuriuose charakterizuojama Žemės teismo institucija ir nustatoma jos padėtis Žemaitijos seniūnijos institucijų kontekste, analizuojamos Žemės teismo teisėjų asmenybės ir jų karjeros ypatybės, tuo pačiu nustatomas kiekvieno teisėjo statusas Žemaitijos visuomenėje. Paskutinio skyriaus paskutiniame poskyryje apibendrinama informacija apie minėtus teisėjus ir nustačius visiems pareigūnams bendras savybes nustatomas Žemaitijos Žemės teismo teisėjo prototipas XVI a. II p. Be to darbe dar yra išvados, santrauka anglų kalba ir priedai.

Darbo metodologija.

Tyrime naudojami 5 metodai – prozopografinis, analitinis-aprašomasis, komparatyvistinis, istorinių šaltinių analizės ir sintezės.

Prozopografinis metodas – pagrindinė šio tyrimo metodologinė priemonė. Paties žodžio prozopografija semantinė reikšmė - asmens (prosopo) aprašymas (grafos). Pasak T. D. Barnes, tokia reikšmė, terminas buvo laikomas ir XVI a pab., XIX a. pr. Anglijoje. Toks pat termino apibūdinimas panašiu laikmečiu buvo naudojamas ir Prancūzijoje (pranc. prosopographie)¹¹. Pasak L. Stone

¹⁰Kiekviename moksliniame darbe yra svarbu tinkamai apsibrėžti terminus.Kas yra Žemaitijos seniūnija XVI a. II p.? Tai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės administracinis vienetas, kuris Rytuose ribojosi su Trakų vaivadija, Šiaurėje su Livonijos ordino valstybe (1561 m Livonijos vaivadija , pietryčiuose su Prūsijos karalyste, vakaruose - artimiausias sausumos kaimyninis sausumos vienetas – Švedijos karalystė, su kuria Žemaitijos seniūniją skyrė Baltijos jūra. Žemaitijos seniūnijos plotas siekė apie 21 tūkst. km². Apie XVI a. aštuntą dešimtmetį, politinis centras – Raseiniai. Apie 10% gyventojų sudarė bajorija. Likusią dalį – paprasti žmonės . Pagal VILIMAS, D.

¹¹ BARNES, T. D. Origins of prosopography. Prosopography Modern and Ancient. *Prosopography Approaches and Applications*. Oxford, 2007, p. 72.

modernieji istorikai prozopografija laiko kolektyvine biografija; socialinių mokslų atstovai – daugiau nei vienos karjeros linijos analize. Pats tyrinėtojas prozopografija vadina tyrimu, kuriuo atskleidžiama bendra biografinė tam tikros žmonių grupės charakteristika; kolektyvine jų gyvenimo studija¹². H. De Riderio Simoenso (H. De Ridder-Symoens) nuomone, prozopografija, tai kolektyvinė biografija, kurios paskirtis – nagrinėti tam tikrą žmonių grupę, kurią tyrinėtojas išsirenka pagal bendrus bruožus (profesija, socialinė kilmė, geografinė kilmė ir kt.). Sudaromas biografinis klausimynas ir duomenys renkami apie gerai apibrėžtą žmonių grupę. N. Bulst nuomone, prozopografija vadiname personalijų, kurios yra apibrėžtos laike ir erdvėje, tyrimą¹³. Gauta atsakymų visuma gali atsakyti į istorinius probleminius klausimus. Dėl savo specifiškumo prozopografija neturi vieno, visą apimančio apibrėžimo. K. Verbovenas (K. Verboven), M. Karlie (M. Carlier), J. Dumolynas (J. Dumolyn) kolektyviniame straipsnyje bandė analizuoti prozopografijos metodo problematiką. Visų pirma, tyrinėtojai pateikė literatūrinę prozopografijos apibrėžtį – „individualybės išorinių bruožų - savybių aprašymas“¹⁴.

Prozopografija, kaip istorinių tyrimų metodas susiformavo XIX a. pab. Teodoras Mommsenas (Theodor Mommsen) tada galvojo, kad per Romos imperijos elito biografinių duomenų santrauką ir jų politinės karjeros kelią gali pavykti nustatyti imperinės valdžios institucijų politinių sprendimų motyvus. Didysis lūžis šiuose tyrimuose įvyko XX a. 3-4 deš., kai Luisas Namieras (Lewis Bernstein Namier), tirdamas Jurgio III laikų Anglijos parlamento narių biografijas, panaudojo prozopografiją kaip kolektyvinės biografijos tyrimo metodą ir konstatavo, kad jis geriausiai tinka analizuojant mažas socialines grupes¹⁵. Dabartiniuose prozopografijos tyrimuose lyderiaujančios Katerinos S. B. Keats-Rohan (Katharine Stephanie Benedicta Keats-Rohan) nuomone, šiuo metu prozopografinių tyrimų dėmesio centre yra jau ne vien grupė, o individas ir jį supanti aplinka, t.y. gilinamasi į aplinkinių poveikį asmeniui ir priešingai¹⁶.

Prozopografijos metodas Lietuvos istorikų darbuose.

Trumpai aptariant prozopografijos metodo panaudojimo Lietuvos istorikų darbuose, reikia pasakyti, kad šis metodas, plačiau imtas taikyti tik nuo XXI a. pr. Tačiau nežiūrint į taip vėlai tyrimuose pradėtą taikyti prozopografinį metodą, darbų, kurie paremti šiuo metodu yra. Paminėtina tai, kad metodas buvo taikytas tyrinėjant tiek LDK laikų, tiek tarpukario Lietuvos asmenybių grupes. Iš pirmųjų galima pažymėti A. Ragauskos darbą apie Vilniaus miesto valdantįjį elitą XVII a. pab.¹⁷; R. Petrausko

¹² STONE, L. Prosopography. *Daedalus*. Vol. 100, No. 1, Historical Studies Today, 1971, p. 46.

¹³ VERBOVEN, K., CARLIER, M., DUMOLYN, J. A short manual to the art of prosopography. *Prosopography Approaches and Applications: a Handbook*. Oxford, 2007, p. 39-40.

¹⁴ Ibid., p. 37.

¹⁵ Ibid., p. 42-43.

¹⁶ EATS-ROHAN, K.S.B. K Biography, Identity and Names: Understanding the Pursuit of the Individual in Prosopography. *Prosopography Approaches and Applications: a Handbook*. Oxford, 2007, p. 141.

¹⁷ RAGAUSKAS, A. *Vilniaus valdantysis elitas: XVII a. antroje pusėje. (1662-1702)*, Vilnius, 2002.

darbą apie Lietuvos diduomenę XIV a. pab. – XV a.¹⁸; E. Saviščevo darbą apie Žemaitijos elitą XV a. pab., XVI a. II p.¹⁹.; D. Vilimo darbą apie Žemaitijos Žemės teismo formavimąsi XVI a. II p.²⁰ Iš antros grupės darbų galima išskirti V. Selenio darbą apie Tarpukario istorikų bendriją²¹ ir A. Lazauskienės-Morkūnaitės darbą apie Šiaulių savivaldybės tarnautojus pirmaisiais tarpukario Lietuvos Respublikos metais²².

Prozopografijos metodo taikymas.

Prozopografinis klausimynas paprastai susideda iš daugybės klausimų. K. Verbovenas (K. Verboven), M. Karlie (M. Carlier), J. Dumolynas (J. Dumolyn) savo straipsnyje siūlo 23 galimus prozopografinio klausimyno punktus, kurie suskirstyti į keturias kategorijas: asmenybė ir šeimyninis gyvenimas, karjera, materialinis (asmens arba giminės) stovis, kultūra²³. Lietuvos tyrinėtojai šį metodą taiko įvairiai. Pavyzdžiui žvelgiant į E. Saviščevo bandymą taikyti prozopografinį metodą, tai jis savo darbe aiškiai suformulavo prozopografinius punktus: *vardas, herbas, pareigos ir politinė karjera, kilmė, šeima, valdos, fundacijos*²⁴. D. Vilimas neišskyrė konkrečių punktų, tačiau iš jo darbo galima išvelgti numanomus prozopografijos klausimyno punktus, tai : *administracinis vienetas, pareigybės, pareigūnai, tarnybos laikas*²⁵. Šiame darbe, siekiant įgyvendinti iškeltus uždavinius bus siekiama kuo labiau išnaudoti prozopografinio tyrimo strategijos galimybes ir iškelti bei atsakyti į kuo daugiau klausimų apie tyrimo objekto – Žemaitijos Žemės teismo teisėjus, jų gyvenimą, karjerą, aplinką. Sudėjus visus atsakymus bus prieinama prie išvados kokią padėtį pareigūnai užėmė XVI a. II p. Žemaitijos seniūnijos visuomenėje. Tiriant pareigūnų aplinką ir tai, kas davė postūmį jų karjerai, neišvengiamai prieinama prie pačios pareigūnų giminės ir jų potencialo. Dėl to, šiame tyrime prozopografinis klausimynas bus padalintas į du blokus – kolektyvinis (klausimai skirti apibrėžti giminei iš kurios kilęs pareigūnas) ir individualus (klausimai skirti apibrėžti pačiam pareigūnui).

Tyrime naudojami šie kolektyvinio bloko klausimai:

Pavardė: *tai prozopografinio klausimyno klausimas, kuriama aptariama objekto pavardė, jos kilmė, onomastinė pavardės analizė.*

¹⁸ PETRAUSKAS, R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.* Vilnius, 2003.

¹⁹ SAVIŠČEVAS, E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais.* Vilnius, 2010.

²⁰ VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588),* Vilnius, 2006.

²¹ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918-1940 m.* Kaunas, 2008.

²² LAZAUSKIENĖ –MORKŪNAITĖ A., Šiaulių apskrities savivaldybių charakteristika 1918-1920 m. (savivaldybių nariai ir tarnautojai), *Šiaulių apskrities istorijos raida. Mokslinių straipsnių rinkinys*, Šiauliai, 2004.

²³ VERBOVEN, K., CARLIER, M., DUMOLYN, J. A short manual to the art of prosopography. *Prosopography Approaches and Applications: a Handbook.* Oxford, 2007, p. 55-56.

²⁴ SAVIŠČEVAS, E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais.* Vilnius, 2010, p. 299.

²⁵ VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588),* Vilnius, 2006, p. 135.

Giminės herbas ir jo analizė: *tai prozopografinio klausimyno klausimas, kuriame pateikiamas giminės herbas, perskaitomas pagal heraldines blazonavimo taisykles ir kt. informacija.*

Giminės valdos: *tai prozopografinio klausimyno klausimas, kuriame pateikiamos pagrindinės aptariamoms giminės valdos. Kartu svarstoma galima giminės kilmės problematika.*

Giminės nariai: *tai prozopografinio klausimyno klausimas, kuriame pateikiami žymesni aptariamoms pareigūno giminės atstovai.*

Tyrime naudojami šie individualaus bloko klausimai:

Vardas: *klausimas, kuriame aptariamas teisėjo vardas, vardo kilmė bei aptariamas santykis tarp vardo ir kitų prozopografinio klausimyno dalių*²⁶.

Gyvenimo – mirties datos. *klausimas, kurį analizuojant bandoma nustatyti kuo tikslesnę pareigūnų gimimo ir mirties datą.*

Kilmė: *klausimas, kuriuo siekiama tiksliau nustatyti Žemaitijos Žemės teismo teisėjų kilmės vietą.*

Materialinė padėtis: *klausimas kuriuo nustatoma tyrimo objekto žemėvalda, metinės apyvartinės lėšos, ūkių ar pavaldinių skaičius ir visa kita kas susiję su disponuojamu turtu*²⁷.

Socialinis statusas: *klausimas, į kurį atsakius nustatoma, kokiame socialiniame, ekonominiame, politiniame lygmenyje buvo pareigūnas.*²⁸

Artimieji: *klausimas, kuriame, stengiamasi identifikuoti įmanomą pareigūno artimąją aplinką – šeimą, giminaičius.*

²⁶Vardas kartais padeda atskleisti kitas, sunkiau identifikuojamas tyrimo dalis, pvz.: iš vardo galima daryti prielaidą kurios konfesijos buvo pareigūnas. Dažniausiai tai padeda atskirti katalikus ar protestantus nuo stačiatikių.

²⁷ Kadangi iki V. Vaivados tyrimų istoriografijoje buvo vengta konkretumo kalbant apie tai, kaip yra nustatoma bajoro turtinė padėtis, tai šiuo atveju nieko geriau neturint, darbe naudojama tokia turto apskaičiavimo formulė – (paruoštų LDK kariuomenei karių skaičius x 8 (valdinių skaičius) x 2 (dūmų skaičius, nes 1 valdinys rūpinosi maždaug 2 dūmais)), paremta G. Blaszczyku (Žr. BLASZCZYK, G. Diecezja zmużka od XV do poczatku XVII wieku: Ustroj. Poznań, 1993, s. 80..), J. Ochmansio ir J. Kiaupienės(KIAUPIENĖ, J. Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XV–XVIII a. Vilnius, 1988, p. 47.) duomenimis. Neturint galimybės apskaičiuoti ekonominio potencialo pagal kariuomenei paruoštų karių skaičių yra žiūrimos įvairios pareigūno finansinės operacijos.

²⁸ Į socialinio statuso klausimą, šiame darbe padeda atsakyti V. Vaivados darbe pateiktas bajorų išsisluoksniavimą pačiame bajorijos sluoksnyje ekonominį pajėgumą, tai: I gr. – neturėję pavaldinių, II gr. valdę nuo 1 iki 5 dūmų, III grupė valdę nuo 6 iki 50 dūmų, IV grupė kurie valdė 100 ir daugiau dūmų. Šiame darbe, I ir II gr. bajorus laikysime smulkiaja bajorija, III – vidutine, IV – stambiaja. Tiesa, tyrinėjant pareigūnus buvo susidurta ir su tokiu specifiniu terminu – Žemionis. Dėl šio termino naudojimo kyla tam tikra problema, nes skirtingais laikotarpiais juo įvardinama tiek smulkioji bajorija (neturinti gausios žemėvaldos), tiek seniūno tarnybininkai, o yra nuomonė, kad tai tiesiog buvo termino „bajoras“ atmaina(SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda., p. 96-97). R. Ragauskienės pozicija šiek tiek kitokia. Tyrinėtoja teigia, kad, šis terminas gali reikšti išsisluoksniavimą pačiame bajorijos sluoksnyje, bet nebuvo linkusi detalizuoti kokiam pasluoksnyje galėjo priklausyti žemiūnys(RAGAUŠKIENĖ, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris,, p. 198 – 199.)

Išsilavinimas: klausimas, kuriame bandoma nustatyti kokį išsilavinimą ir kur įgijo pareigūnas.

Religinė pakraipa: kurioje bus bandoma nustatyti pareigūno religines pažiūras. Tai vienas iš svarbesnių prozopografinio tyrimo punktų nes tai formuoja tam tikrą pareigūno kultūrinę aplinką ir gali privesti prie kontaktų su įtakingais magnatais, kurie išpažįsta tą pačią religiją ir rūpinasi jos plėtojimu ar išlaikymu būtent per pareigūnus.

Karjeros raida: tai septintoji ir viena svarbiausių prozopografinio klausimyno dalių, kurioje nustatoma visos įmanomos iki tol pareigūno eitos pareigos. karjeros raida. Šioje vietoje dar bus bandomas nustatyti pareigūnų darbo našumas jiems einant pareigas Žemaitijos Žemės teisme.

Socialinis aktyvumas. Tai prozopografinio klausimyno dalis, kuri paremta Žemaitijos Žemės teismo aktų nuorašuose, Lietuvos Metrikoje ar kituose, šiame darbe disponuojamuose dokumentuose užfiksuota Žemaitijos Žemės teismo pareigūnų veikla. Tai gali būti teisėjų dalyvavimas turto dalybose, teisimasis, žemėvaldos mainai, dotacijos, užstatai ir kt.

Komparatyvistinis metodas šiame darbe taip pat yra greta svarbesnių tyrimo metodų, nes juo pagrįstas penktasis darbo uždavinys. Kaip ir prozopografijos metodo atveju, galima surasti nemažai komparatyvistinio metodo apibrėžčių. Socialinių mokslų atstovas tyrinėtojas ir teoretikas R. Tidikis yra pateikęs tokį istorinio komparatyvistinio metodo apibrėžimą: „Lyginamasis istorinis metodas – visuomenės raidos reiškinių tyrimas ir aiškinimas, kai konstatavus tų reiškinių panašumą, daroma išvada apie jų genetinį giminingumą, t. y. išvada apie jų bendrą kilmę“²⁹. Remiantis J. Riusenu (Jörn Rüsen) taikant komparatyvistinį metodą yra svarbu nustatyti tinkamus kriterijus³⁰. Šiame darbe lyginami yra pareigūnai, o lyginamieji kriterijai: 1) giminės indėlis į pareigūno karjerą, 2) aktyvumas socialinėje, kultūrinėje, mecenatystės – fundacijų srityse 3) Formalus atitikimas kriterijų eiti Žemės teismo teisėjo pareigas ir kiti momentai iš prozopografinio klausimyno. Iš palyginimo suradus bendras tendencijas visiems pareigūnams, bus bandoma charakterizuoti XVI a. II p. Žemaitijos Žemės teismo teisėjo prototipą.

²⁹TIDIKIS, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius, 2003, p. 409

³⁰RÜSEN, J. *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Vilnius, 2007. 236.

ISTORIOGRAFIJOS APŽVALGA

Teisminių institucijų ar LDK kilmingųjų tyrimų apžvalga lietuvių istoriografijoje yra nevienoda. V. Andriulis LDK teisės ir teisminių institucijų istorinių tyrimų raidą yra pasirinkęs skirstyti pagal chronologiją: 1) LDK gyvavimo laikotarpio, 2) Okupuotos LDK laikotarpio mokslininkų tyrinėjimai. 3) pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 - 1940) mokslininkų ir šio laikotarpio kitų mokslininkų tyrinėjimai, 4) Lietuvos Respubliką okupavusios Sovietų Sąjungos (1940 - 1990) ir jos ideologijos išugdytų mokslininkų tyrinėjimai, 5) lietuvių ir kitų šalių mokslininkų tyrinėjimai Lietuvai 1990 m. atkūrus valstybingumą³¹. Didžiulią teisminių institucijų istoriografijos analizę atliko D. Vilimas. Tiesa, savo darbe apie Žemės teismo formavimąsi, tyrinėtojas konkrečiai neapsibrėžė kokiais kriterijais remiantis jis skirsto istorinius tyrimus. Tačiau iš pačios galima pastebėti, jog darbų apžvalga pradedama nuo XIX a. Rusijos imperijos istorikų darbų, o baigiama XIX a. pr. išleistais herbynais³². Aiškesnis atrodo E. Saviščevo istoriografijos apžvalgos skirstymas. Jis pradeda nuo XIX a., o baigia XXI a. tyrinėtojų įdirbio aptarimu, tačiau viduryje nesilaikoma chronologinio nuoseklumo. Vienoje vietoje kalbama apie XX a. pab. - XXI a. pr. XX a. pr., vėliau „peršokama“ prie XX a. pr. tyrinėjimų³³. Todėl nesant susiklosčiusios istoriografinės apžvalgos tradicijos ar vienodesnio modelio, šiame istoriografija bus skirstoma į istoriografiją apie LDK Žemės teismą ir LDK bajorijos tyrimų istoriografiją, o patys darbai bus skirstomi pagrįsdami chronologiniu principu.

ISTORIOGRAFIJOS LDK ŽEMĖS TEISMO TEMATIKA NUO XIX A. PAB. IKI XXI A. PR.

Žemės teismo institucijos raidos tyrimų pradžia laikytina XIX a. pab. ir siejama su Rusijos imperijos istorikų tyrimais. Pirmuoju sąraše galėtų būti žydų kilmės Rusijos imperijos istorikas S. Beršadskis. Nors pagrindinis šio tyrinėtojo dėmesys buvo skirtas LDK Statutų tyrimams bei jų turinio lyginimui su Lenkijos karalystės konstitucijomis, tačiau pastebėtina, kad kaip tik Statutuose ir aptariama bendroji teisminė ano meto sistemos visuma. Be kita ko ten reglamentuota ir teisminių institucijų veikla priimančią sprendimus. S. Beršadskis tik šiek tiek prisilietė prie teisminių institucijų neišskyręs konkrečių teismų tipų. Bendrai, remdamasis statutais ir *Volumina legum* sąvadais, palietė teisėjų darbo problematiką ir išskyrė iš Statuto turinio kylančius įpareigojimus teisėjui, kuo reikia vadovautis formuluojant sprendimus³⁴.

Praktiškai tuo pačiu metu LDK teisinėmis institucijomis susidomėjo ir kitas Rusijos imperijos istorikas M. Liubavskis. Pirmajame darbe tyrinėtojas, analizavo administracinę LDK sistemą ir valdymo

³¹ ANDRIULIS, V. Pratarmė. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Vilnius, 2003, p. 10.

³² VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588)*, Vilnius, 2006, p. 17-54.

³³ SAVIŠČEVAS, E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais*. Vilnius, 2010, p. 21-24.

³⁴ БЕРШАДСКИЙ, С.А. *Литовский Статут и Польские конституции*. Санкт-Петербург, 1893, p. 49.

ypatybes administraciniuose LDK vienetuose įsigaliojus Pirmajam Lietuvos statutui ir vėliau³⁵. Čia tyrinėtojas piešia tam tikrą vaizdą, apie priešreforminius LDK teismus, jų tipus bei sandarą. Tais pačiais 1894 m. pasirodė kitas M. Liubavskio straipsnis apie pavienius kunigaikščius ir vietinį valdymą LDK³⁶. Šiame savo straipsnyje, tyrinėtojas kreipia dėmesį į vis dar ikireforminį LDK administracinį „peizažą“, pavietų administratorius, vaivadas ar seniūnus ir bando nustatyti jų kompetenciją, subordinaciją. Taip pat, tyrinėtojas polemizavo su F. Leontovičiumi ir argumentuotai paneigė minėto tyrinėtojo nuomonę, kad kunigaikščiai galėdavo „peršokti“ vietinių valdytojų teismus ir kreiptis į aukštesnės instancijos teismus (ponų tarybos teismą)³⁷. Dar vieną didelę studiją M. Liubavskis išleido 1900 m. Ją tyrinėtojas paskyrė LDK seimams tyrinėti³⁸. Šalia seimų tematikos M. Liubavskis vienas pirmųjų pradėjo kalbėti apie XVI a. vid. administracines ir teismų reformas, jų užuomazgas Bielsko seime³⁹ ir iškėlė mintį, kad ponai visokiais būdais stengėsi atitolinti bajoriškos savivaldos įkurimą, kurią simbolizavo pačių bajorų renkamo Žemės teismo įkūrimas ir reglamentavimas⁴⁰.

Šalia S. Beršadskio, M. Liubavskio ir F. Leontovičiaus, LDK teisminių institucijų raidos tyrinėjimais užsiėmė ir I. Lappo. Tyrinėtojas išsiskyrė tuo, kad tyrė ne vien XIX a. pab., ir XX a. pr., Rusijos imperijoje, kaip jo kolegos, o ir tarpukariu atkurtoje Lietuvos Respublikoje. Dėl to I. Lappo darbus galima skirstyti į ankstyvuosius jo darbus, kai dirbo Sankt Peterburge ir vėlyvuosius, kuriuos atliko tarpukariu Prahoje ir Kaune. Pagrindiniai skirtumai tarp šių dviejų periodų, I. Lappo darbuose yra tie, kad tarpukariu nebeliko Rusijos imperijos laikais būdingų ideologinių gairių apie LDK, kai bendrą lietuvių-rusų valstybę. Tai buvo būdinga ne vien I. Lappo ankstyviesiems darbams, bet ir kitiems prieš tai aptartų tyrinėtojų darbams. Kita vertus, vėlyvajame laikotarpyje tyrinėtojas perėjo nuo teisminių institucijų tyrinėjimų prie teisės šaltinių tyrimų, kuriuose paliečiama ir teisminių institucijų problematika.

Ankstyvojo laikotarpio darbams galima priskirti keturis I. Lappo darbus. Pirmieji trys, tai buvo straipsniai, kuriuose buvo nagrinėjama po XVI a. II p. LDK administracinės ir teismų reformos įkurtų teisminių institucijų raidos problematika. Pirmasis darbas skirtas Žemės teismams nagrinėti pasirodė 1897 m.⁴¹. Jame I. Lappo aptarė padėtį susiklosčiusią teisinėse institucijose po III Lietuvos Statuto išleidimo. Taip pat buvo aptarta teismo sesijų, teismo sudėties, specifikos, rinkimų problematika⁴². I.

³⁵ ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута*. Москва, 1894.

³⁶ ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *К вопросу об удельных князьях и местном управлении в Литовско-Русском государстве*. Журнал Министерства народного просвещения. 1894. 51 p.

³⁷ Ibid., p. 46-47.

³⁸ ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *Литовско-русский Сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*. Москва, 1900.

³⁹ Ibid., p. 677.

⁴⁰ Ibid., p. 678.

⁴¹ ЛАППО, И. *Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века*. Журнал Министерства народного просвещения. 1897.

⁴² Ibid., p. 263 – 301.

Lappo darbas pasirodė 1899 m. ir buvo skirtas Pakamario teismo raidos XVI a. pab. XVII a. pr. problematikai nagrinėti⁴³. Jeigu darbe apie Žemės teismą buvo apsiribota labiau institucijos raida ir problematika, tai straipsnyje apie pakamario teismą buvo paliesta šio tipo teismo pirmtakai, lyginama su analogiškais institucijomis tuometinėje Lenkijos karalystėje, dar daugiau, analizuojama ir ieškoma pakamario vieta vietinėje valdžios hierarchijoje⁴⁴.

Tarp straipsnių, I. Lappo parengė ir monografiją, kuri buvo išleista 1901 m. apie LDK nuo Liublino unijos iki S. Batoro mirties⁴⁵. Čia tyrinėtojas pasinaudojo savo įdirbiu teisminių institucijų raidos tyrimuose ir monografijoje pateikė socialinių grupių ir teisminių pareigybių charakteristikas. Be to buvo laikomasi vienodos minčių krypties su M. Liubavskiu, kad ponai turėjo neigiamą požiūrį į bajorišką savivaldą⁴⁶.

Paskutinis I. Lappo straipsnis skirtas aptarti teisinių institucijų raidai pasirodė 1908 m. Straipsnio pagrindinė tema buvo apie Pilies teismą LDK XVI a.⁴⁷. Šiame straipsnyje tyrinėtojas vėl gi apsiribojo panašiu tyrimu, kaip ir apie Žemės teismą. Aptarė pagrindines šio teismo ypatybes ir apšėjo be platesnio požiūrio, kokį demonstravo straipsnyje apie pakamario teismą.

Kaip jau ir buvo minėta, vėlyvuosiuose tyrimuose I. Lappo susitelkė labiau ties teisės šaltinių studijomis. Ypatingai I. Lappo buvo susidomėjęs III Lietuvos Statutu ir jam paskyrė dviejų dalių kapitalinį veikalą. Pirmoje dalyje tyrinėtojas pateikė Lietuvos Statuto teisinės padėties analizę⁴⁸, o antrojoje dalyje pateiktas pats 1588 m. Lietuvos Statutas ir jo atskirų vietų analizė, šalia pridėdant vertingas pastabas⁴⁹. Pirmojoje dalyje, kas liestų teismines LDK institucijas, I. Lappo pateikia ir komentuoja Statuto straipsnį apie teismo mokesčius ir pareigūnų padėtį ir teismų kompetencijų perskirstymą. Prie viso to buvo išanalizuota teismo organų praktika, jų valdymo bei naujų įstatymų apdorojimo problematika⁵⁰. Antroje dalyje tyrinėtojas lygino 1566 m ir 1588 m Statutų redakcijas ir pakeitimus siekiant įteisinti Lietuvos vyriausiąjį tribunolą⁵¹.

Vienu metu, kaip ir I. Lappo, lygiagrečiai teisminėmis institucijomis domėjosi K. Avižonis. Tiesa pagrindiniai tyrinėtojo darbai šia tema pasirodė jam emigravus į JAV, o dauguma jų, jam mirus. Pirmajame K. Avižonio rinktinių raštų tome, kuris pasirodė 1975 m⁵² tyrinėtojas gilinosi į praktines

⁴³ ЛАППО, И.И. Подкоморский суд в Великом княжестве Литовском XVI—XVII Журнал министерства народного просвещения. 1899.

⁴⁴ Ibid., p. 341 - 403.

⁴⁵ ЛАППО, И.И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской Унии до смерти Стефана Батория. 1901.

⁴⁶ Ibid., p. 254 - 440.

⁴⁷ ЛАППО, И.И. Гродский суд в Великом княжестве Литовском XVI столетии. Журнал Министерства народного просвещения. Т. XIII., 1908.

⁴⁸ LAPPO, J., 1588 Lietuvos statutas, t. 1, d I. Tyrimai, Kaunas, 1934.

⁴⁹ LAPPO, J., 1588 Lietuvos statutas, t. 1, d. II, Tyrimai, Kaunas, 1936.

⁵⁰ LAPPO, J., 1588 Lietuvos statutas, t. 1, d I. Tyrimai, Kaunas, 1934, p. 15 -16.

⁵¹ LAPPO, J., 1588 Lietuvos statutas, t. 1, d. II, Tyrimai, Kaunas, 1936, p. 15.

⁵² AVIŽONIS, K. Rinktinių raštai. I t. Roma, 1975.

poreforminės teisminės valdžios problemas ir pateikė pagrindinius bendrus faktus apie poreforminius teismus; diskutavo ir su I. Lappo mintimi dėl pakamario teismo sprendimų apeliacijos.⁵³ Antrasis K. Avižonio rinktinių raštų tomas pasirodė 1978 m.⁵⁴ Jame, kaip ir I. Lappo vėlyvuosiuose savo tyrinėjimuose, pagrindinį dėmesį skyrė Lietuvos Statutų problematikai. Teisminės institucijos paliečiamos fragmentiškai ir nekoncentruotai. Kita vertus IV rinktinių raštų tome, galima aptikti kiek platesnį teisinių institucijų raidos tyrinėjimą⁵⁵. Tam paskirtas ištisas darbo skyrius „Teisė ir teismai“, kuriame nagrinėjamos teismų institucijos, jų kompetencijos, funkcijos, bei pareigūnų veikla⁵⁶. Taip pat skyrelis apie pareigūnus ir valdininkus⁵⁷. Iš esmės visi K. Avižonio darbai buvo daugiau ar mažiau faktologiniai, kurie atrodo labiau skirti tyrinėjamo laikmečio bendram vaizdui susidaryti, o ne daryti gilesnę analizę, nors kartais ir nevengta polemizuoti su pirmtakais ar amžininkais.

Greta I. Lappo ir K. Avižonio, didelį darbą teisminių institucijų srityje tarpukariu atliko teisės istorikas A. Janulaitis. Tyrinėtojas rėmėsi gausiu šaltinių kompleksu, tarp kurių Vilniaus archeografijos komisijos aktai (kuriuos tyrinėtojas kritikavo dėl to, kad pastarieji buvo leidžiami rusų politiko, o ne mokslininko akimis), *Volumina Legum* sąvadais, Maskvos archyvo dokumentais, Lietuvos Statutais leidimais, Kazimiero Teisynu, Lietuvos Metrikos duomenimis ir kt. Taip pat tyrinėtojas rėmėsi ir net 45 istorinės literatūros veikalais, tarp kurių buvo jau aptartų rusų teisinės mokyklos atstovų – M. Liubavskio ir I. Lappo darbai. A. Janulaitis pagrindinį darbą teisminių institucijų raidos istoriografijoje atliko susitelkęs ties Lietuvos vyriausiojo tribunolo institucija⁵⁸. Šalia to, tyrinėtojas savo darbu nušvietė ne vien Lietuvos vyriausiojo tribunolo veiklos problematika, tačiau kai kuriomis detalėmis papildydavo ir kitų teisminių institucijų istoriografinį paveikslą.

Sovietmečiu teisminių institucijų analize pagrinde užsiėmė teisės istorikai. Vienu labiausiai pasižymėjusių šioje temoje, galima laikyti S. Vansevičių. Jis domėjosi tiek Lietuvos Statutais, tiek teisminėmis institucijomis per visą XVI a. Vienas iš jo darbų buvo skirtas teismų sistemai iki XVI a. vid. reformoms aptarti.⁵⁹ Jame tyrinėtojas aptarė Didžiojo kunigaikščio teismą ir priėjo išvados, kad po Liublino unijos, Didysis kunigaikštis privalėjo derinti savo sprendimus su ponų taryba, nes pats valdovas buvo užsieniečiu ir dėl to nepakankamai gerai žinąs Lietuvos reikalus⁶⁰. Vėliau, savo monografijoje apie LDK teisinius institutus, S. Vansevičius parodė iki tol istoriografijoje dar nebuvusį požiūrį į teismines institucijas. Jeigu tarpukario istorikams buvo svarbiau nustatyti ir parodyti, koks teoriškai turėjo būti teismas ir teisingumo vykdymas, tai S. Vansevičius atkartojęs teoriją, ją stengėsi sieti su

⁵³ Ibid., p. 249 – 253.

⁵⁴ AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai*. II t. Roma, 1978.

⁵⁵ AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai*. IV t. Vilnius, 1994.

⁵⁶ AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai*. IV t. Vilnius, 1994, p. 128 – 191.

⁵⁷ Ibid., p. 96 – 121.

⁵⁸ JANULAITIS, A. *Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas XVI–XVIII amž.* Kaunas, 1927.

⁵⁹ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio ir ponų tarybos valdžia XV – XVI a. *Teisės bruožai Lietuvoje XV – XIX a.* Vilnius, 1980, p. 24 – 40.

⁶⁰ Ibid., p. 39.

praktiniu teisingumo įgyvendinimu. Analizavo problemas su kuriomis susidurdavo teismai vykdydami teismo sprendimus prieš galingesnius bajorus⁶¹. Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje tyrinėtojas kažko naujesnio teisės istorijos tyrimuose nepasiekė ir tapo vadovėlių teisės istorijai ir teorijai bendraautoriumi, kuriuose tik fragmentiškai – teoriškai, be gilesnės analizės, aptarė teismines institucijas, jų struktūrą ir pagrindines veiklos gaires⁶².

Dar vienas tyrinėtojas sovietmečiu pradėjęs domėtis teisminėmis ir LDK statutais buvo V. Andriulis. Tačiau bene svarbiausias tyrinėtojo darbas, kuriame pateikiama detalių apie Žemės teismo instituciją, apie kurias šios temos tyrinėtojai, nebuvo kalbėję, buvo išleistas Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje ir paskirtas šeimos teisės pagal Lietuvos Statutus nagrinėjimui. Viena svarbiausių V. Andriulio tyrime atskleistų detalių, kad Žemės teisme buvo nagrinėjamos ir šeimyninės bylos⁶³. Be viso to, kaip ir S. Vansevičius, V. Andriulis buvo kolektyvinių mokomųjų priemonių bendraautorius, kuriose pateigdamas faktologiją apie iki reformines ir po reformos suformuotas LDK teismines institucijas⁶⁴.

Nors ir matoma tendencija, kad sovietmečiu teisminėmis institucijomis besidomėję teisės istorikai ir teoretikai, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pradėjo vengti šios temos, tačiau iš kitos atsirado jų pasekėjų, kurie sėkmingai darbavosi Nepriklausomybės laikotarpiu. Vienas tokių – S. Vansevičiaus mokinys J. Machovenko. . Pirmasis tyrinėtojo darbas, kuris glaudžiau liestų XVI a. II p. teisinių institucijų raidą, buvo skirtas LDK teisės šaltinių aptarimui⁶⁵. J. Machovenko aptaręs paprotinės teisės taikymo raidą, priėjo išvados, kad paprotinės teisės veikimą XVI a. pradėjo slopinti Lietuvos Statutų atsiradimas. Pirmasis Lietuvos Statutas dar vis dar leido remtis paprotine teise. Tačiau Antrasis Lietuvos Statutas reglamentuoja, kad teisėjai turi teisti jau tik pagal rašytinę teisę. Kadangi praktikoje visa tai įvykdyti sekėsi sunkiai, Trečiasis Lietuvos Statutas reglamentavo leidimą išimtiniais atvejais pasinaudoti papročiais ir net leido teisiamuosius teisti pagal sąžinę⁶⁶. Taip pat darbe, tyrinėtojas aptarė ir XVI a. II p. teisminę reformą, tačiau jokios oponuojančios nuomonės prieš tai atliktoms studijoms nepateikė⁶⁷. Kitame darbe tyrinėtojas remdamasis, Lietuvos Statutais, įvairių laikotarpių istoriografija, teisminių institucijų veikimą atskleidė per žemiausio rango teismo pareigūnus – diečkus, vaznius ir kritikavo prieš tai istoriografijoje K. Avižonio⁶⁸ ir I. Lappo⁶⁹ nuomones dėl šio pareigūno paskirties LDK teismuose.

⁶¹ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981, p. 122.

⁶² MAKSIMAITIS, M., VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius, 1997, p. 66-70.

⁶³ ANDRIULIS, V. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Vilnius, 2003, p. 70-77.

⁶⁴ ANDRIULIS, V., MAKSIMAITIS, M., PAKALNIŠKIS, V., PEČKAITIS, J.S., ŠENAVIČIUS, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002, p. 159-199.

⁶⁵ MACHOVENKO, J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai. Mokomoji priemonė. Vilnius, Justitia, 2000.

⁶⁶ Ibid., p. 13.

⁶⁷ Ibid., p. 52 – 54.

⁶⁸ MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai (mokomoji priemonė). Vilnius, Justitia, 2007. p. 92.

⁶⁹ Ibid., p. 106.

XX a. pab. – XXI a. pr. galima pastebėti, kad iki tol vyravusi tendencija, kad LDK teisminių institucijų tyrimais pagrįste užsiima teisės istorikai pradėjo kisti. 1997 m. kolektyviniame darbe apie Žemaitijos istoriją, V. Vaivada aptarė teismines institucijas ir jų veikimą Žemaitijoje nuo XV a. iki XVIII a. Tai buvo vienas pirmųjų bandymų istoriografijoje nušviesti teisminių institucijų raidą ne LDK mastu, o regioniniu⁷⁰.

Atnaujintą ir kažkurią prasme revoliucinį požiūrį į vienos teisminės institucijos analizę parodė D. Vilimas. 2006 m. pasirodė, jo darbas skirtas aptarti Žemės teismo sistemos formavimuisi⁷¹. Šalia gausios istoriografinės bazės, kaip šaltinius pasitelkęs ne vien iki tol aktyviai kitų tyrinėtojų naudotas Lietuvos Statutus, *Volumina legum* sąvadus, bet ir teismų bylų knygas, tyrinėtojas aptarė Žemės teismo formavimąsi. Kita vertus, D. Vilimas pritaikė ir iki institucijų tyrimuose nenaudotas metodologines inovacijas, tokiais kaip prozopografinio metodo taikymą. Kita vertus tyrinėtojo atliktas tyrimas jam leido leisti į prielaidas, kad deklaruotas bajorų savarankiškumas vykdant teismines funkcijas galbūt tėra mitas, nes nemažai Žemės teismo pareigūnų patenka į didikų klientūrą⁷². Tiesa šita studija nebuvo, tokia kuri atsirado iš niekur. Tyrinėtojas kryptingai tyrinėjo Žemės teismo instituciją savo straipsniuose. 2001 m., buvo išleistas tyrinėtojo straipsnis apie pirmąjį LDK pavičių pareigūnų sąrašą, kuriame ir buvo pirmąsyk pamėgintas prozopografinis metodas⁷³. Vėliau tyrinėtojas sutelkė dėmesį Žemės teismams ir 2002 m buvo išleistas straipsnis apie Žemės teismų darbo problematiką, jų įkūrimo pradžioje ir priėjo išvadų, kad ne visur įkurti teismai galėjo pradėti funkcionuoti iš karto, nes vyko Livonijos karas, o dauguma bajorų – karo prievolininkai⁷⁴.

Tais pat metais, pasirodė dar vienas D. Vilimo straipsnis, vėl gi paremtas prozopografiniu metodu, kuriame buvo pateiktas Žemės teismo pareigūnų sąrašas nuo pat teismų įkūrimo iki III LS išleidimo ir apibendrinęs sąrašus priėjo išvados, kad pirmieji pareigūnai buvo iš vidutinės bajorijos sluoksnio⁷⁵.

D. Vilimas tyrimus susijusius su Žemės teismu tęsė ir po monografijos išleidimo. 2009 m. tyrinėtojas, išlikusias Žemės teismo knygas įvardino, kaip vienas pagrindinių Upytės istorijos šaltinių⁷⁶. Po poros metų, tyrinėtojas susitelkė ties Žemės teismo kompetencijų tikslinimo ir priėjo išvados, kad lietuviškuose pavietuose Žemės teismai vykdė ne vien teismine, bet ir kai kuriais atvejais – notarinę

⁷⁰ BUTRIMAS, A., ŽULKUS, V., NIKŽENTAITIS, A., VAIVADA, V., ALEKSANDRAVIČIUS, E. Žemaitijos istorija, Vilnius, 1997.

117-123.

⁷¹ VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588)*, Vilnius, 2006

⁷² Ibid., p. 130.

⁷³ VILIMAS, D. Dėl pirmojo LDK pavičių pareigūnų sąrašo. Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai. Vilnius, 2001.

⁷⁴ VILIMAS, D. LDK žemės teismų darbo problema (1564-1588 m.) Istorija. T. 53, Vilnius, 2002, p. 60-69.

⁷⁵ VILIMAS, D. LDK pavičių Žemės teismų pareigūnai 1566 – 1588 m (pirmoji pavietų bajoriškųjų juristų karta). Vilnius, 2002.

⁷⁶ VILIMAS, D. Svarbus Upytės pavieto istorijos šaltinis. Žiemgala. Nr. 1, Kaunas, 2009, p. 14-19.

funkciją⁷⁷. 2013 m. pasirodė dar vienas tyrinėtojo darbas apie Žemaičių bajorus Žemės teisme, kuriame buvo analizuotas Žemaitijos Žemės teismo knygų turinys ir buvo prieita išvadų, kad XVI II p. teisminė praktika akivaizdžiai buvo pakitus ir nebebuvo remiamasi papročiais, kaip kad savo darbuose tikino J. Machovenko. Labiau buvo remiamasi dokumentais, kurie turėjo juridinę galią⁷⁸.

ISTORIOGRAFIJOS LDK BAJORIJOS TEMATIKA XIX-XXI A.

Antrasis istoriografijos blokas yra skirtas istoriniams tyrimams, kuriuose figūruoja Žemaitijos Žemės teismo pareigūnai, apžvelgti. Daugelis tyrinėtojų tirdami kilmingas gimines pradeda nuo herbynų, kurių dauguma buvo pradėti leisti XIX a. Tačiau jeigu išlikti iki galo teisingiems, tai Žemaitijos Žemės teismo teisėjų ar jų giminės veikla buvo pradėta fiksuoti dar XVII a. Pirmieji šioje vietoje pasižymėjo jėzuitų heraldikai A. Kojelavičius-Vijukas, kuris dirbo Vilniuje ir K. Niesieckis, kuris XVII-XVIII a. sandūroje dirbo Krokuvoje. A. Kojelavičius-Vijukas - praktiškai darbe aptariamųjų bajorų amžininkas⁷⁹. Tyrinėtojas pateikia gan fragmentišką informaciją apie kiekvieno herbo bajorų gimines. Tiesa, remtis A. Kojelavičiumi yra kiek sudėtinga dėl to, kad bent jau P. Piekosinskio išleistoje tyrinėtojo darbo versijoje nėra nurodyta kokiais šaltiniais buvo remtasi⁸⁰. Panašiai galima teigti ir apie J. Babrovičiaus Leipcige išleistus K. Niesieckio bajorų herbyno tomus⁸¹. Nors lyginant su A. Kojelavičiumi, K. Niesieckis pateikia kur kas daugiau faktų apie darbo objektą.

XIX a. pradžioje herbynų istoriografija buvo papildyta Krokuvos vaivados P. N. Malachovskio darbu⁸². Tyrinėtojas savo darbe panašiu principu, kaip A. Kojelavičius pateikė bajorų giminių herbyną, nors informacijos apie atskirų giminių atstovus pateikė kiek daugiau. Vis dėl to, kaip ir pas minėtą A. Kojelavičių ir K. Niesieckį išliko šaltinių įvardinimo problema.

Kiek kitokia situacija yra su XIX a. pab. dirbusiu lenkų heroldu, istoriku, teisininku A. Bonieckiu. Minėtu laikotarpiu tyrinėtojas išleido du leidinius apie LDK kilmingųjų giminių medžius ir trumpas giminių charakteristikas. Pirmasis tyrinėtojo darbas 1883 m. pasirodė Varšuvoje⁸³. Jame pateiktos glaustos bajorų giminių charakteristikos ir administracinių vienetų pareigūnų sąrašai. Inovacija tyrimuose tokia, kad galima įžvelgti, jog tyrinėtojas jau matė būtinybę nurodyti savo šaltinius.

⁷⁷VILIMAS, D. LDK pavieto žemės teismų funkcija tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) lietuviškų pavietų atvejais, *Lituanistica*, T. 57, Nr. 4(86), Vilnius, 2011, p. 355-364.

⁷⁸VILIMAS, D. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismų knygų apžvalga). *Lituanistica*. T. 59. Nr. 4(94), Vilnius, 2013, p. 221-234.

⁷⁹JURKIEWICZ, J. Albertas Vijukas-Kojelavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos pradininkas. *Lituanistica*. T.55, 2009, nr. 3-4, p. 105.

⁸⁰KOJAŁOWICZ, W. S. J. Herbarz W. X. Litewskiego, Kraków 1897.

⁸¹NIESIECKI, K. Hebarz polski. T.1, Lipsk, 1839-1846.

⁸²MALACHOVSKY, P. N. Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w Krolestwie Polskim, i Wielkim Xięstwie Litewskim, Liublin, 1805.

⁸³BONIECKI, A. Poczet rodów w Wielkim Xięstwie Litewskim w XV i XVI wieku, Warszawa, 1887.

Tyrinėtojas rėmėsi J. Woolf darbais, Lietuvos metrika. Panašaus stiliaus tyrinėtojas laikėsi ir savo daugiatomiam leidinyje Lenkų herbynas⁸⁴. Tiesa tyrinėtojas iki galo savo darbo neužbaigė.

XX a. pr. pasirodė lenkų heraldiko ir ekonomisto S. Uruskio lenkų kilmingųjų herbynai⁸⁵. Tarp jų yra ir LDK kilmingųjų giminių pagrindinė informacija. Skirtumai nuo anksčiau buvusių herbynų ta, kad Žemaitijos Žemės teismo teisėjų atžvilgiu, tai S. Uruskio darbe informacija bene gausiausia ir apima visą informaciją *in corpore* kuri buvo minėta visose anksčiau minėtuose herbynuose.

Be herbynų, nemažai informacijos galima rasti ir kai kurių istorikų darbuose. Vienas iš labiausiai Lietuvoje pasižymėjusių tyrinėtojų, kalbant apie kilmingųjų tyrimus - E. Saviščevas⁸⁶. Savo tyrime, apie Žemaitijos elitą, istorikas pateikė administracinę Žemaitijos struktūrą XV a. ir XVI a. Šalia to, pasinaudojęs prozopografinė metodologija surinko didelį kiekį duomenų apie įtakingiausias Žemaitijos gimines, jų giminystės ryšius.

Be E. Saviščevo, galima pažymėti ir D. Vilimo indėlį į bajorijos tyrimus. Tyrinėtojas šalia Žemės teismo institucijos tyrimų taip pat išleido kelis straipsnius, kuriame minimi su Žemės teismo pareigūnais susiję faktai. Šalia to, tyrinėtojas buvo susidomėjęs Viekavičių gimine, Pakruojo miestelio įkūrimo kontekste⁸⁷.

Šalia E. Saviščevo ir D. Vilimo, bajorijos tyrimuose pasižymėjo V. Vaivada. Jo monografijoje apie katalikų bažnyčią ir reformaciją Žemaitijoje XVI a., galima nustatyti kokioms galimoms frakcijoms priklausė žemaičių bajorija⁸⁸. Taip pat savo straipsnyje apie Biržuvėnų dvaro raidą, tyrinėtojas pateikė nemažai informacijos apie Kęstartų giminę ir jos raidą⁸⁹.

⁸⁴ BONIECKI, A. Herbarz polski. T I- XVI, Warszawa, 1899-1913.

⁸⁵ URUSKI, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T.1-15., Warszawa, 1904-1931.

⁸⁶ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais, Vilnius, 2010.

⁸⁷ VILIMAS, D. Pastabos dėl Pakruojo įkūrimo datos. Žiemgala, nr. 2., 2005, p. 1-4.

⁸⁸ VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija Žemaitijoje XVI A.: esminiai raidos bruožai, Klaipėda, 2002.

⁸⁹ VAIVADA, V. Biržuvėnų dvaro raida XVI a. Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai (Acta Academiae Artium Vilmensis, Nr. 47–48), sud. R. Butvilaitė, Vilnius, 2008, p. 7–15.

ŠALTINIŲ APŽVALGA

Visi darbe naudojami šaltiniai yra rašytiniai. Vieni svarbiausių šaltinių – Lietuvos statutai. Pirmasis Lietuvos Statutas leidžia susidaryti vaizdą į teisminę sistemą iki 1564-1566 m. administracinės ir teismų reformos⁹⁰. Antrasis Lietuvos statutas leidžia susidaryti vaizdą į naują teisminę sanklodą tik įgyvendinus reformą⁹¹. Trečiasis Lietuvos Statutas yra svarbus tuo, kad šiuo teisiniu šaltiniu galop buvo įtvirtinta XVI a. vid. reformos ir ištaisytos klaidos, kurios buvo pastebėtos per 20 metų teisminės praktikos. Beje, Trečiasis Lietuvos Statutas parodo tokį vaizdą, kuris LDK teisminėje sistemoje vyravo iki pat XIX a. I p. kai buvo panaikintas minėto statuto galiojimas Rusijos imperijos aneksuotoje LDK. Ypatingai Trečiojo Lietuvos Statuto turinyje galima išvelgti teismų pareigūnų atrankos kriterijų, sprendimo priėmimo proceso gairės.⁹²

Bene pats svarbiausias šio tyrimo šaltinis, kuris leidžia nustatyti pareigūnų dalyvavimą Žemės teismo procesuose, darbo našumą, o kai kuriais atvejais nustatyti Žemės teismo pareigūnų individualios veiklos ypatybes yra I. Sprogio sudaryti Žemaitijos ir Uplytės Žemės teismo aktų aprašai. Šie aktai išleisti 5 leidimais ir telpa į XVI a 8 - 10 dešimtmečių chronologinius rėmus⁹³. Uplytės pavieto Žemės teismo aktų aprašuose galima rasti Žemės teismo teisėjų veiklos pėdsakų už Žemaitijos seniūnijos ribų⁹⁴. Šalia I. Sprogio pateiktų duomenų galima pridėti ir A. Baliulio ir V. Raudeliūno parengtus Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimus 1583-1655 m⁹⁵. Šiame šaltinyje taip pat galima išvelgti informaciją apie Žemės teismo teisėjų tarnybinę veiklą.

Nemažai tyrimui aktualios informacijos suteikia Lietuvos Metrikos informacija. Pagrinde tai yra duomenys apie kiekvieną iš pareigūnų arba jo šeimos narių juridiskai užfiksuotą veiklą. Turbūt anksčiausia šiame tyrime naudojama 3 – čioji LM užrašų knyga. Joje paminėtas Orvydas, kuriam buvo suteikta žemės iš DLK⁹⁶. 6 – oji LM užrašų knyga. Joje minimas Kęstartas ir jo broliai⁹⁷. Duomenų apie M. M. Viekavičių ir jo šeimos narių veiklą 1514 – 1516 m periode pateikta LM⁹⁸. Dešimtojoje LM teismo bylų knygoje yra pateikta informacija apie konfliktą Orvydų giminės viduje dėl turtinių santykių⁹⁹. Dvyliktoje LM teismo bylų knygoje galima rasti duomenų apie Viekavičių giminės

⁹⁰ ЯБЛОНСКИС К. И. СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1529 ГОДА, раз. IV., стат. 5., Минск, 1960. Žiūrėti: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text4.phtml?id=2273>>.

⁹¹ ДОУНАР, Т.І. РОЗДІЛЪ 4-Й О СУДЬЯХЪ И О СУДѢХЪ. *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года.* — Мінск, 2003, [interaktyvus] Žiūrėti: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566_05.htm>

⁹² ЛИЦКЕВИЧ, О. Роздѣль четвертый. О судьях и о судах. *Статут Великого княжества Литовского 1588 года.* Мінск, 2002-2003, Žiūrėti: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://starbel.narod.ru/statut1588_4.htm>.

⁹³ СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск I - V. Акты Россиенскаго земскаго суда за 1578 – 1600 г. Вильна, 1901 - 1905.

⁹⁴ СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск VII-VIII. Вильна, 1901 – 1909.

⁹⁵ BALIULIS, A. RAUDELIŪNAS, V. Lietuvos vyriausiojo tribunolo sprendimai. 1583-1655 m. Vilnius, 1988.

⁹⁶ ANUŽYTĖ, L., BALIULIS, A. Lietuvos Metrika (1440 - 1498) 3 - čioji užrašų knyga. Vilnius, 1998, p. 47.

⁹⁷ BALIULIS, A. Lietuvos Metrika (1494 - 1506). 6 – toji užrašų knyga. Vilnius, 2007, p. 257.

⁹⁸ РИБ, т 20. *Литовская Метрика.* т. 1., Петербург, 1903, p. 1588.

⁹⁹ LAZUTKA, S., VALIKONYTĖ, I., VISKANAITĖ-SAVIŠEVIENĖ, S., KARPAVIČIENĖ, J. Lietuvos Metrika (1540–

atstovus¹⁰⁰. Lietuvos Metrikai galima priskirti ir LDK kariuomenės 1528¹⁰¹, 1565 ir 1567¹⁰² m. Šis šaltinis suteikia informacijos apie Žemės teismo pareigūnų karinį pasirengimą ir ekonominę padėtį.

Vienas iš svarbesnių šaltinių - G. Erler sudarytas Karaliaučiaus universiteto matrikuliarinis sąrašas¹⁰³. Čia galima Karaliaučiaus universiteto absolventų sąrašą, kuriame įrašyta nemažai LDK bajorijos elito pavardžių. Tarp jų galima aptikti ir Žemaitijos Žemės teismo pareigūnų pavardes.

Šalia pavienių šaltinių galima priskirti ir P. Jatulio sudarytą katalikiškų bažnyčių fundatorių sąrašą¹⁰⁴. Juo remiantis galima nustatyti pareigūnų fundacinius momentus. Taip pat reikšmingas šaltinis šiame darbe yra K. Jablonskio sudarytas, o A. Mackavičiaus parengtas leidybai Žemaitijos valsčių surašymas. Remiantis šiuo šaltiniu galima susidaryti dar platesnį vaizdą apie Žemaitijos Žemės teismo pareigūnų arba jų giminaičių, ankstyvesnės kartos atstovų ekonominį potencialą¹⁰⁵.

LMA VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOS RANKRAŠČIŲ SKYRIUJE RASTI IR ANALIZUOTI DOKUMENTAI APIE XVI A. II P. ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJUS

Šiame darbe atskirai išskiriami pavieniai šaltiniai, kurie nėra įtraukti į dokumentų kompleksus, tokius kaip Lietuvos Metrika, Žemės teismo aktų nuorašai ar kt. Visi toliau paminėti dokumentai buvo rasti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyriuje. Pirmame dokumente yra paminėtas K. Orvydas. Tiesa dokumente pareigūnas atliko notaro funkciją, 1593 m patvirtinęs Z. Vnučkienės Užventės dvare, dviejų ūkių – Liaučių ir Miltakiškių, perleidimą jos sesers vyrui P. Kęstartui¹⁰⁶. Vilniaus baltarusių fondo (Archivalia) 21 fondo 1570 dokumente, kuris buvo sudarytas 1568 m yra paminėtas Viekvaičius (neaišku kuris, bet veikiausiai Stanislovas Martynaitis), kuris sankcionuojant Jonui Chodkevičiui keitėsi valdomis su A. Babrovniekiu Dirvėnuose¹⁰⁷. To paties fondo 1571 dokumente 1569 m užfiksuota, jog Viekvaičius su A. Babrovniekiu keitėsi valdomis ne vien Dirvėnuose, bet ir Žemalėje¹⁰⁸. Toliau to paties fondo 1568 dokumente, 1565 m buvo sudarytas dokumentas, kuriame fiksuojamas S. M. Viekvaičiaus bei O. M. Viekvaičiūtės bylinėjimasis su S. Šimkevičiumi – Mitkevičiumi dėl valdų¹⁰⁹. Vėliau fonde dar

1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Vilnius, 2003, p. 69-70.

¹⁰⁰ŠLIMIENĖ, N., STEPONAVIČIENĖ, L., VALIKONYTĖ, I., VISKANTAITĖ-SAVIŠČEVIENĖ, S. Lietuvos metrika (1540 – 1543), 12 - oji Teismo reikalų knyga, Vilnius, 2007, p. 206-207.

¹⁰¹ГРУША, А. И., СПИРЬДОНАЎ, М. Ф., ВАЙТОВІЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003.

¹⁰²РИБ, Переписи войска Литовского. *Литовская Метрика*. т. 33, Петроград, 1915.

¹⁰³ERLER, G. Die Matrikel der Albertus - Universitaet zu Koenigsberg, Bd.1 1544-1656, Leipzig, 1910.

¹⁰⁴JATULIS, P. Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, vol.1, Romae, 1984.

¹⁰⁵MACKAVIČIUS, A. Žemaitijos valsčių surašymas 1537-1538 m. Vilnius, 2003.

¹⁰⁶LMAB RS, sig.: F.12, nr. 4477.

¹⁰⁷LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1570, p. 8.

¹⁰⁸LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1571, p. 16.

¹⁰⁹LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1568.

egzistuoja dokumentas su Vieikavičių turto dalybomis 1544-1561 m periode¹¹⁰. V. Valatkos kolekcijos 241 fonde, rasti Kymantų dvaro dokumentai, kuriuose yra Kęstartų dvaro schema¹¹¹. Tame pačiame fonde 321 dokumente 1578 m sukurtas dokumentas, kuriame K. J. Orvydui pateiktas skundas iš Stanislovo ir Jono Stankevičių, dėl jų patėvio savivalės turto atžvilgiu¹¹². 1592 m Žemaitijos pakamaris V. Martynaitis Rudiminskis pasiuntė raštą K. J. Orvydui, kuris apsvarstytų D. Vaidotaitienės ir grupės Veliuonos valsčiaus bajorais dėl šių savavališko javų nupjovimo Rizių kaime, Rusteikavičių dvare¹¹³.

LNMMB FONDUOSE RASTI IR ANALIZUOTI DOKUMENTAI APIE XVI A. II P. ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJUS

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekoje rasti dokumentai yra pagrinde apie vieną iš tyrime figuruojančių asmenų, tai Žemaitijos Žemės teismo teisėją Sebastijoną Kęstartą. Dar tiksliau kalbant, tai tik du dokumentai yra konkrečiai apie jo paties veiklą, kai 1606 m. pareigūnas gavo Liolių dvarą iš Zuzanos Songailienės¹¹⁴ bei paties asmeninis testamentas¹¹⁵. Likę tyrimui naudingi dokumentai buvo parašyti jau po S. Kęstarto mirties ir juose figūravo S. Kęstarto žmona Kristina Nonhartaitė Kęstartienė. Dokumentai atspindi jos konflikto su žemaičių vyskupu Stanislovu Kiška raidą dėl sudegintos Gėluvos kalvinistų bažnyčios nuo pat Žemaičių Žemės teisėjienės skundo Žemaitijos pilies teisme¹¹⁶ iki jos bylinėjimosi su S. Kiška Lietuvos Vyriausiąjame tribunole¹¹⁷ bei S. Kiškos ir jo bendrininkų nuostolių atlyginimo už padarytą nusikaltimą¹¹⁸.

¹¹⁰ LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1562.

¹¹¹ LMAB RS, sig.: F.260, nr. 241.

¹¹² LMAB RS, sig.: F.260, nr. 321.

¹¹³ LMAB RS, sig.: F.273, nr. 3249.

¹¹⁴ LNMMB RF, sig.: F93-734, išrašas iš Žemaitijos Žemės teismo knygos. Rapolo Maikovskio (Maykowski) ir Zuzanos Songailienės (Songayłowna) raštas dėl 179 kapų lietuviškų grašių ieškinio iš Liolių (Rapiškės) dvaro ir Liolių dvaro perleidimo Ariogalos tįūnui, Žemaitijos žemės teismo teisėjui Sebastijonui Kenstortui (Kęstort)], 1606. VIII. 6., l 1-2.

¹¹⁵ LNMMB RF, sig.: F93-332, [Gėluvos dvaro laikytojo Kenstorto (Kęstort) testamentas bei išrašai iš kitų asmenų testamentų, kuriais įvairios pinigų sumos, žemės, baudžiauninkų prievolės užrašomos Šiluvos, Pašušvio ir Gėluvos evangelikų reformatų bendruomenėms], l. 1-4.

¹¹⁶ LNMMB RF, sig.: F93-337. [Žemaičių žemės teismo teisėjienės, Gėluvos dvaro valdytojos Kristinos Kenstortienės (Kęstortowa) skundas prieš Žemaičių vyskupą Stanislovą Kišką, užpuolusį ir sudeginusį Gėluvos evangelikų reformatų bažnyčią], 1620.VII.27-VIII.10, l 1 -10.

¹¹⁷ LNMMB RF, sig.: [Kristinos Kenstortienės (Kęstortowa) protestacija LDK Vyr. Tribunole prieš Žemaičių vyskupą Stanislovą Kišką, 1620.VII.21 sudeginusį Gėluvos evangelikų reformatų bažnyčią], 1620.VII.21, l. 1-4.

¹¹⁸ LNMMB RF, sig.: F93-361 [Kristinos Kenstortienės (Nonhartowa Kęstortowa) raštas, kuriuo nurodoma, kokius nuostolius, padarytus Gėluvos evangelikų reformatų bažnyčiai, turi atlyginti Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška, norėdamas susitaikyti], 1620, l-2.

1. LDK ŽEMĖS TEISMO CHARAKTERISTIKA

1.1 ŽEMĖS TEISMO IŠTAKOS

Istoriografijoje teigiama, kad LDK naujojo tipo pavieto teismų sistemą perėmė iš Lenkijos karalystės¹¹⁹. Šis faktas nepasako kažko nuostabaus, kadangi absoliuti dauguma socialinių-kultūrinių inovacijų, tokių, kaip pvz.: krikščionybė, reformacija, valakų reforma, o šiuo atveju ir teisminės institucijos reformos, LDK pasiekė būtent iš Lenkijos karalystės. Tačiau, kaip pastebi J. Machovenko, Lenkijos pavyzdys, šiuo atveju nebuvo toks vientisas, koks kad gavosi LDK¹²⁰.

Lenkijos karalystėje Žemės teismai buvo įsteigti XV a. vid., po to, kai buvo išleisti Nešavos statutai¹²¹. Lenkijos bajorija, suvokusi, kad yra gana svarbi valstybės dalis, nutarė savo suvoktą politinį svorį panaudoti naujoms privilegijoms įgyti. Lenkijos karalius ir DLK Kazimieras IV Jogailaitis buvo priverstas taikyti nuolaidas bajorijai, mainais už dalyvavimą „Trylikmečiame kare“ prieš vokiečių ordiną. Nešavos privilegijos buvo taikytos dviem sritims atskirai – Mažajai Lenkijai ir Didžiąjai. Lenkijos bajorija, remdamasi šiuo teisiniu sąvadu, siekė išsivaduoti iš didikų politinės ir teisminės valdžios pavietuose ir vaivadijose, o taip pat turėtų galimybę patys organizuoti teisminę valdžią. Tačiau kiek vėliau praktika parodė (bent jau kurį laiką Žemės teisme), kad Lenkijos bajorijai (bent jau žvelgiant Žemės teismo perspektyvoje) iki galo nepavyko išsikovoti visiško politinio ir teisminio savarankiškumo.

Minėtas Nešavos statutų dvilypumas, atsispindėjo ir Žemės teismo organizacijoje. Mažajoje Lenkijoje¹²² Žemės teismo kolegiją sudarydavo nuo 8 iki 10 – ties žmonių, t.y. Žemės teismo teisėjas, Žemės teismo pateisėjis, nuo 4 iki 6 asesorių¹²³, raštininkas ir vaznys. Didžiojoje Lenkijoje¹²⁴ ir Mazovijos regione Žemės teismo kolegiją sudarydavo 7 asmenys: seniūnas, Žemės teismo teisėjas, Žemės teismo pateisėjis, Pakamaris, Vaivada, Karužas ir raštininkas. Vėliau, per XVI a. visoje karalystėje įsigaliojo standartizuota Žemės teismo struktūra, kuri buvo tokia pat, kaip jau minėtoje Mažajoje Lenkijoje. Teismo pareigūnai buvo renkami iš pavieto bajorų, pavieto seimeliuose ir buvo tvirtinami

¹¹⁹ MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai (mokomoji priemonė). Vilnius, Justitia, 2007, p. 86.

¹²⁰ Ibid., p. 86.

¹²¹ AVIŽONIS, K. Rinktiniai raštai, T. IV., Vilnius, 1994, p. 351.

¹²² Mažoji Lenkija aktualiu laikotarpiu (XVI – XVII a.) buvo teritorija Lenkijos karalystės, kuri Rytinėje dalyje ribojosi su Ukrainos žemėmis (Kijevu, Poltava...) šiaurės vakaruose ribojosi su Didžiąja Lenkija ir Prūsijos – Brandemburgo kurfiurstyste, šalia kairiojo Oderio kranto; Pietuose ribojosi su Osmanų imperija. Sostinė – Krokuva.

SWIEZAVSKI, E. S. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. VI, Warszawa, 1885, s. 38-76.

¹²³ Asesorai – tarėjų funkciją atlikę bajorai Lenkijos karalystės Žemės teismuose.

¹²⁴ Didžioji Lenkija aktualiu laikotarpiu, tai regionas šiaurės vakaruose nuo aptartos mažosios Lenkijos. Ribojosi šiaurėje su Vakarų Prūsija (Gdansku), Šiaurės Rytuose su LDK ir Prūsijos-Brandemburgo kurfiurstyste tiek iš Šiaurės Rytų tiek iš Vakarų. Sostinė – Varšuva. CHLEBOWSKI, B. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XIII, Warszawa, s. 348-356.

Lenkijos karaliaus. Pagrindinė Žemės teismo funkcija Lenkijos karalystėje buvo civilinių bajorijos interesų sprendimas (pagrinde nuosavybės reikalų).

Žvelgiant į tai, kokią vietą Žemės teismo pareigūnai Lenkijos karalystės užėmė vietinės valdžios hierarchijoje, pirmiausiai reikėtų suskaidyti pareigūnus į dvi grupes – organiniai pareigūnai, tai tokie, kurie atsirado būtent su Žemės teismo įkūrimu (Žemės teismo teisėjas, pateisėjis, raštininkas ir kt.) ir neorganiniai pareigūnai – tie patys minėti „svetinkūniai“ Žemės teisme, kurie kontroliavo civilinio pobūdžio teismus dar iki Žemės teismo įsteigimo (seniūnas, vaivada, karužas ir kt.). Kalbant apie organinius pareigūnus, tai Žemės teismo teisėjas, buvo 4 asmuo vietos valdžios hierarchijoje, pateisėjas – 7, o raštininkas – 12¹²⁵. Žiūrint į tai, kad vietinės valdžios hierarchijoje paprastai figūruodavo apie 14 valdžios pareigūnų, tai reiktų vertinti, jog Žemės teismo pareigūno postas, ypatingai teisėjo, buvo prestižinis.

Kalbant apie neorganinius Žemės teismo pareigūnus (pakamaris, seniūnas ir karuža), jų vieta pavieto hierarchijoje buvo atitinkamai 1, 2 ir 3, tad galima linkti prie nuostatos, jog Žemės teismo procesą Lenkijos karalystėje vesdavo visas pavieto elitas.

1.2 LDK TEISMAI IKI 1564-1566 M REFORMŲ

Remiantis istoriografiniais duomenimis, iki XVI a. vid. reformų, LDK buvo suformuota 10 teismų tipų, tai Valdovo teismas, Ponų tarybos teismas, Vaivados teismas (Žemaitijos atveju Seniūno teismas), Vietininko teismas, Tijųono teismas, Komisarų teismas, Maršalkos teismas, Asesorių teismas, Dvaro teismas ir kuopos teismas¹²⁶. Pasak S. Vansevičiaus 1542 m. Žygimantas Senasis Bresto seime įtvirtino keturių pakopų teismines instancijas: I – seniūno arba laikytojo; II – vaivados; III – ponų tarybos ir IV – valdovo teismas¹²⁷. **Valdovo teismas** buvo pati viršiausia teisminė institucija iki LDK iki 1564 – 1566 m. reformų. Pirminė valdovo teismo funkcija buvo teisti didikus ir svetimšalius. Tačiau šalia to, pagal esamus skundus, galėjo spręsti bet kokias bylas. Antrinė valdovo teismo funkcija – priimti apeliacijas iš pirminės instancijos teismų – vietinės administracijos arba ponų tarybos teismo¹²⁸. Kita vertus, pamažu valdovo teismo reikšmė ėmė mažėti. Dažnai jo funkcijas perimdavo **Ponų tarybos teismas**. Šio tipo teismas reglamentuotas buvo Kazimiero teisyno straipsniu kuriame nurodoma, kad

¹²⁵KONECZNY, F. Urzędy główne i sejmowanie do połowy XVIII wieku. *Dzieje administracji w Polsce w zarysie*, Wilno 1924, s. 93-98.

¹²⁶MAKSIMAITIS, M. LDK teismai susiformavę iki XVI a. vid. Reformų. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 2002, p. 161-167.

¹²⁷VANSEVIČIUS, S. teisminiai insitutiai, p. 53.

¹²⁸MAKSIMAITIS, M. LDK teismai susiformavę iki XVI a. vid. Reformų. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 2002, p. 161-162.

nesant valdovo LDK bylas turi spręsti ponų tarybos teismas¹²⁹. Vėliau šios nuostatos persikėlė į I LS¹³⁰. M. Maksimaičio teigimu ponų tarybos teismas, veikė tiek kaip pirmoji, tiek kaip apeliacinė instancija. Pirmoji instancija šis teismas buvo sprendžiant sunkius nusikaltimus prieš valstybės pareigūnus, o apeliacinė – visiems likusiems. Ponų tarybos teismas, kaip ir valdovo teismas, veikė Vilniuje¹³¹. Dar du specifiniai teismai, kurie veikė šalia viršiausios valdžios, buvo **komisarų teismas** ir **asesorių teismas**. Pirmajame iš šių buvo sprendžiamos bylos susijusios su valstybinių žemių užgrobimu, o taip pat konfliktai dėl privačios, valstybinės ir dvasininkijos disponuojamos žemėvaldos. Šio teismo pareigūnai buvo neetatiniai, tačiau gerai išmanantys vietas, kurioje vykdavo konfliktai, peripetijas. Procesas vykdavo konflikto vietoje. Iš komisarų teismo apeliuoti buvo galima į ponų tarybos teismą arba DLK. Komisarų teismas, buvo vienas iš teismų, kuris išliko ir po 1564-1566 m. administracinės – teismų reformos. Antrajame iš paminėtų – asesorių teisme, buvo sprendžiamos bylos pagal DLK paskyrimą. S. Vansevičiaus teigimu asesoriais buvo asmenys, dažniausiai iš ponų ir DLK rūmų maršalkų¹³². M. Maksimaitis kiek labiau detalizavo asesorių veiklą ir teigė, kad šis teismas sprendė miestiečių, DLK dvarų valstiečių bylas, o taip pat apeliacijas iš komisarų teismo. Teismas neturėjo nuolatinės vietos, o jo sprendimai negalėjo būti skundžiami, o privalėjo būti vykdomi vietinės administracijos, kurios šalys dalyvauja procese, pajėgomis¹³³. Likę teismai, tai **dvaro**, **tijūno**, **vietininko**, sprendė įvairias bylas susijusias su dvare, tijunystėje ar vietoje gyvenančiais baudžiauninkais ar bajorais, o **kuopos**, **trečiųjų** ir **išvažiuojamieji** teismai buvo tokie, kurių pareigūnai sprendavo bylas *in situ*. Anot J. Machovenko, po 1564-1566 m. reformos, paskutiniai trys minėti teismai buvo „susintetinti“ į **Pakamario** teismą¹³⁴.

1.3 LDK ADMINISTRACINĖ IR TEISMŲ REFORMA 1564-1566 M.

LDK administracinė ir teismų reforma buvo viena iš dalių Žygimanto Augusto reformų komplekso¹³⁵, kuri prasidėjo 1564 m. Bielsko seime išleista Žygimanto Augusto privilegija ir baigėsi 1566 m. išleidus II LS¹³⁶. Reformos esmė buvo pakeisti LDK administracinį suskirstymą (padaryti

¹²⁹ЮРГИНИС, Ю . СУДЕБНИК КАЗИМИРА. Вильнюс, 1967. [interaktyvus][Žiūrėta: 2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XV/1460-1480/Kazimir_IV/frameset.htm>.

¹³⁰ЯБЛОНСКИС К. И. СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1529 ГОДА, раз. IV., стат. 5., Минск, 1960. Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text4.phtml?id=2273>>.

¹³¹MAKSIMAITIS, M. LDK teismai susiformavę iki XVI a. vid. Reformų. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 2002, p. 163.

¹³²VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981, 54-55.

¹³³MAKSIMAITIS, M. LDK teismai susiformavę iki XVI a. vid. Reformų. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 2002, p. 167.

¹³⁴MACHOVENKO, J. Valstybinių išvažiuojamųjų, trečiųjų ir kuopos teismų veiklos nagrinėjant žemės bylas teisinis reguliavimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Teisė*, Nr. 46, Vilnius, 2003, p. 104-105.

¹³⁵1557 m. Ž. Augustas įvykdė valakų reformą kartu įbaudžiavindamas valstiečius. Vėliau sekė minima administracinė ir teismų reforma, o reformų kompleksą pačio įstatymų savado – ALS išleidimas. Tai būtų galima įvardinti kaip LDK teisės reforma.

¹³⁶VILIMAS, D. LDK žemės teismų darbo problema (1564-1588 m.) Istorija. T. 53, Vilnius, 2002, p. 60.

panašų į lenkišką) ir naujuose administraciniuose vienetuose įkurti naujo tipo bajorų renkamus teismus. Tad reformos rezultatas – LDK suskirstyta į 13 vaivadijų (iš 13 - seniūnija), o vaivadijos suskirstytos į pavietus, o juose įsteigti trys naujo tipo teismai skirti bajorijos luomui: **Žemės** – civiliniams procesams nagrinėti; **Pilies** – įvykdyti teisingumą už kriminalinius nusikaltimus; **Pakamario** – žemės ribų nustatymui. Dviejų iš trijų teismų pareigūnus, tai Žemės ir Pakamario, vietos bajorai galėjo rinkti patys¹³⁷. Istoriografijoje nemažai polemizuojama dėl šios reformos priežasčių. M. Maksimaitis, kaip vieną pagrindinių reformos priežasčių įvardino bajorų nepasitenkinimą ponų tarybos teismais¹³⁸. Anot A. Šapokos, bajorija buvo nepatenkinta DLK skiriamų urėdų-teisėjų teisingumo vykdymu ir reikalavo įkurti teismus pagal lenkų pavyzdį¹³⁹. Tad šiuo atveju galima pamatyti, kad tyrinėtojų nuomonės šiek tiek skiriasi. Net jeigu M. Maksimaičio minimu ponų tarybos teismu ir buvo nusivylę bajorai, tai šis teismo tipas buvo labiau kaip apeliacinė instancija, o pirminė A. Šapokos minėtų valdovų paskirtų urėdų - vaivados, tijūno komisarų ar kiti prieš tai įvardinti teismai. Tiesa, kalbant apie A. Šapokos minėtą bajorų reikalavimą įkurti teismus lenkų pavyzdžiu, tai E. Gudavičiaus įsitikinimu, tokio reikalavimo nesugebėjo tinkamai suformuluoti DLK¹⁴⁰.

1.3.1 ŽEMĖS TEISMAS LDK IR JO ORGANIZACIJA

Iki 1566 m, kol neegzistavo Žemės teismas, jo funkcijas LDK vykdė net keli skirtingi teismai: Vaivados, Tijūno ir Maršalkos¹⁴¹. Jie buvo reglamentuoti I LS¹⁴². Žemės teismas, kartu su jau minėtais Pilies ir Pakamario teismais, LDK buvo galutinai buvo suformuotas 1566 m., o įteisintas II LS IV skirsnio *Apie teisėjus ir jų išrinkimą pavietuose*. Šiame skirsnyje buvo nustatyta Žemės teismo paskirtis, sudėtis, kompetencija, kvalifikaciniai reikalavimai pareigūnams¹⁴³. 1588 m praktiškai be žymesnių pokyčių Žemės teismo reglamentacija buvo įtvirtinta III LS IV skirsnyje *apie teisėjus ir teismus*¹⁴⁴.

Istoriografijoje yra sutariama dėl to, kad LDK Žemės teismas nagrinėjo civilines bylas. Šalia to A. Šapoka mini, kad šio tipo teismui buvo pavestos spręsti visos bylos dėl turto¹⁴⁵. E. Gudavičius prideda, kad Žemės teismas atliko ir notarinę funkciją¹⁴⁶. Galima sakyti, kad šią tezę patvirtina ir S. Vansevičius teigdamas, jog Žemės teismo knygose būdavo įrašomi ne tik teismų sprendimai, bet ir

¹³⁷GUDAVIČIUS, E. Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 m. I t., Kaunas, 1999, p. 625-626.

¹³⁸MAKSIMAITIS, M. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 2002, p. 163.

¹³⁹ŠAPOKA, A. Lietuvos istorija. Vilnius, 1989, p. 232.

¹⁴⁰GUDAVIČIUS, E. Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 m. I t., Kaunas, 1999, p. 626-627.

¹⁴¹MAKSIMAITIS, M. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 2002, p. 163-166.

¹⁴²ЯБЛОНСКИС К. И. СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1529 ГОДА, раз.VI., Минск, 1960. [interaktyvus] Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text6.phml?id=2275>>

¹⁴³ДОЎНАР, Т.І. РОЗДЪЛЪ 4-Й О СУДЬЯХЪ И О СУДЪХЪ. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. — Мінск, 2003, [interaktyvus] Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566_05.htm>.

¹⁴⁴ЛИЦКЕВИЧ, О. Роздѣль четвертый. О судьях и о судах. Статут Великого княжества Литовского 1588 года. Мінск, 2002-2003, Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://starbel.narod.ru/statut1588_4.htm>.

¹⁴⁵ŠAPOKA, A. Lietuvos istorija. Vilnius, 1989, p. 232.

¹⁴⁶GUDAVIČIUS, E. Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 m. I t., Kaunas, 1999, p. 626.

testamentai, sutartys, žmonių kraičio garantiniai raštai, DLK raštai. O išrašas Žemės teismo knygos turėjo originalo juridinę galią¹⁴⁷. S. Vansevičius teigė, kad Žemės teismui priklausė spręsti visų luomų bylas išskyrus DLK dvaro urėdų ir žmonių¹⁴⁸. Tos pačios nuomonės buvo ir J. Machovenko. Tačiau prideda, jog iš praktikos matyti, kad į Žemės teismą kai kada kreipdavosi tiek dvasininkai, tiek miestiečiai, tačiau dažniausiai tai jie darydavo per savo tarpininkus iš bajorijos luomo. Dar daugiau, istorikas prideda dar ir papildomas kompetencijas, kurias Žemės teismui reglamentavo III LS – tai: kontroliuoti Pilies teismų darbą; išspręsti minėto teismo bylas; jei Vaivada ar seniūnas tai daryti atsisako, vykdyti baudžiamąjį persekiojimą prieš asmenis, kurie nevykdė Žemės teismo nutarimų¹⁴⁹.

Tam tikrą kontroversiją kelia Žemės teismo, kaip teisminės instancijos vieta LDK teismų sistemoje. S. Vansevičiaus teigimu Žemės teismas priklausė pirminei instancijai, o II LS griežtai draudė bet kokias galimybes apeiti instancijas¹⁵⁰. Šioje vietoje I. Lappo Žemės teismą vadina pirmine, šalia Pilies, Pakamario teismų, o valdovo teismą, arba vėliau įkurtą Lietuvos vyriausiąjį tribunolą – apeliacinę. Tačiau šalia to tyrinėtojas netikėtai pabrėžia, kad minėti pirmos instancijos teismai kartais veikė ir kaip antros instancijos, bet nuo detalizavimo šioje vietoje tyrinėtojas susilaikė¹⁵¹. Tuo tarpu J. Machovenko papildydamas I. Lappo teigia, kad į Žemės teismą galėdavo apeliuoti šiame darbe jau minėti kuopos ir trečiųjų teismai¹⁵². Tad šioje vietoje tampa aišku, kad Žemės teismas galėjo priimti galutinį verdiktą žemesnio luomo bylose.

Visi tyrinėtojai, kurie užsiėmė Žemės teismo problematika, remdamiesi II LS arba III LS ketvirtais skirsniais, sutartinai teigia, kad LDK Žemės teismą sudarė keturi pareigūnai: teisėjas, patisejis, raštininkas ir vaznys. Pirmieji trys – renkami, o antrasis – skiriamas. Rinkimai į Žemės teismo pareigūnus, kaip ir Lenkijos karalystėje, taip ir LDK vyko dviem etapais. Pirmasis – rinkimai pavieto seimeliuose, kur bajorai išrinkdavo po keturis kandidatus į kiekvieną pareigybę. Antrasis etapas – kai po vieną iš keturių kandidatų į kiekvieną pareigybę paskiria DLK. Tiesa bajorai, pavieto seimeliuose, būdavo suvaržomi tam tikrų kvalifikacinių reikalavimų keliams kandidatams, kurie buvo nustatyti II LS, o vėliau ir III LS. Istoriografijoje šie kvalifikaciniai reikalavimai yra traktuojami nevienodai. Vienoje iš savo studijų S. Vansevičius teigė, jog pareigūnu galėjo būti asmuo, kuris buvo geras ir garbingas bajoras, išmanė teisę, išpažino krikščionybę, o taip pat nėjo jokių urėdo statusą atitinkančių

¹⁴⁷ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius, 1997, p. 56-57.

¹⁴⁸ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981, p. 56.

¹⁴⁹ MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai (mokomoji priemonė). Vilnius, Justitia, 2007, p. 86-88.

¹⁵⁰ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981, p. 56-57.

¹⁵¹ ЛАППО, И.И. Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века. Журнал Министерства народного просвещения, Санкт-Петербург, 1897, с. 265-266.

¹⁵² MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai (mokomoji priemonė). Vilnius, Justitia, 2007, p. 86-88.

pareigū, bei nebuvo dvasininku¹⁵³. Kitoje studijoje tyrinėtojas dar pridėjo, kad asmuo pavieta turėjo seniai įsikūręs, o pareigūnu negalėjo tapti kito pavieto teismo pareigūnas¹⁵⁴. Visus šiuos reikalavimus, remdamasis II LS išskyrė ir J. Machovenko¹⁵⁵. Tačiau, kaip parodė praktika, ne visi pareigūnai ir ne visada šiuos reikalavimus atitikdavo, arba kol kas trūksta duomenų tam patvirtinti ar paneigti. Be jokios abejonės, pagrindinis žodis teismo procese atitekdavo Žemės teismo teisėjui, jis buvo proceso vedantysis asmuo, tačiau turėjo derinti savo nuomonę su savo kolegija. Tad nuosprendis būdavo priimamas kolegialiai, pasitarus visiems trims pareigūnams *in corpore*, o jį kartu ir visą proceso *fabula* į Žemės teismo knygas įrašydavo raštininkas. Vaznys neturėjo kažkokio rimtesnio balso priimant sprendimą pačiame teismo procese, o buvo teismo sprendimų vykdytojas bei teismo šauklys. Šalia to jis buvo siunčiamas į nusikaltimo vietas tirti nusikaltimų, turėjo pristatyti atsakovus į teismą¹⁵⁶. Visi Žemės teismo pareigūnai po išrinkimo prisiekdavo ir vykdavo Žemės teismo pareigūno pareigas iki pat mirties arba perkėlimo į aukštesnes pareigas. Teismas veikdavo ir jo pareigūnai savo pareigas vykdavo DLK vardu. Šioje vietoje kyla kolizija, kas būdavo bekaralmečio metu, kol sostas buvo laisvas. I. Lappo nustatė, kad tokiu atveju visi pavietų teismai stabdydavo savo veiklą ir būdavo sujungiami į jungtinį – kaptūrinį teismą¹⁵⁷. S. Vansevičius įvardino, kad tokį teismą sudarydavo žemės, pilies ir pakamario teismo teisėjai¹⁵⁸. Žemės teismai taip pat turėdavo stabdyti savo veiklą prieš vykdant karo žygį, kadangi visi bajorai formaliai buvo karo prievolinkai¹⁵⁹.

Skirtingai nei Lenkijos karalystėje, LDK Žemės teismas vykdavo 3 sesijomis per metus, tai 1) Švč. Trejybės (po Sekminių); 2) Šv. Mykolo sesija; 3) nuo Sausio 7 d (Trijų karalių sesija). Paprastai sesijos trukdavo tris savaites. Dažniausiai visos susikaupusios bylos buvo išsprendžiamos. Jeigu nebuvo spėta išspręsti bylų, sesijos laikas būdavo pratęsimas arba bylų svarstymai būdavo perkeliama iki sekančios sesijos. Teismas vykdavo pavieto centriniame mieste. Teismo vietą ir visus kitus organizacinius rūpesčius, tokius kaip Žemės teismo pareigūnų apgyvendinimas, turėjo apsiimti Pilies teismo urėdas. Pareigūnai į pavieto centrą atvykdavo kelios dienos iki sesijos pradžios, veikiausiai tam, kad galėtų apžiūrėti jiems pasiūlytas darbo sąlygas ir pasiruošti sesijai. Per maždaug tris savaites, pareigūnai retai gaudavo atokvėpio. Teismo darbas vykdavo kiekvieną dieną išskyrus sekmadienį ar religines šventes. Posėdžiai prasidėdavo anksti ryte ir baigdavosi vėlai vakare¹⁶⁰. Po sesijų Žemės teismo pareigūnai dar tris dienas turėjo praleisti savo darbo vietoje tam, kad galėtų išrašyti visus reikalingus

¹⁵³ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981, p. 56.

¹⁵⁴ VANSEVIČIUS, S. Feodalinės Lietuvos valstybingumas po Liublino unijos. Vilnius, 1988, p. 90.

¹⁵⁵ MACHOVENKO, P. Teisingumo vykdymas 86-87

¹⁵⁶ USAČIOVAS, V. Policijos institucijų sistema pasaulyje. Kaunas, 2009, p. 453.

¹⁵⁷ ЛАППО, И.И. Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века. Журнал Министерства народного просвещения, Санкт-Петербург, 1897, с. 291.

¹⁵⁸ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius, 1997, p. 68.

¹⁵⁹ VILIMAS, D. LDK žemės teismų darbo problema (1564-1588 m.) Istorija. T. 53, Vilnius, 2002, p. 62.

¹⁶⁰ ЛАППО, И.И. Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века. Журнал Министерства народного просвещения, Санкт-Петербург, 1897, с. 281.

juridinius dokumentus. Žemės teismo knygos turėjo būti laikomos saugiam teismo pastate, padėtos į skrynią ir užrakintos. Raktas nuo jų turėjo būti pas Žemės teismo teisėją, pateisėję ir raštininką. Saugiu ir tinkamu pastatu saugoti skrynią turėjo rasti vaivada arba seniūnas, kaip ir pasirūpinti nuolatine skrynios apsauga¹⁶¹.

1.3.2 ŽEMĖS TEISMAS ŽEMAITIJOS SENIŪNIJOJE 1566-1611 M.

Žemaitijos seniūnijoje, kaip ir visoje LDK Žemės teismas pradėjo veikti nuo **1566 m.** Žemaičiai šioje vietoje buvo gana įnoringi ir nelabai norėjo sutikti su naująja teismų tvarka. Iš vienos pusės, anot V. Vaivados, žemaičių bajorai norėjo išlaikyti senąją tvarką arba susintetinti ją su naujo tipo teismais. Pagrindinis žemaičių argumentas – nuogastavimas dėl galimo bylų vilkinimo. Iš kitos pusės, žemaičiai norėjo, kad apeliacijas svarstytų DLK paskirtas urėdas t.y. Žemaitijos seniūnas, tačiau kartu norėjo teisės rinkti seniūną patys, kaip ir kaštelioną¹⁶². Nėra informacijos kur veikė ir ar veikė nuo 1566 iki 1575 m., Žemės teismas Žemaitijos seniūnijoje. Tiek I. Sprogio Žemaitijos Žemės teismo knygų aprašuose (pavadinime rašoma, kad yra įrašai nuo 1578 m., nors iš tikrųjų yra įrašų ir nuo 1575 m.)¹⁶³, tiek D. Vilimo tyrinėtose VUBRS rastų Žemės teismo knygų ankstyviausia data yra nuo 1575 m.¹⁶⁴, Pažvelgus į suskaitmenintų Žemės teismo knygų duomenų bazę, tai joje ankstyviausia Žemės teismo knyga taip pat yra nuo 1575 m.¹⁶⁵. Pasak V. Vaivados, žemaičių bajorai išsipirko **Raseinių** miestelį iš Motiejaus Petkevičiaus našlės ir šis miestelis tapo oficialiu seniūnijos politiniu centru. Tyrinėtojas taip pat pastebi Žemaičių Žemės teismo pradžią Raseinių miestelyje nuo XVI a. 8 deš. pabaigos¹⁶⁶. Kita vertus D. Vilimo pateikta informacija, remiantis LM duomenimis, pirmoji Žemaitijos Žemės teismo sudėtis į tarnybą buvo paskirta nuo 1566 m. Tuomet į Žemės teismo teisėjo pareigas buvo išrinktas Stanislovas Martynaitis Viekiavičius (toliau - S. Viekiavičius) pateisėjo – Kristupas Jonaitis Stankevičius Bilevičius, raštininko – Stanislovas Gruzdis¹⁶⁷. Tęsiant apie tolimesnę Žemės teismo Žemaitijoje sudėtį, tai pirmasis pasikeitimas joje fiksuojamas 1570 m., kai Žemės teismo teisėjo pareigose S. Viekiavičių pakeitė Kazimieras Jonaitis Orvydas. (toliau – K. Orvydas). Sekantis, kai 1576 savo pareigas dėl neaiškių priežasčių turėjo palikti Stanislovas Gruzdis¹⁶⁸. Tais pat metais bajorą pakeitė Adomas Rusteikavičius.

¹⁶¹ Ibid., c. 291-292.

¹⁶² VAIVADA, V. Žemaitija XV–XVIII amžiuje“. *Žemaitijos istorija*. Vilnius, 2000, p. 117–123.

¹⁶³ СПРОГИС, И. Опись документовъ Виленскаго Центральнаго Архива древнихъ актовъхъ книгъ. Выпускъ I. Акты Россіенскаго земскаго суда за 1578 – 1586 г. Вильна, 1901.

¹⁶⁴ VILIMAS, D. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismų knygų apžvalga). *Lituanistica*. T. 59. Nr. 4(94), Vilnius, 2013, p. 231.

¹⁶⁵ Žvelgiant į duomenų bazę, galima pamatyti vieną klaidinančią antraštę iš kurios galima susidaryti įspūdį, kad duomenų bazėje yra Žemaitijos Žemės teismo knyga nuo 1568 m. Tačiau atsivertus dokumentą matoma, kad iš tikrųjų ten yra fragmentai iš Žemaičių Žemės teismo knygos, kuri datuojama 1598 m. <http://www.teismuknygos.mb.vu.lt/kolekcija/VUB01_000605177>

¹⁶⁶ VAIVADA, V. Žemaitija XV–XVIII amžiuje“. *Žemaitijos istorija*. Vilnius, 2000, p. 117–123.

¹⁶⁷ VILIMAS, D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588), Vilnius, 2006, p. 144.

¹⁶⁸ GAUDMANTAS, K. LDK istorija: Stanislovas Gruzdis – pasaulio istorijos skaitytojas iš Žemaitijos, 2014 07 10, žiūrėta:[2017.03.17] prieitis per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-stanislovas-gruzdis->

1591 m. A. Rusteikavičių pakeitė Mikalojus Burba. 1594 metais Žemaitijos Žemės teisme įvyko net du pokyčiai: mirus K. Orvydui, teisėjo pareigas pradėjo eiti Sebastijonas Sebastijonaitis Kęstartas (toliau – S. Kęstartas), o pateisėjo pareigose Kristupą Jonaitį Stankevičių Bilevičių, kuris savo pareigas ėjo ilgiausiai iš visų pareigūnų per XVI a. (net 28 metus) pakeitė Petras Petraitis Adamkavičius¹⁶⁹. Įdomu tai, kad 6 iš 8 pareigūnų buvo protestantai.

Nuo pat teismo įkūrimo 1566 m. iki 1600 m., skaičiuojant duomenis nuo 1575 m. Žemaitijos Žemės teisme buvo išnagrinėta 11710 bylų, po 532 bylas per metus (žr. Priedą Nr. 5). Mažiausiai bylų buvo išspręsta 1582 m. (172) ir 1594 m. (140). Pirmąjį skaičių galima sieti su Livonijos karo kampanijos baigiamąja dalimi, o antrąjį – su tuo, kad įvyko didelė personalo kaita, mirus teisėjui ir pateisėjui. O štai po metų, 1595 m. buvo pasiektas didžiausias darbo našumo rodiklis per visus 22 metus – 1157 bylos. Tai galima sieti su tuo, kad Žemės teismo sudėtis buvo visiškai nauja – teisėjas ir pateisėjis tarnybą pradėjo būtent 1595, o raštininkas palyginti taip pat ne per seniausiai – 1591 m.¹⁷⁰

Svarstant kokia buvo Žemės teismo padėtis kitų Žemaitijos seniūnijos socialinių-politinių institucijų atžvilgiu, istoriografijoje yra vengiama konkretaus atsakymo į šį klausimą. E. Saviščevas yra bandęs analizuoti Žemaitijos seniūnijos institucijų padėtį tiek iki XVI a. II p. reformų, tiek po 1566 m. Istorikas gautus rezultatus pateikė lentelės pavidalu. Iš jų tampa aišku, kad iki XVI a. II p. (1527 m.) Žemaitijos seniūnijos administracijos viršūnėje, neskaitant DLK ir jo dvaro vietininkų buvo Žemaitijos seniūnas. Po jo sekė jo vietininkai ir valsčių tijūnai¹⁷¹. Jeigu pažiūrėtume į tyrinėtojo schemą nuo 1527 iki pat reformos išvakarių 1566 m., tai situacija nežymiai pasikeitė tuo, kad Žemaitijos tijūnai tapo tiesiogiai pavaldūs DLK, kai prieš jie turėjo pereiti subordinaciją per Žemaitijos seniūną¹⁷². Trečioje E. Saviščevo pateiktoje lentelėje matyti naujas elementas Žemaitijos seniūnijos subordinacijoje – „bajorų savivalda“. Į šį terminą veikiausiai įeina visas kompleksas naujų pareigybių Žemaitijos seniūnijoje, kurios buvo įsteigtos po 1564-1566 m. reformų. Kad ir formaliai terminas reikštų bajorijos galimybę būti nepriklausomiems, tačiau tyrinėtojo pateiktoje schemoje akivaizdu, kad „bajorų savivalda“ buvo pavaldi Žemaitijos seniūnui¹⁷³, nors tai turėjo prasilenkti su II LS ir III LS nuostatomis, bet kaip atsimername iš žemaičių siekių tik įsigaliojus reformai, tokia padėtis juos turėjo tenkinti. Visgi Žemės teismo, kaip institucijos vieta – vis dar nėra aiški. Tam, kad ją nustatyti reiktų pamėginti remtis individualia pareigūnų hierarchija. Prieš tai minėta Lenkijos pareigūnų hierarchija šiek tiek skyrėsi nuo LDK. Remiantis F. Koneczny, kuris rėmėsi *volumina legum* užfiksuotą 1611 m. seimo konstitucija, tai Žemės teismo

[pasaulio-istorijos-skaitytojas-is-zemaitijos-582-439580>](#).

¹⁶⁹VILIMAS, D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588), Vilnius, 2006, p. 144.

¹⁷⁰ Duomenys imti iš I. Sprogio Žemės teismo knygų aprašų. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск I - V. Акты Россиенскаго земскаго суда за 1578 – 1600 г. Вильна, 1901 - 1905.

¹⁷¹E. SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais, Vilnius, 2010, p. 156.

¹⁷²Ibid., p. 159.

¹⁷³Ibid., p. 174. E. Saviščevas minimi bajorų savivaldos institutai: pakamario teismas ir Žemaitijos žemės teismas.

teisėjas, pareigūnų hierarchijoje buvo 6 – oje pozicijoje po tįjūno, maršalkos, pakamario, miesto seniūno, ir karužo. Žemaitijos žemės teismo raštininkas 10 – oje pozicijoje po vaiskio, stalininko ir pastalininko¹⁷⁴. Prieš tai darbe buvo paminėta, kad Žemės teismas kontroliavo pilies teismo darbą, o pasak S. Vansevičiaus pakamaris buvo pavietuose gerbiamas pareigūnas, kuris pavieto seimeliuose sėdėdavo priekyje, o jo anstpaudas figūruodavo vienas pirmųjų po įvairiais sprendimais bei nutarimais. Tad tampa aišku, kad Žemaitijos Žemės teismas turėtų būti reitinguojamas žemiau pakamario, bet aukščiau pilies. Tačiau prieinant galutinio apibendrinimo nereikėtų pamiršti ir vietinių Žemaitijos seniūnijos institutų: Žemaitijos seniūno, kašteliono, bei to paties bajorų savivaldos elemento pavieto seimelio, kuris rinkdavo tiek pakamari, tiek Žemaitijos Žemės teismo pareigūnus ir turėtų stovėti aukščiau jų.

Apibendrinant pirmą darbo dalį reikia pasakyti, kad Žemės teismas buvo XVI a. II p. LDK administracinės ir teismų reformos pasekmė. Teismo tipas buvo perimtas iš Lenkijos karalystės ir pritaikytas LDK. Tiesa, teismo sistema nebuvo kopijuojama akiai, o buvo įvestas savitas LDK modelis atsižvelgus tiek į svarstomų bylų specifiką tiek į pačią teismo struktūrą. Teismas ir jo organizacinė struktūra bei jos išrinkimas buvo reglamentuoti II LS ir III LS. Žemės teismas oficialiai tarnybą pradėjo nuo 1566 m, tačiau dokumentai iš jo mus pasiekia tik nuo 1575 m. Pastebimos tendencijos, kad Žemaitijos Žemės teismo veikla sustagnuodavo karų metu ar mirus kuriam nors iš pareigūnų (nežiūrint į vaznio pareigybę). Nors Žemaitijos Žemės teismo pareigūnai puikavosi LDK pareigūnų hierarchijos pirmoje dalyje, tačiau to neužteko, kad pats teismas būtų aukštesniame hierarchiniame laiptelyje pačioje Žemaitijos seniūnijoje. Virš Žemės teismo buvo tiek vietinis administratorius, tiek bajorų seimelis, tiek Žemaitijos pakamaris. Kita vertus seniūno valdžia prieš Žemės teismą buvo tik simbolinė. Daugumoje II LS ir III LS vietų galima matyti tik tai, kaip seniūnas privalo padėti suorganizuoti Žemės teismą, skiriant jam patalpas ir apsaugą, o ne tai kad teismas būtų šiam atskaitingas.

Toliau darbe, Žemės teismo teisėjų padėtį bus bandoma nustatyti vykdant Žemaitijos Žemės teismo teisėjų asmenybės ir karjeros analizę remiantis prozopografine tyrimo strategija.

¹⁷⁴ KONECZNY, F. Urzędy główne i sejmowanie do połowy XVIII wieku. Dzieje administracji w Polsce w zarysie, Wilno 1924, s. 93-98.

2. ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJŲ KARJERA IR PADĖTIS XVI A. II P. ŽEMAITIJOS SENIŪNIJOS VISUOMENINIO GYVENIMO KONTEKSTE

2.1 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJAS STANISLOVAS VIEKAVIČIUS (1566-1569)

Viekavičių giminė plačiau žinoma LDK tapo jau nuo XVI a. pradžios¹⁷⁵. XVI a. Viekavičiai buvo laikomi turtingiausia gimine XVI a. Viduklės valsčiuje¹⁷⁶. Analizuojant giminės pavardę, pirmiausiai reikėtų paminėti, kad istoriografijoje ir šaltiniuose galima rasti skirtingas Viekavičių pavardės traktuotes. Rusų kalba dažniausiai sutinkama Viekavičių pavardės traktuotė – *Виковичь*, o lenkų kalba dažniausiai galima sutikti tokias pavardės versijas: *Wiekowicz*; *Więkowicz* ir net *Więckowicz*¹⁷⁷. Šiame darbe naudojama istoriografijoje ir šaltiniuose labiausiai prigijusi pavardės forma su slaviškos darybos priesaga *-avičius*¹⁷⁸. Jei pažvelgtume į lietuvių pavardžių žodyno II tomą¹⁷⁹, tai ten nerastume Viekavičių pavardės. Artimiausia alternatyvą šiai pavardei žodyne yra pavardė *Viekas*¹⁸⁰. Istoriografijoje, E. Saviščevas yra pažymėjęs, jog yra galimybė, kad vienas iš Viekavičių giminės patriarchų galėjo būti Viekus¹⁸¹. Žodyne pateikta informacija, jog pavardės *Viekas* kilmė yra iš Pabiržės, dabartinio Biržų rajono¹⁸², o tyrinėjamu laikotarpiu ši teritorija priklausė Trakų vaivadijos Upytės pavietui¹⁸³. Tad galima manyti, kad Viekavičiai kilo jeigu jau ne iš Pabiržės, tai bent jau iš Upytės pavieta. Tokią kilmės versiją sustiprina ir tai, kad Viekavičiai turėjo rezidenciją Upytėje¹⁸⁴. Tęsiant apie S. Viekavičiaus vardą, tai šis buvo krikščioniškas ir šventas, jį kildinti galima būtų nuo Šv. Stanislovo Krokuviečio¹⁸⁵. Viekavičių giminės herbas¹⁸⁶ buvo viena iš *Pobóg* herbo variacijų¹⁸⁷ (Priedas Nr. 1).

¹⁷⁵ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda, p. p. 404.

¹⁷⁶ PRUŠINSKAS, K. Viduklė. „Žemaičių žemė“ Nr. 1. 2006 m. Prieitis per internetą: <http://samogitia.mch.mii.lt/Zurnalas/ZZ_2006_1/Vidukle.htm> [Žiūrėta: 2016 04 14].

¹⁷⁷ OSTROWSKI J., Tablice odmian herbowych Chrzanskiego. Tekst, Warszawa, 1909, p. 42.

¹⁷⁸ MACIEJAUSKIENĖ, V. Dėl lietuvių pavardžių tyrimo struktūros ir kilmės požiūriu. *Žmogus ir žodis*. T. 1, Vilnius, 2003, p. 33. Pasak V. Maciejauskienės priesaga *-avičius*, tai yra sulietuvinta slaviškos kilmės priesaga.

¹⁷⁹ VANAGAS, A., MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M. LIETUVIŲ PAVARDŽIŲ ŽODYNAS (L–Ž). T. 2, 1985 – 1989.

¹⁸⁰ Ibid., p. 1206.

¹⁸¹ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda, p. p. 404.

¹⁸² VANAGAS, A., MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M. LIETUVIŲ PAVARDŽIŲ ŽODYNAS (L–Ž). T. 2, 1985 – 1989, p. 1206.

¹⁸³ VILIMAS, D. Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų. Konferencijos pranešimai, Panevėžys, 2004 09 14, Panevėžys, 2004, p. 56. Žemėlapis su Trakų vaivadijoje buvusių pavietų ribomis.

¹⁸⁴ ГРУША, А. И., СПИРЬДОНАУ, М. Ф., БАЙТОВИЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003, p. 100. 1528 m LDK kariuomenės surašyme nurodoma, kad Lukošius Viekavičius LDK kariuomenei iš savo valdų Upytės paviete delegavo 7 raituosius karius.

¹⁸⁵ GALE, T. St. Stanislaus of Cracow. *The New Catholic Encyclopedia*. V. 13, Washington, 2003, p. 477 – 478.

¹⁸⁶ OSTROWSKI, J. Tablice odmian herbowych Chrzanskiego_2.Tablice. Warszawa, 1909, p. 8. žr. giminių herbai, p. 64.

¹⁸⁷ LESZCZYC, Z. Herby szlachty polskiej, t.2, Poznan, 1908, p. 259. Herbas - *azure* spalvos, jo skydas standartinis. Centre

Kalbant apibendrintai apie giminės žemėvaldos lokaciją, tai ši driekėsi Rietave, Kražiuose, Lioliuose, Lygumuose, Veliuonoje ir Viduklėje; Trakų vaivadijoje – Upytėje, Pakruojuje, Krekenavoje.

Žemaitijos Žemės teismo teisėjas, buvo trečios kartos Viekiavičių giminės atstovas XVI a. Pareigūnas veikiausiai gimė XVI a. pr¹⁸⁸ Upytės paviete arba Žemaitijos seniūnijoje. Remiantis prieštariniais teiginiais istoriografijoje, pareigūnas mirė 1569-1570 m¹⁸⁹. Iki vedybų, S. Viekiavičiaus artimąją aplinką sudarė senelis Mikalojus, tėvas Martynas, brolis Martynas, seserys Ona ir Kotryna.

Artimoje pareigūno aplinkoje šiek tiek neaiškumu kyla dėl S. Viekiavičiaus mamos arba senelės. E. Saviščevas vienuose savo tyrimuose teigia, kad Liudmila Jonaitė Viekiavičienė buvo S. Viekiavičiaus senelio Mikalojaus žmona¹⁹⁰, o štai naujesniuose tyrimuose teigia, jog tai yra S. Viekiavičiaus tėvo – Martyno žmona¹⁹¹. Tad esant tokiems neaiškumams, šiame tyrime susilaikoma nuo Liudmilos Jonaitės ir S. Viekiavičiaus giminystės ryšio konkretaus įvardinimo. Tačiau tam tikrą poveikumą S. Viekiavičiui, galima įvardinti. Po L. Jonaitės-Viekiavičienės mirties 1547 m., po metų jos artimiems, tarp kurių buvo ir S. Viekiavičius, buvo padalintas turtas. S. Viekiavičius iš šių dalybų gavo nuosavybės teises į Selėnų dvarą¹⁹².

Pareigūno senelis Mikalojus ėjo Tendžiogalos tijūno pareigas nuo 1508¹⁹³ m bent iki 1518 m¹⁹⁴. Remiantis istoriografine Mikalojaus Viekiavičiaus ekonominio pajėgumo rekonstrukcija, su kai kuriomis korekcijomis, reikia pasakyti, kad bajoras turėjo galimybę paruošti 23 raitelius LDK kariuomenei;

- *gules* spalvos širdies formos heroldinė figūra, nuo kurios viršaus eina *argent* spalvos heroldinė figūra - rodyklė, nukreipta į *argent* spalvos ją juosiančią heroldinę figūrą - pasagą. Virš skydo - *cedree* spalvos grotelinis šalmas, apjuostas ore spalvos medalionu. Ant grotelinio šalmo - *ore* metalo dominuojančios spalvos karališka karūna su *argent* metalo spalvos ir *gules*, *azure* bei *vert* spalvų papuošimais. Iš po karūnos lindi ir šalmą dengia iškarpyta *azure* spalvos ir *argent* metalo skraistė. Virš karūnos išlindusi *argent* spalvos dekoracinė plunksna.

¹⁸⁸ Dėl informacijos stokos yra sunku yra nustatyti, kada tiksliai gimė pareigūnas, tačiau dėl tikslesnės chronologinės ribos galima daryti prielaidą. Kadangi pareigūnas jau buvo žinomas LDK viešajame gyvenime 1528 m, nes buvo minimas LDK kariuomenės surašyme, deleguojantis iš savo valdų Veliuonoje deleguojantis I raitą karį. Aišku tai, kad tokia veikla, S. Viekiavičius galėjo užsiimti tik būdamas pilnametis. Pilnametystė teisiškai 1528 m. nebuvo teisiškai reglamentuota. Kazimiero teisyne buvo apibrėžta tik tai, kas yra mažamečiai (Pagal Kazimiero teisyne I str. nuostatas, tai asmenys iki septynerių metų). Kita vertus Lietuvos II ir III Statutuose (abiejuose VI skyrius, I artikulą) buvo apibrėžta, kad vyriškos lyties asmenys pilnamečiais laikomi nuo 18 metų. Tad jo gimimo datą vertėtų ankstinti bent iki 1510 m, o tuo pačiu pritaikyti apie dešimties metų paklaidą.

¹⁸⁹ E. Saviščevo duomenimis S. Viekiavičius mirė 1569 m. Kita vertus D. Vilimas kalba apie naują paskyrimą į Žemaitijos Žemės teismo teisėjo pareigas 1570 07 30. Tad čia kyla tam tikra kolizija. Jeigu S. Viekiavičius mirė 1569 m, tad nebuvo kam teisėjauti „Trijų karalių sesijoje“ ir „posekmininėje sesijoje“ 1570 m. Iš kitos pusės, pavaduoti galėjo pateisėjis K. J. Stankevičius Bilevičius. Niekur nenurodoma S. Viekiavičiaus mirties priežastis, tad atsižvelgiant į mirties datą galima daryti prielaidą, kad pareigūnas galėjo būti žūti viename iš Livonijos karo mūšių, galėjo mirti nuo tuo metu LDK siautusiai maro, arba natūralia mirtimi.

¹⁹⁰ SAVIŠČEVAS, E. Kęsgailų Žemaitija. Kelios pastabos apie Kęsgailų valdymą Žemaitijoje (1442-1527). Lituania T. 58. Nr. 2, Vilnius, 2004, p. 18.

¹⁹¹ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda., p. 357.

¹⁹² Ibidem, p. 358.

¹⁹³ Ibidem, p. 358.

¹⁹⁴ SAVIŠČEVAS, E. Kęsgailų Žemaitija., p. 18.

kontroliavo 184 ūkius, kuriuos sudarė 368 valakai žemės, o juose tarnavo apie 1298 pavaldiniai¹⁹⁵. Tokie rodikliai leistų priskirti S. Viekavičiaus senelį prie stabijų žemvaldžių. Jis mirė iki 1528 m¹⁹⁶.

Pareigūno tėvas Martynas Viekavičius, buvo valdovo dvarionis¹⁹⁷, o nuo 1530 iki pat savo mirties 1533 m ėjo Rietavo tijūno pareigas¹⁹⁸. Remiantis 1528 m LDK kariuomenės surašymu, S. Viekavičiaus tėvas paruošė 15 raitų karių: 5 Upytės valsčiuje¹⁹⁹, 10 Viduklės valsčiuje²⁰⁰. Tai sudarė 120 ūkių, kurie sudarė 240 valakų žemėvaldos, o juose darbavosi apie 850 pavaldinių.

Abiems pareigūno seserims pavyko ištekti už tuometinio Žemaitijos elitinių šeimų atstovų. Kotryna Viekavičiūtė išteko už Ariogalos tijūno, DLK maršalkos, ir Veliuonos laikytojo Mikalojaus Mitkevičiaus brolio Stanislovo. Taip pat apie ją žinoma tai, kad Liudmilos Jonaitės – Viekavičienės turto dalybose 1548 m, ji gavo Žeimelio dvarą. Mirė 1555 m. 1565 m. S. Viekavičius drauge su seserimi Ona bylinėjosi prieš savo seserėną, vėlionės Kotrynos vyrą Stanislovą Mitkevičių dėl valdų pasidalinimo²⁰¹. Pati Ona Viekavičiūtė išteko už Upytės karužo Mikalojaus Stripeikos, o jau minėtose turto dalybose gavo Dirvėnų dvarą²⁰². Tiesa 1568 m Dirvėnų dvarą²⁰³, o 1569 m ir Žeimelio dvarą S. Viekavičius įtraukė į žemėvaldos mainus su veikiausiai savo sūnaus Mikalojaus uošviu Andriumi Babrovniekiu.²⁰⁴ S. Viekavičiaus brolis Martynas turėjo žmoną Oną, kurios mergautinė pavardė, istoriografijoje kol kas nenustatyta. Apie Martyno Martynaičio veiklą istoriografijoje nėra daug informacijos. Žinoma tai, kad 1548 m, per turto dalybas jis gavo tėvonių Liudmilos Jonaitės-Viekavičienės dvarą Pašilėje²⁰⁵. O kadangi 1565 m LDK kariuomenės surašyme, skirtingai nei brolis, jis nebefigūruoja, reikėtų spręsti, kad jau buvo miręs. Tačiau Upytėje veikė jo sūnus Jonas su žmona Darata Petkevičiute²⁰⁶. Po vedybų į S. Viekavičiaus aplinką įsitraukė jo žmona Kotryna Povilaitė ir sūnus Mikalojus. Nėra aišku kokias pareigas užėmė S. Viekavičiaus sūnus, tačiau A. Bonieckis mini Mikalojų Viekavičių, Upytės rotmistrą, pasižymėjusį kovose su Švedijos karalyste 1625 m²⁰⁷. Tiesa vargu ar tai buvo S. Viekavičiaus sūnus.

¹⁹⁵SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda., p. 205. Tyrinėtojas E. Saviščevas rekonstravo Mikalojaus Viekavičiaus galimybes rekrutuoti karius LDK kariuomenei pagal savo sūnų valdytą žemėvaldą, motyvuodamas tuo, kad sūnūs veikiausiai po jo mirties išsidalino turtą. Tačiau liko nepastebėta tai, kad LDK kariuomenės surašyme figūravo ir S. Viekavičius su savo vienu rekrutuotu raiteliu Veliuonoje. Kadangi nebuvo pateikta duomenų dėl Viekavičių žemėvaldos išplėtimo nuo 1518 m iki 1528 m, tad automiškai prie viso to ką apskaičiavo E. Saviščevas, derėtų pridėti ir anūko valdytą žemėvaldą.

¹⁹⁶ Taip yra manoma dėl to, kad Mikalojus Viekavičius jau nebėra registruotas LDK kariuomenės surašyme.

¹⁹⁷

¹⁹⁸ BONIECKI, A. *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 365-366.

¹⁹⁹ ГРУША, А. И., СПРЫДОНАЇ, М. Ф., ВАЙТОВІЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*. Опт. Cit. p. 100.

²⁰⁰ Ibidem, p. 172.

²⁰¹ Stanislovo ir Onos Viekavičių bylinėjimasis su Stanislovu Šimkevičiumi – Mitkevičiumi: valdų pasidalinimas ir išrašas iš teismo knygos, 1565 m., LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1571, l. 1.

²⁰² SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda., p. 358.

²⁰³ LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1570, l. 1-2; 8-9.

²⁰⁴ LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1571, l. 16.

²⁰⁵ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda., p. 358.

²⁰⁶ СПРОГИС, И. Опись документовъ Виленскаго Центральнаго Архива древнихъ актовыхъ книгъ. Выпускъ VII. Акты Упитскаго земскаго суда за 1585 – 1587 г. Вильна, 1909, с. 322.

²⁰⁷ NIESIECKI, K. *Herbarz polski*. t.09, Lipsk, 1842, p. 293.

Žvelgiant į I. Sprogio pateiktą informaciją, veikiausiai reiktų linkti prie prielaidos, kad tai buvo jo brolio Martyno anūkas Mikalojus Jonaitis²⁰⁸.

Kalbant apie kiek tolimesnius S. Viekavičiaus giminaičius, tai iš tokių galima paminėti jo dėdę Lukošį Viekavičių, kuris buvo panašaus taip pat buvo gana turtingas ir įtakingas bajoras. Tiesa, jo įtaka labiau reikėsi Upytėje nei Žemaitijoje. L. Viekavičius turėjo dvi žmonas, pradžioje Oną, vėliau Jadvyga, tačiau su jomis vaikų taip ir nesusilaukė. Veikiausiai dėl, kiek vėliau S. Viekavičius ženkliai praturtėjo įgaudamas dėdės palikimą. 1528 m LDK kariuomenei, pareigūnas pateikė 7 raitelius iš Upytės pavieto²⁰⁹ ir 4 raitelius iš Viduklės²¹⁰. Pasak E. Saviščevo, 1534 m. Lukošius Viekavičius buvo Upytės teismo teisėju²¹¹. Žvelgiant į S. Viekavičiaus dėdės ekonomines galimybes, tai Remiantis V. Vaivados apskaičiavimais L. Viekavičius kontroliavo žemėvaldą, kuri siekė 176 valakus²¹². O pagal šį rodiklį, bajoras turėjo turėti apie 88 ūkius, kuriuose dirbo apie 626 pavaldinius.

Tęsiant toliau apie S. Viekavičių ir atsakant į klausimą kur galėjo būti S. Viekavičiaus rezidencijos, tai 1528 m LDK kariuomenės surašymo duomenimis, aiškiai matome, kad pareigūnas rezidavo Veliuonos valsčiuje ir iš ten rekrūtavo kariuomenei 1 raitelį²¹³. Beje reiktų nepamiršti, kad su Veliuona susijęs ir S. Viekavičiaus seserėnas Stanislovas Mitkevičius, o jei tiksliau šio brolis, kaip jau minėta buvo Veliuonos laikytojas. Žvelgiant toliau, neišvengiamai vėl turime atsižvelgti į 1548 m L. Jonaitės – Viekavičienės turto dalybas, kuriose pareigūnui atiteko Selėnų dvaras. 1556 m S. Viekavičius buvo minimas religinio konteksto rėmuose ir siejamas su Lioliais²¹⁴.

Keliant klausimą apie S. Viekavičiaus pasiruošimą karjerai, tai nepavyko rasti duomenų, kad jis būtų studijavęs kuriame nors universitete ir įgijęs aukštąjį mokslą, šitaip pagerindamas savo karjeros galimybes. Jo gyvavimo laikotarpiu, Vilniaus universitetas dar nebuvo atidarytas, o kai buvo įsteigtas Karaliaučiaus universitetas, S. Viekavičius jau buvo nebejaunuolis. Dėl to reiktų daryti prielaidą, kad jis buvo įgijęs bazinį išsilavinimą dvaro mokykloje.

Kalbant apie pareigūno tarnybą, tai nėra žinoma kuo be tradicinės bajoro veiklos savo dvaruose iki 1560 m dar vertėsi S. Viekavičius. Minėtais metais jis jau ėjo dvarionio pareigas.²¹⁵ 1566 m buvo išrinktas Žemės teismo teisėju²¹⁶ 1567 m pareigūnas gavo dar vienas pareigas – Upytės pavieto

²⁰⁸ СПРОГИС, И. Описание документовъ Виленскаго Центральнаго Архива древнихъ актовыхъ книгъ. Выпускъ VIII. Акты Упитскаго градскаго суда за 1584 – 1615 г. Вильна, 1912, с. 501.

²⁰⁹ ГРУША, А. И., СПИРЬДОНАУ, М. Ф., ВАЙТОВИЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003, р. 100.

²¹⁰ Ibid., p. 172.

²¹¹ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas., p. 358.

²¹² VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija Žemaitijoje XVI a.: Esminiai raidos bruožai. Klaipėda, 2004, p. 82 – 84.

²¹³ ГРУША, А. И., СПИРЬДОНАУ, М. Ф., ВАЙТОВИЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003, р. 160. S. Viekavičius delegavo 1 raitelį LDK kariuomenės surašymui 1528 m.

²¹⁴ JATULIS, P. Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, vol.1, Romae, 1984, p. 197-198.

²¹⁵ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas., p. 358.

²¹⁶ Ibid., p. 358.

²¹⁶ VILIMAS, D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588), Vilnius, 2006, p.

mokesčių rinkėjo²¹⁷. Šioje vietoje galime pamėginti pažiūrėti ar pareigūnas atitiko formalius reikalavimus tapti Žemės teismo teisėju. S. Vansevičius remiantis I LS ir II LS išskyrė penkis pagrindinius kriterijus norint būti kandidatu į Žemės teismą: 1) neiti urėdo pareigų paviete (t.y. būti seniūnu, vaivada, tijūnu ir kt.) 2) Būti krikščionių tikybos, 3) būti garbingam 4) išmanyti teisę 5) sėslumo cenzas. Pradedant nuo pirmo, tai kokio nors kito urėdo pareigų, šio tyrimo duomenimis S. Viekavičius nėjo. Antras – labai abejotina būtų net bandyti gilintis į tai, ar galėjo S. Viekavičius būti kuo nors kitu nei kurios nors pakraipos krikščioniu XVI a, ypač, žvelgiant į tai, kokie mecenatystės momentai „puošia“ Viekavičių giminę. Dėl trečio reikalavimo – galima daryti prielaidą, kad S. Viekavičius nesuteršė savo garbės, be to nėra jokių dokumentinių įrodymų, jog jis kur nors nusikalto tiek, kad jam būtų atimta bajoro garbė. Dėl teisės išmanymo, tai nėra iki galo aišku. Galbūt šis reikalavimas labiau apeliuoja į kandidato išsilavinimą. Deja tyrimo metu nebuvo rasta duomenų, kad pareigūnas būtų igijęs aukštąjį išsilavinimą. Iš kitos pusės galima neabejoti, kad jo išsilavinimas turėjo siekti namų mokymą, papapildęs mokyklos mokymą arba dvaro mokyklą²¹⁸. Dėl sėslumo cenzo atitikumo taip pat galima neabejoti, nes tyrimo duomenimis S. Viekavičiaus tėvas į Žemaitiją atsikraustė dar 1511 m, o pats pareigūnas minimas jau nuo 1528 m.

1565 m LDK kariuomenės surašymui pateikė 30 karių – 18 raitų ir 12 pėstininkų²¹⁹. Konvertavus į žemėvaldą ir valdinių skaičių, tai reikštų, kad S. Viekavičius 1565 m kontroliavo 240 ūkių, kuriuos sudarė 480 valakų žemėvaldos, o juose dirbo apie 1690 valdinių. Tokio turto nebuvo sukaupęs joks Viekavičių šeimos narys atskirai, nei visi nariai *in corpore*. Šie skaičiai rodo apie per beveik 40 metų išaugusį Viekavičių giminės ekonominį pajėgumą. Naudojantis tokio kapitalo teikiamomis galimybėmis, Viekavičiai galėjo sau leisti linkti į būti fundatoriais ar mecenatais. Tokie ekonominiai pajėgumai, pridėdant ir politinį pareigūno potencialą, aiškiai rodė jo priklausomybę stambių žemvaldžių, bajorų sluoksniui.

S. Viekavičius, kaip ir absoliuti dauguma jo giminaičių veikiausiai buvo katalikiškos krypties krikščionis. Tokį įsitikinimą skatina visa eilė fundatorinių ir mecenatystės momentų per XVI a., kuriuos įvykdė Viekavičių giminės atstovai. Tiesa šiek tiek kyla abejonių dėl S. Viekavičiaus sesers Kotrynos, mat ji ištekėjo už aktyviai protestantizmą puoselėjusios Mitkevičių giminės atstovo S. Šimkevičiaus – Mitkevičiaus. Tačiau nežiūrint į tai, vistiek dominantę konfesinę kryptį, šiai giminei reikėtų pripažinti katalikybę. Tad kokį pėdsaką savo propaguojamoje religijoje paliko Viekavičiai ir kokį vaidmenį šioje srityje vaidino Žemaitijos Žemės teismo teisėjas S. Viekavičius?

144.

²¹⁷ SAVIŠČEVAS, E. Žemaičių savivalda. p. 358

²¹⁸ ОШМАНСКИ, J. Senoji Lietuva. Vilnius, 1996, p. 135 – 137.

²¹⁹ РИБ, ПЕРЕПИСИ ВОЙСКА ЛИТОВСКОГО. *Литовская Метрика*. т. 33, Петроград, 1915, p. 1259.

Pirmoji Viekavičių giminės fundacija fiksuojama 1517 m liepos 23 d²²⁰. Joje, broliai Martynas ir Lukošius Viekavičiai, fundavo bažnyčios statybas, Jono iš Pšanšyšo garbei ir jų tėvo Mikalojaus atminimui. Fundacijoje minima, kad šios parapijos rėmimas ir su ja susiję reikalai bus perduoti ateities Viekavičių giminės paveldėtojams²²¹. Pirmiausiai galima pastebėti, kad ši fundacija paskirta praėjus mažiau nei 10 metų nuo Viekavičių atsikraustymo į Liolius²²². Tas faktas rodo, kad per šį laikotarpį giminė tapo pakankamai materialiai pajėgi, jog galėtų finansuoti tokį projektą, kaip bažnyčios statybos. Kita vertus, kyla klausimas dėl kokios priežasties tapo reikalinga inicijuoti bažnyčios statybas? Viena iš priežasčių sufleruojama fundacijos tekste – „tėvo Mikalojaus atminimui“. Pats Mikalojus Viekavičius, nors ir kildinamas iš Upytės, tačiau 1508 m., buvo žinomas Tendžiogalos tijūnu. Jeigu fundacija buvo paskirta su tikslu atminti tėvą, tai reikštų jog M. Viekavičius 1517 m jau turėjo būti miręs. Tačiau šis faktas būtų priešingas E. Saviščevo nuomonei, kad M. Viekavičius buvo gyvas dar ir 1518 m²²³. Tad esant tokiems prieštarangiems teiginiams, tai silpnina pirmąją versiją, dėl ko buvo inicijuotos bažnyčios statybos. Antroji versija kiek paprastesnė. Ji remiasi į tai, kad Viekavičiai įsitvirtinę Žemaitijoje norėjo šalia savo žemės turėti bažnyčią. Tad planas veikiausiai tam buvo jau tik atsikrausčius. Tėvo mirtis tebuvo pagalbinė aplinkybė, turėjusi galbūt daugiau simbolinio postūmio bažnyčios fundavimui.

Antrasis Viekavičių mecenatystės momentas įvyko 1522 m birželio 8 d. Tai beveik 5 metai nuo bažnyčios statybų pradžios. Aišku darosi tai, kad bažnyčia jau buvo pastatyta. Kaip donoras, minimas Martynas Viekavičius, kuris įsipareigojo, kad jo paveldėtojai taip pat bus šios bažnyčios mecenatais²²⁴.

Trečias Viekavičių mecenatystės momentas buvo jau nebe Žemaitijos seniūnijos teritorijoje, o Trakų vaivadijoje, Upytės pavieta, Lygumuose. Tiesa apie šią fundaciją duomenys yra priešaringi. Vienur laikoma, kad Lukošius Viekavičius fundavo šios bažnyčios statybas 1524 m²²⁵. Kitur teigiama, kad 1523 m buvo funduota Lygumų bažnyčios koplyčia²²⁶. Tačiau esminis momentas tas, kad Viekavičiai, vienaip ar kitaip, minimoje atliko religinių mecenatų vaidmenį.

Ketvirtasis fundacinis momentas, buvo taip pat Upytės pavieta, Krekėnavoje. Tą kartą buvo funduotas Krekėnavos bažnyčios altorius. Iš turinio galima suprasti, kad fundacija buvo planuojama dar esant gyvam S. Viekavičiaus seneliui Mikalojui. Fundacijos pradžia rašoma jo vardu, tačiau įvykdyta tik 1533 m ir ją atliko Martynas Viekavičius, S. Viekavičiaus tėvas. Ši mecenatystė vėl gi buvo

²²⁰ JUČAS, M. Lietuvos parapijų fundacijos XV – XVIII a. *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XXV, p. 79.

²²¹ JATULIS, P. *Codex Mednicensis seu Samogitiae Diocesis*, vol. I, Romae, 1984, p. 197-198.

²²² BONIECKI, A. *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 365 - 366

²²³ SAVIŠČEVAS, E. Kęsgailų Žemaitija. Kelios pastabos apie Kęsgailų valdymą Žemaitijoje (1442 – 1527). *Lituanistica*, 2004, t. 58, nr. 2, p. 18.

²²⁴ JATULIS, P. *Codex*., p. 203

²²⁵ KAVOLIŪTĖ, F. Bažnyčios – kultūrinio kraštovaizdžio plėtros indikatorius. *Geografijos metraštis*, T. XXXVIII, Vilnius, 2005, p. 205.

²²⁶ SAVIŠČEVAS, E. XVI a. I-osios pusės žemaičių valdžios elitai: kilmė ir tapatumas.[interaktyvus] Prieitis per internetą: <<http://www.varniai-museum.lt/index.php?mid=37&art=342>> [žiūrėta: 2014 04 04].

paveldimoji, kaip ir Liolių fundacijos atveju. Bažnyčiai buvo suteikta Šv. Mikalojaus, Šv. Mergelės Marijos, Šv. Onos Šv. Petro ir Pauliaus bei Šv. Martyno titulatura. Šv. Mikalojaus titulatos parinkimas veikiausiai buvo siejamas tėvo garbei, o Šv. Martyno, paties savo., Šv. Onos – mamos ir galbūt sesers garbei²²⁷.

Paskutinį Viekavičių mecenatystės momentą galima pavadinti tiesiogiai suvedančiu su Žemaitijos Žemės teismo teisėju – Stanislovu Viekavičiumi. Pareigūnas ir jo brolis Martynas Martynaitis, 1556 m buvo minimi, kaip pagrindiniai Liolių parapijos donoriai per naujojo kunigo Liolių parapijai, Stanislovo Tautvilo investitūrą²²⁸. Tai vienintelis momentas į kurį tiesiogiai buvo įrašytas S. Viekavičiaus vardas.

Tad pagrindinė tendencija, kuri siejo Žemaitijos Žemės teismo teisėją S. Viekavičių su fundacine, mecenacine veikla religinėje srityje, buvo ta, kad jis paveldėjo savo tėvų ir senelių įsipareigojimus remti jau funduotas bažnyčias, bet pats savo iniciatyva nefundavo naujos bažnyčios ar parapijos. Dėl ko jis nepratęsė tradicijos vykdyti religines fundacijas, galbūt galima paaiškinti tuo, kad S. Viekavičius buvo labiau užimtas savo turimomis tarnybomis, arba jo valdomose žemėse, tiesiog nebuvo poreikio steigti naują bažnyčią.

Pereinant prie dalinio apibendrinimo dėl S. Viekavičiaus padėties Žemaitijos seniūnijos visuomenėje, tai pirmiausia reikia paminėti, kad pareigūnas turėjo du veiksnius, kurie buvo kaip impulsas jo socialiniam statusui – giminaičių ir artimųjų jam paruoštos geros starto pozicijos karjerai ir asmeninis įgyto potencialo vystymas vykdant giminės tradicijų tęstinumą. Kalbant kiek konkrečiau, pareigūnas, savo ekonominiu pajėgumu buvo magnatas, kultūrinėje srityje – mecenatas, politinėje – buvo viršiausias pareigūnas ketvirtame pagal simbolinę pavieto institutų subordinaciją, institute ir asmeniškai buvo šeštas asmuo paviete. Jo politinę galią stiprina ir tai, kad tarnavo valdovo dvare, o vėliau tapo instituto, kuris atskaitingas tiesiogiai DLK viršiausiu pareigūnu. Be to, sunku pareigūną susieti su kokia nors priklausomybe nuo didikų. Nors jo sesuo Kotryna buvo ištekJusi už Mitkevičių giminės atstovo, Daratos Mitkevičiūtės brolio, kuri figūravo kaip aktyvi kito Žemaitijos Žemės teismo teisėjo S. Kęstarto remėja.

²²⁷ JATULIS, P. Codex. Opt. Cit. p. 255-256.

²²⁸ Ibidem, p. 335.

2.2 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJAS KAZIMIERAS ORVYDAS

Antrasis po LDK administracinės ir teismų reformos išrinktasis ir paskirtasis Žemės teismo teisėjo pareigoms, buvo Kazimieras Orvydas. Apie Orvydų pavardę yra pasisakęs kalbininkas Z. Zinkevičius²²⁹. Jo nuomone lietuviškas šios pavardės variantas turėtų būti su -y-, o trumpasis balsis yra tik slavų raštijos pasekmė. Slaviškos Orvydų pavardės traktuotės neišvengė ir į apyvertą paleido D. Vilimas. Tačiau kiti Lietuvos tyrinėtojai, kurie domėjosi Orvydų gimine (V. Vaivada²³⁰, E. Saviščevas²³¹, I. Lukšaitė²³² ir kt) naudojo lietuvišką pavardės variantą. K. Niesieckio duomenimis, Orvydų giminė buvo žinoma dar nuo pagonybės laikų. Tiesa ši giminė kildinama iš Gedgaidų giminės²³³, o iki 1480 m buvo vadinama Daugvilais²³⁴. S. Uruskiio nuomone, Orvydai kilo iš Padubysės²³⁵. Šią nuomone tvirtina ir K. Niesieckio pateikti duomenys, kuriuose tarp K. Orvydai priklausančios žemėvaldos, tyrinėtojas pamini ir Padubysę²³⁶. Tiesa naujesni E. Saviščevo tyrimai rodo, kad Orvydai kilo iš Kelmės apylinkių²³⁷. K. Orvydo vardas buvo šventas – krikščioniškas, dedikuotas Šv. Kazimierui²³⁸. Orvydų giminės herbas buvo Gieiš²³⁹ (Priedas Nr. 2). K. Orvydas gimė maždaug XVI a. trečiame dešimtmetyje²⁴⁰. Jo gimimo vieta turėtų būti Pajūrio valsčius²⁴¹. Iki vedybų artimiausią jo aplinką sudarė: senelis – Vaitiekus, tėvas – Jonas, motina – Kotryna, brolis – Motiejus.

²²⁹ ZINKEVIČIUS, Z. Lietuviškos ir nelietuviškos pavardės VLKK.[interaktyvus][Žiūrėta: 2014 03 19] prieitis per internetą: <<http://vardai.vlkk.lt/lietuviskos-ir-nelietuviskos-pavardes>>.

²³⁰ VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija Žemaitijoje XVI A.: esminiai raidos bruožai, Klaipėda, 2004, p. 134

²³¹ Saviščevas, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409-1566 metais, Vilnius, 2010, p. 397

²³² LUKŠAITĖ, I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis. Vilnius, 1999, p. 135.

²³³ NESIECKI, K. Herbarz Polski, t. VII, Lipsk, 1842, p. 132.

²³⁴ LESZCZYC, Z. Herby szlachty polskiej, t.1, Poznan, 1908, p. 91.

²³⁵ URUSKI, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej, t.13, Warszawa, 1916, p. 17.

²³⁶ NESIECKI, K. Herbarz Polski. Opt. Cit. p. 132.

²³⁷ Saviščevas, E. Žemaitijos savivalda Opt. Cit. p. 332.

²³⁸ GALE, T. Casimir, St. *The New Catholic Encyclopedia*. V. 03, Washington, 2003, p. 203-204.

²³⁹ Herbo blazonuotė: standartiniame į dvi dalis padalintame skyde, *heraldinėje* dešinėje *gules* spalvos fone, heroldinė *sable* spalvos figūra - sparnas. Heraldinėje kairėje – *argent* metalo spalvos lauke – *ore* spalvos ¾ - tosios heroldinės riteriško kryžiaus figūros. Ant skydo viršaus - *cedree* spalvos grotelinis šalmas, apjuostas *ore* metalo spalvos medalionu. Ant šalmo - *ore* metalo dominuojančios spalvos karališka karūna su *argent* metalo spalvos ir *gules*, *azure* bei *vert* spalvų papuošimais. Iš po karūnos lindi ir šalną dengia iškarpyta *gules* spalvos ir *argent* metalo spalvos skraistė. Virš karūnos išlindusi *argent* spalvos dekoracinė plunksna.

²⁴⁰ K. Orvydo gimimo data nėra identifiukuota jokiuose tyrimuose. Pareigūno gimimo data turėtų būti apie XVI a. I p. vid. Tokia gimimo datos prielaida yra nustatoma pagal LM duomenis, kuriuose viename iš dokumentų yra konstatuojama, kad Kotryna Orvydienė (K. Orvydo motina) po savo vyro J. V. Orvydo mirties, apie 1540 m. bylinėjosi, su pastarojo broliu S. V. Orvydu dėl žemės nuosavybės. Šiame bylinėjimasi pažymima, kad apie 1540 m K. Orvydas dar buvo neveiksnaus amžiaus, kad galėtų pats bylinėtis dėl civilinių reikalų. Tad jeigu pareigūnui 1540 m. dar nebuvo 18 metų, jis turėjo gimti apie XVI a. trečią, ketvirtą dešimtmetį.

LAZUTKA, S., VALIKONYTĖ, I., VISKANAITĖ-SAVIŠEVIENĖ, S., KARPAVIČIENĖ, J. Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Vilnius, 2003, p. 69-70.

²⁴¹ Didžiausia tikimybė, kad K. Orvydas gimė Pajūrio valsčiuje todėl, kad jo tėvas J. Orvydas 1528 m LDK kariuomenės surašyme, iš šio valsčiaus, delegavo savo atstovą LDK kariuomenei.

Senelį Vaitiekų Orvydą, veikiausiai galima įtraukti į šią analizę tik sąlyginai. Didelė tikimybė, kad K. Orvydui gimus, jo senelis jau buvo miręs. Kita vertus, V. Orvydo autoritetas galėjo suteikti pagrindą anūko karjerai, todėl ši asmenybė verta aptarimo. V. Orvydas, apie dešimtmetį buvo Rietavo tijūnu²⁴². Nors V. Orvydas 1528 m LDK kariuomenės surašyme jau nebefigūravo, tačiau E. Saviščevas padarė prielaidą, jog šis buvo pajėgus išruošti 8 raitus karius LDK kariuomenei. Iš to išeitų, jog jis valdė 64 ūkius, kurių plotas užėmė 128 valakus žemės. Juose galėjo tarnauti apie 458 valdiniai²⁴³. Pagal šiame darbe įprastą bajorijos luomo klasifikaciją, jį būtų vis dar galima priskirti stambiems žemvaldžiams. Anksčiau minėtas, šio pareigūno nefigūravimas LDK kariuomenės surašymuose veikiausiai rodo tai, kad iki 1528 m, jis jau buvo miręs.

Pareigūno tėvas J. Orvydas, mirus šio tėvui, kartu su broliu Stanislovu, paveldėjo V. Orvydo sukaupą turtą. Tačiau pagal E. Saviščevo pateiktą versiją, broliai turto neišsidalino²⁴⁴. Pasak tyrinėtojo, J. Orvydas nedalyvavo LDK viešajame gyvenime²⁴⁵. Tačiau su tuo sutikti yra sunku, nes istoriografijoje J. Orvydas buvo užfiksuotas, kaip delegatas į LDK seimą²⁴⁶ ir dvarionis²⁴⁷. Apie 1540 m, jis jau buvo miręs ir paliko nepilnametį savo sūnų K. Orvydą, savo žmonos Kotrynos globoje. Pastaroji ištekėjo už M. Radvilos Rudojo tarnautojo S. Gostomskio. K. Orvydienė, uoliai gynė savo nepilnamečio sūnaus interesus teisme prieš K. Orvydo dėdę ir buvusį savo svainį S. Orvydą²⁴⁸. Bent iki 1550 m, ji dar buvo gyva²⁴⁹. K. Orvydas taip pat turėjo brolių. Istoriografijoje galima aptikti jį vardu Motiejus²⁵⁰ arba Matas²⁵¹. Veikiausiai M. Orvydas buvo vyresnis už K. Orvydą, nes E. Saviščevas savo tyrimuose fiksuoja, kad M. Orvydas, bent nuo 1533 m iki 1543 m buvo dvasininkas²⁵². Tačiau tyrinėtojas nekonkretizavo, kurios konfesinės krypties dvasiškiu buvo M. Orvydas, tačiau remiantis tuometėmis realijomis, reiktų daryti prielaidą, kad M. Orvydas buvo katalikiškosios krypties šventikas. Kyla

ГРУША, А. И., СПИРЬДОНАУ, М. Ф., ВАЙТОВИЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003, p. 166.

²⁴² Šias pareigas jis gavo ir vykdė XVI a. trečiame dešimtmetyje. Tačiau istoriografijoje skiriasi šio momento datavimas. E. Saviščevas, remdamasis LM 9 knygoje rasta duomenimis, nustatė, jog V. Orvydas Rietavo tijūno pareigas ėjo nuo 1515 01 03 iki 1525 03 22.

SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais, Vilnius, 2010, p. 285.

S. Uruskis fiksuoja, kad V. Orvydas šias pareigas ėjo ir 1525 m.

URUSKI, S. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T.13. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1916, p. 17.

A. Bonieckis, savo ruožtu tvirtino, V. Orvydas tijūnavo 1515 – 1524 m periode.

BONIECKI, A. *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 223.

²⁴³ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda Opt. Cit. p. 202.

²⁴⁴ Kadangi turtas laikomas nepadalintu, tokiu atveju galioja tokie patys ekonominio pajėgumo rodikliai, kokie buvo pas V. Orvydą. Ibidem, p. 202.

²⁴⁵ Ibidem, p. 332.

²⁴⁶ NESIECKI, K. *Herbarz Polski*, t. VII, Lipsk, 1842, p. 132.

²⁴⁷ ЛЮБАВСКИЙ, М.К., Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута. Москва, 1892, с. 931 – 933.

²⁴⁸ LAZUTKA, S., VALIKONYTĖ, Lietuvos Metrika (1540–1541) Opt. Cit., p. 69-70.

²⁴⁹ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda Opt. Cit. p. 332.

²⁵⁰ Ibidem, p. 397.

²⁵¹ LUKŠAITĖ, I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis. Vilnius, 1999, p. 135.

²⁵² SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda Opt. Cit. p. 397.

klausimas, kodėl M. Orvydo dvasinę veiklą fiksuojama tik iki 1543 m? Šioje vietoje neakivaizdų atsakymą pateikia I. Lukšaitė, kuri teigė, kad 1543 m, M. Orvydas, kartu su būsimuoju savo brolio uošviu Jurgiu Bilevičiumi susirašinėjo su Prūsijos kurfiurstu Albrechtu²⁵³. Iš to galima būtų daryti prielaidą, kad M. Orvydas susidomėjo protestantizmu ir paliko dvasinę tarnybą katalikų bažnyčioje.

Sekančiai K. Orvydo artimosios aplinkos daliai galima priskirti jo šeimą po vedybų – žmona ir vaikus. Pradedant nuo žmonos, tai ji buvo Ona Bilevičiūtė – Orvydienė, jau minėto Žemaitijos seniūno Jurgio Bilevičiaus dukra. Ji kaip K. Orvydo žmona buvo žinoma bent nuo 1578 m²⁵⁴. O. Orvydienė buvo labai aktyvi viešajame gyvenime. Tai parodo jos dažnas dalyvavimas Žemės teismų procesuose. Per 18 metų (nuo 1578 m iki 1596 m) O. Orvydienė kaip viena iš proceso pusių buvo minima 19 kartų. Palyginimui pats K. Orvydas šiuose procesuose, per kiek trumpesnę laikotarpį (nes mirė 1594 m). Nuo 1596 m O. Orvydienės pavardė nebefigūravo Žemės teismų procesuose. Veikiausiai su tuo reikėtų sieti jos mirtį.

Dar vieną bloką K. Orvydo artimųjų sudaro pareigūno vaikai. Istoriografijoje, jų priskaičiuojami 7: sūnūs: Jurgis, Stanislovas, Jonas, Adomas, Sofija, Ieva, Regina²⁵⁵. Tiesa kol kas nėra aišku, kaip jie išnaudojo, tėvo sukurtą potencialą.

Kiek tolimesni, tačiau nemažiau galėję veikti K. Orvydą, buvo jo dėdės Mikalojus ir Stanislovas bei teta Miluša. Tiesa Mikalojaus ir Milušos Orvydai nebuvo kažkuo ypatingai pasižymėję. Visiškai kitokia situacija su Stanislovu Orvydu. Jis buvo žinomas Kęsgailų giminės, kuri vienu metu buvo įtakingiausia Žemaitijoje, tarnybininkas. Pasak A. Bonieckio S. Orvydas nuo 1531 m buvo Telšių tijūnu²⁵⁶. Šioje vietoje A. Bonieckį papildė E. Saviščevas²⁵⁷ ir K. Niesieckis²⁵⁸, kurių duomenimis S. Orvydas buvo ne vien Telšių, bet ir Užventės tijūnu. Kita vertus, E. Saviščevas dar ir nubrėžia ribas, kad S. V. Orvydo tijūnavimas truko 1531 – 1532 m periodu. Vėliau tyrinėtojas mini, kad pareigūnas neteko savo tijūnijų, ir turėjo valdžioje tik Grūstės valsčių bei buvo valdovo dvarionis iki pat 1540 m. Minėtų tijūno pareigų bajoras neteko dėl vidinių intrigų²⁵⁹. Sunku įvertinti S. Orvydo ekonominį potencialą, nes vieninteliai žinomi duomenys yra ne kitokie nei jo brolio, K. Orvydo tėvo. Nors į gyvenimo pabaigą (mirė apie 1540 m), S. Orvydas ir prarado svarbias pareigas, tačiau turėtos įtakos aidai neabejotinai galėjo siekti ir K. Orvydo asmenį.

Aptariant K. Orvydo giminaičius, buvo atskleista nemažai detalių apie patį K. Orvydą, todėl šalia neminėtų faktų, bus detalizuojami ir jau minėti biografiniai faktai. Pirmiausiai aptariant K. Orvydo

²⁵³ LUKŠAITĖ, I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis. Vilnius, 1999, p. 80.

²⁵⁴ I. Sprogio pateiktuose duomenyse, ji minima, kaip Žemės teismo proceso dalyvė, viena iš besibylinėjančių pusių. СПРОГИС, И. Описание документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск I. Акты Росийского земского суда за 1578 – 1586 г. Вильна, 1901, с. 42.

²⁵⁵ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda Opt. Cit. p. 397.

²⁵⁶ BONIECKI, A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku, Warszawa, 1887, p. 223

²⁵⁷ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas., p. 332.

²⁵⁸ NIESIECKI, K. Herbarz polski. t.07, Lipsk, 1841, p. 132.

²⁵⁹ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas., p. 332.

kilmės klausimą, paminėtina, kad pareigūnas kilo iš Žemaitijos. Tačiau nustatyti iš kurios vietos tiksliai, gana sunkus uždavinys, nes Orvydai turėjo nuosavybės Rietavo, Telšių, Kelmės, Šilalės ir Pajūrio valsčiuose. Prisiminus, kad Šilalė yra Orvydų tėvonija, o K. Orvydo tėvas LDK kariuomenės surašyme, deleguoja pats save iš Pajūrio valsčiaus, tai šios dvi vietovės atrodo būtų logiškiausia gimimo vieta K. Orvydui.

Pirmieji faktai iš K. Orvydo jaunystės atsirado dar 1540 m. Mirus jo tėvui, mama K. Orvydienė gynė nepilnamečio savo sūnaus interesus nuo dėdės Stanislovo²⁶⁰. Tačiau po penkių metų, K. Orvydas pasižymėjo tuo, kad studijavo Karaliaučiaus universitete. Karaliaučiaus universiteto matrikuliariniuose sąrašuose, jo asmenvardis buvo rašomas *Casamirus Horwidouitz*. Pareigūno studijos truko nuo 1545 m rugpjūčio iki 1546 m liepos mėn²⁶¹. Iš šio gyvenimo posūkio į Karaliaučių, nesunkiai galima nuspėti ir K. Orvydo evangelikiškas konfesines pažiūras..

Kalbant apie pareigūno ekonominį potencialą, tai K. Orvydo visų pirma, kaip ir lygšiol, atkreiptinas dėmesys į tai, ką pareigūnas deklaravo LDK kariuomenės surašymui. Juose pareigūnas minimas tarp tijūnų ir paruošė 4 raitelius ir 2 pėstininkus. Atsiminus K. Orvydo tėvo ir dėdės bendrą potencialą, kad reikia pasakyti, kad pareigūnas nusileido savo pirmtakams praeitoje giminės kartoje, tačiau reiktų nepamiršti, kad tėvas ir dėdė tuos 112 valakų valdė dviese. K. Orvydo deklaruota kariauna leidžia daryti prielaidą, kad pareigūnas galėjo valdyti 96 valakus žemės. Atitinkamai žvelgiant, K. Orvydas nuosavybėje galėjo būti apie 48 ūkius, kuriuose galėjo tarnauti iki 346 valdinių. Rekonstruojant galimos žemėvaldos ribas, reiktų pasakyti, kad jos veikiausiai driekėsi Kelmėje ir Šilalėje. Nors negalima atmesti Telšių, Rietavo, Užventės, Grūstės, Pajūrio ir Kražių, mat tokie vietovardžiai iškiltų jei būtų rekonstruojama pagal giminės valdytas žemes. Tačiau reikia atminti, kad K. Orvydas turėjo nemažą giminaičių, su kuriais teko dalintis turtą. Nežinoma kurioje tijūnijoje pareigūnas dirbo 1567 m, tačiau žiūrint į 1588 – 91 m. duomenis, tai turėtų būti Kelmė²⁶². Iš čia gaunasi, kad tarpe tarp 1546 ir 1567 m bajoras užėmė pirmas reikšmingas pareigas. Negana to 1564 m, jis buvo ir pasiuntiniu į seimą²⁶³. O 1570 m, pasak D. Vilimo, K. J. Orvydas tampa Žemės teismo teisėju²⁶⁴. Tačiau tyrinėtojų nuomonės dėl K. J. Orvydo tarnybos Žemės teisme datavimo nėra vienodos. V. Vaivada²⁶⁵, E. Saviščevas²⁶⁶, S. Uruskis²⁶⁷ savo darbuose K. Orvydo tarnybos pradžia Žemės teisme datuoja 1575 m. Nėra aišku kuo pasirėmė E. Saviščevas ir S. Uruskis, tačiau V. Vaivada rėmėsi LMAB RS aptiktais dokumentais.

²⁶⁰ LAZUTKA, S., VALIKONYTĖ, I., VISKANAITĖ-SAVIŠEVIENĖ, S., KARPAVIČIENĖ, J. Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Vilnius, 2003, p. 69-70.

²⁶¹ ERLER, G. Die Matrikel der Albertus - Universitaet zu Koenigsberg, Bd.1 1544-1656, Leipzig, 1910, p. 5.

²⁶² JANKAUSKAITĖ, V. Orvydų giminė Žemaitijoje XVI a. Klaipėda, 2004, p. 21.

²⁶³ Ibid., p. 21.

²⁶⁴ D. Vilimas K. J. Orvydo paskyrimą datuoja 1570 07 19.

VILIMAS, D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588), Vilnius, 2006, p. 144.

²⁶⁵ VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija., p. 112.

²⁶⁶ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas., p. 397.

²⁶⁷ URUSKI, S. Rodzina. *Herbarz szlachty polskiej*. T.13. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1916, p. 17

Situacija yra tokia, kad visi tyrinėtojai gali būti teisūs. Tokia situacija galėjo atsirasti dėl to, kad aptariamam laikotarpiui LDK susiklostė neįprasta padėtis. Livonijos karas šiek tiek išbalansavo teismų darbą. Turint galvoje, kad karo metu bajorijos dauguma dalyvauja karinėje kampanijoje, tad natūralu, jog jie negali vykdyti savo civilinės tarnybos pareigų. Dėl tos priežasties pavietuose karo metais veikdavo kaptūriniai teismai, apjungdavę Žemės, Pilies ir Pakamario teismus paviete. Antra vertus 1572 m mirė DLK Žygimantas Augustas. Turint galvoje, kad Žemės teismas, kaip ir kiti pavieto teismai buvo vykdomi DLK vardu, tad mirus DLK teismai negalėdavo vykti, teismų pareigūnų įgaliojimais suspenduojami iki kol išrenkamas naujas DLK. Tuo pačiu pavieto pareigūnai prisiekia naujam valdovui bei taip įgauna legitimaciją vykdyti savo funkcijas. Kadangi apie 1575 m Livonijos karas persimetė į baigiamąją stadiją, o LDK atsirado naujas valdovas, tai natūralu, kad K. Orvydas 1570 m buvo išrinktas ir paskirtas vykdyti pareigas *de jure*, dar esant gyvam Žygimantui Augustui, tačiau *de facto* savo tarnybą pradėjo tik 1575 m, S. Batorui tapus ATR karaliumi. Savo pareigas, pasak D. Vilimo ir V. Vaivados K. J. Orvydas ėjo iki pat 1594 m. E. Saviščevo nuomone iki 1595 m. Nors V. Vaivada ir datuoja pareigūno veiklą dar 1596 m., tačiau abejotina, kad jis galėjo ją vykdyti, kadangi Žemės teismo pareigybė buvo skiriama iki pat gyvos galvos arba kol asmuo bus perkeltas į aukštesnes pareigas. Nėra duomenų, kad K. Orvydas būtų pakeltas į aukštesnes pareigas, o paskutinė oficiali dokumentuota jo veikla žymima 1594 m. vasario 7 d., kai bajoras perduoda savo valdas Šilalėje, žmonai²⁶⁸. Kalbant apie pareigūno socialinį statusą, tai visų pirma daug kur Žemės teismo knygose jis minimas žemionimi. Iš R. Trimonienės pateiktų duomenų galima suvokti, kad žemionis yra strata, bajorijos socialiniame sluoksnyje, kuri yra aukščiau nei žemesnis (smulkusis?) bajorijos sluoksnius²⁶⁹. Veikiausiai mintyje turima vidutinę bajoriją. Iš kitos pusės, pareigūno ekonominiai rodikliai rodo, kad jį galima priskirti III bajorų grupės., tai vidutinės bajorijos.

Dar sykį pažvelgiant iš profesinės pusės, pareigūnas atitiko praktiškai visus S. Vansevičiaus, paremtus LS, pateiktus reikalavimus Žemės teismo pareigūnui. Buvo iš Žemaitijos seniūnijos nuo seno, buvo krikščionių tikybos, nerasta jokių įrašų juodinančių jo reputaciją. Tiesa vieno jis neatitiko, - nuo 1588 jis pradėjo eiti Kelmės tijūno pareigas, ko pagal LS normas neturėjo būti. Jeigu fiksuojant pareigūno tarnybą Žemės teisme nuo 1570 m, tai reiktų sakyti, kad pareigūnas tarnavo 24 metus, tačiau oficialiai galima rasti duomenis tik už 16. Per tuos metus K. Orvydas iš viso išsprendė 7147 bylas, vidutiniškai po 447 bylas per metus. Daugiausia K. Orvydas buvo išsprendęs 1029 bylas per metus, tai įvyko 1590 m ir sutapo su naujo raštininko Mikalojaus Burbos tarnybos pradžia. Mažiausiai bylų buvo išspręsta 1594 m ir tai veikiausiai susiję su tuo, kad K. Orvydas mirė tais metais. Per XVI a., K. Orvydo tarnybos metų Žemaitijos Žemės teismo teisėjo pareigose. Be to, nė vienas K. Orvydo sprendimas

²⁶⁸ СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 98.

²⁶⁹ TRIMONIENĖ, R. Žemaitijos bajorų etninio tapatumo problema XVI a. pab. – XVII a. pr. Imigraciniai procesai. *Tiltai*. Nr. 43, Šiauliai, p. 226.

nebuvo apeliuotas į LVT.

Pirmosios užuominos apie Orvydų giminės fundacijas atsiranda 1522 m. Tais metais V. Orvydas gavo privilegiją iš Žygimanto Senojo bažnyčios statyboms Pajūrio valsčiuje²⁷⁰. Tiesa apie tai ar toji bažnyčia buvo pastatyta, nėra aišku. Tiesa E. Saviščevas samprotauja, kad tai veikiausiai buvo Šilalės bažnyčia. Kita vertus, apie Orvydų mecenatystę mini M. Jučas, kuris savo straipsnyje pateikė, jau anksčiau P. Jatulio publikuotus Lietuvos bažnyčių ir parapijų dotacijas ir fundacijas. Ten minima, kad 1533 m rugsėjo 9 d., bažnyčią fundavo, arba jai dotaciją skyrė Orvydavičius²⁷¹. Kita vertus jeigu pažvelgtume į Codex Mednicensis šaltinyje esantį tekstą, tai galėtume pamatyti, kad vis dėlto, tai buvo dotacija jau pastatytai Šilalės bažnyčiai ir ją solidariai davė Stanislovas ir Jonas Orvydai²⁷². Nieko nėra užsimenama apie jų tėvą, tačiau tai šios fundacijos paskirtį veikiausiai galima būtų išvelgti titulaturoje: Visagaliam Dievui, Šv. Mergelei Marijai, Šv. Adalbertui, Šv. Jurgiui. Būtent Šv. Adalberto titulas siejasi su Stanislovo ir Jono Orvydų tėvo vardu, iš ko galima daryti prielaidą dėl šios mecenatystės dedikacijos.

Sekanti fundacinė iniciatyva, Orvydų giminėje, pasirodė tik po 60 metų. Tiesa, ši fundacija tiesiogiai siejasi su Žemaitijos Žemės teismo teisėju Kazimieru Orvydu. 1592-1596 metų periode, minima, kad pareigūnas buvo Šilalės evangelikų bendruomenės fundatoriumi ir mecenatu²⁷³.

K. Orvydas pasižymėjo ir savo dalyvavimu Žemės teismo epizoduose, kaip kažkuri proceso šalis. Buvo nustatyta viso 15 K. J. Orvydo socialinės veiklos epizodų, kurie figūravo Žemės teismo aktų nuorašuose. Tačiau atnaujinus duomenis LMAB RS dokumentais ir istoriografinė medžiaga padaugėja ne vien epizodų, bet ir veiklos sričių, kurioms reikalingas atskiras aptarimas. Tačiau pradėkime nuo šio darbo autoriaus jau pавiešintų socialinės veiklos duomenų. Pradedant nuo *Bendro pobūdžio aktų*, tai pirmame ir vieninteliame šios grupės akto nuoraše, kuriame figūruoja K. J. Orvydas, nurodyta, kad pareigūno žmona, Ona Bilevičiūtė, prieš ištekdama, iš savo tėvo ir motinos gavo turto ir pretenzijų savo broliui, Karaliaus maršalkai, Vaitiekui Bilevičiui neturi.²⁷⁴ Visa tai veikiausiai yra susiję su tuo, kad O. Bilevičiūtė – Orvydienė nesikesintų į tėvų turtą, kuris matyt pagal planą turėjo atitekti jos broliui. K. J. Orvydas čia figūravo neakivaizdžiai. Matyt Bilevičiai baiminosi, kad jis gali užvaldyti giminės turtą, remiantis susidariusią giminystę su Ona. Kiek gausesnė yra *Teisminių ginčų* grupė. Aktų nuorašų knygoje už 1578-1579 m, K. J. Orvydas pateikė pareiškimą, į jo išsiustą šaukimą pasirodyti teisme Povilas Franckevičius²⁷⁵ nieko neatsakė. Komentuojant šį nuorašą, reikia pasakyti, kad labiausiai tikėtina, jog toks bajoro P. Franckevičiaus veiksmas galėjo bandyti išvengti teisingumo. Istoriofrafijoje

²⁷⁰SAVIŠČEVAS, E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas.*, p. 333-334.

²⁷¹Ibidem.

²⁷²JATULIS, P. *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, vol.1, Romae, 1984, p. 257.

²⁷³VAIVADA, V. *Katalikų bažnyčia ir reformacija.*, p. 149.

²⁷⁴СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск III. Акты Російенскаго земскаго суда за 1592 – 1595 г. Вильна, 1904, с. 23

²⁷⁵СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск I. Акты Російенскаго земскаго суда за 1578 – 1586 г. Вильна, 1901, с. 54

yra panašių svarstymų, tiesa ne šiuo konkrečiu atveju²⁷⁶. Aktų nuorašų knygoje už 1584 – 1599 metus K. J. Orvydas minimas dėl savo skundo, kuriame išdėstė, jog paseniūnio tarnai sumušė jo tarnautoją²⁷⁷. Ši situacija taip pat gali turėti įvairių traktuočių, bet kita vertus, istoriografijoje yra teiginių, kurie atskleidžia trintį bei tam tikrą konkurenciją pavieta visuomeniniame gyvenime tarp Pilies ir Žemės teismų²⁷⁸. Aktų knygoje už 1586 m K. J. Orvydas yra minimas Vaznio pranešime, kad K. J. Orvydo tarnautojo akivaizdoje buvo klausama kaltinamojo Baltramiejaus Motiejaus Girdvaino, kodėl šis negražina paskolos.²⁷⁹ Toliau K. J. Orvydas minimas savo paties skunde, kuriuo skundžia Petrą Sebastijoną Mikalojevičių, dėl nenoro sugrąžinti jam į tarnybą 7 įkeistų žmonių už 60 kapų grašių²⁸⁰. Aktų knygoje už 1589 – 90 m. K. J. Orvydas minimas, gavęs pareiškimą iš Kelmės tįjūno dėl to, kad Valentinas Jonaitis Lipnaitis užpuolė valstietį Janušaitį, kuris vyko su prekėmis į Luknikus. V. J. Lipnaitis iš savo aukos atėmė arklių ir prekes, o patį valstietį nužudė²⁸¹. Dar vėliau I. Sprogio sudarytų aktų nuorašuose K. J. Orvydas minimas, Stanislovo Grigorjevičiaus Vaišvilos ir Merkelio Motiejaus Bilevičiaus ginčo kontekste.²⁸² Pareigūnui yra skundžiamas M. M. Bilevičius, kaip padaręs skriaudą ieškovui S. G. Vaišvilai. Čia kyla šiokia tokia intriga, nes pagal šio tyrimo duomenis K. J. Orvydo žmona šiuo laikotarpiu yra Ona Bilevičiūtė, o pateisėjo pareigas užima Kristupas Jonaitis Stankevičius – Bilevičius. Kyla problema, kad teisminiame procese figūruojančius asmenis gali sieti tam tikri giminystės ryšiai ir K. J. Orvydas ginčą gali išspręsti subjektyviai, ypač žinant, kad jo pavaduotojas taip pat priklauso Bilevičių giminei. Tačiau tokios prielaidos gali skambėti kiek perdėtai, nes pasigilinus į Bilevičių giminės genealogiją, nei Ona Bilevičiūtė, nei K. J. S. Bilevičius neturėjo tiesioginio ryšio su M. M. Bilevičiumi, nes visi jie yra iš skirtingų Bilevičių giminės atšakų²⁸³. Kiek vėliau seka vaznio pranešimas apie tai, kad šis nuo K. J. Orvydo yra pasiuntęs du pranešimus į Burnius, vieną Stanislovui Vaišvilai, kitą Laurynui Vazgilavičiui²⁸⁴. Toliau nuorašuose, K. J. Orvydas minimas, dėl savo pareiškimo apie 1571 m, maro metu, Šilalės tįjūno, Tamošiaus Srevbos, pabėgimą į Prūsijos kunigaikštystę. Pareigūnas pažymi, kad susiradęs prieglobstį Prūsijoje, šis nebuvo išduotas atgal LDK,

²⁷⁶ VANSEVIČIUS, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981, p. 122. S. Vansevičius yra teigęs, kad būta atveju, jog teisiamieji nevykdė DLK vardu veikiančių teismų įpareigojimų.

²⁷⁷ СПРОГИС, И. Опись., в I, с. 130.

²⁷⁸ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). *Lietuvos vidaus reikalų istorija* [interaktyvus]. Vilnius, 2008 [žiūrėta: 2014-03-11] <http://www.vrm.lt/fileadmin/Pataliniu_faijai/Bendrasis_dep/VRistorija/3dalis.pdf>, p. 7. Paseniūnis dažniausiai buvo Pilies teismo pareigūnu. Jeigu remtis būtent šiomis prielaidomis, atsargiai galima teigti, kad šis smurto proveržis iš paseniūnio tarnautojų prieš Žemės teismo pareigūno tarnautoją, galėjo būti šių dviejų institucijų priešpriešos pasekmė.

²⁷⁹ СПРОГИС, И. Опись., в I, с. 191.

²⁸⁰ Ibid., c. 208. Tai galima būtų vertinti, kaip tam tikro susitarimo tarp abiejų pusių pažeidimą. Nes iš skundo matyti, kad K. J. Orvydas įsigijo iš P. S. Mikalojevičiaus tarnų, o šis, anot K. J. Orvydo nebenori laikytis susitarimo ir jų atiduoti.

²⁸¹ СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск II. Акты Россиенского земского суда за 1588 – 1591 г. Вильна, 1903, с. 53 p. Šioje vietoje galima pastebėti, kad K. J. Orvydas yra prašomas įvertinti V. J. Lipnaičio nusikalstamas veikas.

²⁸² СПРОГИС, И. Опись., в II, с. 61 p.

²⁸³ SAVIŠČEVAS, E. Bilevičių kilmė ir genealogija, *Lituanistica*, 2001, Nr. 4, p. 10 – 15.

²⁸⁴ СПРОГИС, И. Опись., в II, с. 101

bet ir teisėtvarkininko pasiuntiniai buvo sumušti Albrechto Kiklicos tarnų.²⁸⁵ Štai šioje vietoje kyla įtampa ne vien regiono rėmuose, tačiau ir tarpvalstybiniuose. Nėra aišku ar Prūsijos kunigaikštystė ir LDK turėjo kokius nors nuostatus dėl paieškomų asmenų ekstradicijos, tačiau žinant K. J. Orvydo neblogus ryšius su Karaliaučiaus visuomenės atstovais, šis Prūsijos gyventojų smurto demonstravimas labai stebina. Toliau pareigūnas minimas kitame kontekste. Jam siunčia pareiškimą Michailas Zalenskovas, kad savo pono laukuose, rado niekieno arklį bei yra pasirengęs arklį atiduoti.²⁸⁶ Nemažą dalį iš I. Sprogio sudarytų aktų visumos, skirtos K.J. Orvydo personalijai, užima *ūkinio pobūdžio veiklos* aktai. Visų pirma išrašuose iš 1584 m, pasirodo vaznio pranešimas, kad K. J. Orvydas savo žmonai Onai, perduoda nuosavybės teises Liepaitėje, Rietave už 300 kapų grašių²⁸⁷. Dėl šios valdos perdavimo yra ir dar vienas panašaus pobūdžio įrašas²⁸⁸. Šioje vietoje nėra ką per daug komentuoti, tai galima vertinti, kaip valdų išsidalijimą šeimos viduje. Sekančiame akte, K. J. Orvydas minimas kartu su savo žmona Ona Bilevičiūte; žentu Stanislovu Mykolu Bartkevičiumi ir savo dukra Zofija Orvydaite. Pagal šį aktą S. M. Bartkevičius ir Z. Orvydaitė gauna 7 tarnautojus sargybon, savo namams Likšiliuose apsaugoti²⁸⁹. Šį aktą galima vėl traktuoti, kaip šeimos – giminės viduje vykstančius sandorius, bet prisiminus, kad šio tyrimo duomenimis K. J. Orvydas bylinėjosi su P. S. Mikalojevičiumi dėl 7 žmonių sau tarnybon, galima daryti prielaidą, kad tas ankstesnis bylinėjimasis buvo dėl būtent šių žmonių. Tokiu atveju, galima teigti, kad K. J. Orvydas ankstesnį bylinėjimąsi laimėjo, o gautus žmones perdavė dukros ir žento žinion. Kiek vėliau pateikiamas pranešimas iš tįjūno Mykolo Konarskio, kad šis, pagal Karolio Chodkevičiaus paliepiamą, gauna iš Žemaitijos žemės teismo teisėjo K. J. Orvydo 300 kapų grašių.²⁹⁰ Kitiškai vertinant šį aktą, galima pasakyti, jog matyt yra suklysta dėl Chodkevičiaus vardo. Remiantis, G. Kirkienės supaprastinta Chodkevičių giminės schema, niekur nerasim Karolio Chodkevičiaus. Rasti galima tik Joną Karolį Chodkevičių.²⁹¹ 1593 m, kai buvo parašytas šis aktas, J. K. Chodkevičius dar nebuvo Žemaitijos Seniūno poste. Šiam poste, magnatas atsiduria tik 1599 m.²⁹² Tad lieka atviras klausimas, kuo remiantis J. K. Chodkevičius leido sau išreikalauti pinigų Mykolui Konarskiui iš K. J. Orvydo. Paskutinis aktas, kuriame minimas K. J. Orvydas, yra skirtas Šilalės valdos perleidimo žmonai Onai Bilevičiūtei – Orvydienei. Tai įvyksta 1594 m vasario 7 d.²⁹³ Toliau aptariamai pavieniai dokumentai, kurie turėtų papildyti K. J. Orvydo socialinės veiklos spektrą.

Pirmas pavienis dokumentas, kuriame figūruoja K. J. Orvydas buvo sudarytas 1593 m. Pagal raštą atrodo, jog tai Žemaitijos Žemės teismo raštininko M. Burbos sudarytas dokumentas, kuriame

²⁸⁵Ibid., c. 140.

²⁸⁶Ibid., c. 147

²⁸⁷СПРОГИС, И. Опись., в I, с. 101.

²⁸⁸Ibid., c. 201

²⁸⁹СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 17.

²⁹⁰Ibid., c. 86.

²⁹¹KIRKIENĖ, G. LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV-XVI amžiuje. Vilnius, 2008, p. 217.

²⁹²WOOLF, J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795. Krakow. 1885, p. 93.

²⁹³СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 98.

Zofija Vnučkienė sesers vyrui P. Kęstartui užrašė Liaučių ir Miltakiškių ūkius Užvenčio dvare. Dokumentas užtvirtintas K. J. Orvydo ir K. J. S. Bilevičiaus antspaudais ir M. Burbos parašu.²⁹⁴ Akivaizdu, kad šioje situacijoje pareigūnas tiesiog vykdė savo pareigas ir įteisino dotaciją. Tad šį paminėjimą galima priskirti prie *teisminio ginču* aktų grupės. Sekantis dokumentas, tai Žemaitijos pakamario V. Martinavičiaus Radiminskio raštas K. J. Orvydui ir kt., jog Erazmas Survila, Žemaitijos kamarininkas, nagrinėjo Daratos Vaidotavičienės konfliktą su Veliuonos valsčiaus bajorais dėl savavališko javų nupjovimo Rusteikavičių dvare, Veliuonoje, Rizių kaime²⁹⁵. Šis aktas – akivaizdus teisminio ginčo pavyzdys. K. J. Orvydas prašomas įvertinti galimas nusikalstamas veikas.

Apibendrinant K. Orvydo padėtį Žemaitijos seniūnijos visuomenėje, kaip ir S. Viekavičiaus atveju, reikia pažymėti, jog K. Orvydo atveju, taip pat svarbų vaidmenį atliko du veiksniai – giminės paveldėtas turtas ir garbė, bei paties asmeninio potencialo plėtojimas. Savo ekonominiu pajėgumu, pareigūnas atitiko daugiau vidutinio bajoro apibrėžimą, tačiau tai jam nesutrukdė siekti karjeros aukštumų. Susidaro toks vaizdas, kad K. Orvydas savo politinį potencialą galbūt nevalyvai, tačiau didino per savo pažintis kultūrinėje terpėje su žymiais protestantizmo išpažinėjais LDK. Tad tai galėtų būti viena iš prielaidų dėl ko K. Orvydas visų pirma užėmė aukštą postą, o vėliau net kiek piktnaudžiavo padėtimi užėmęs tįjūno postą. Dar viena aplinkybė, kuri verčia susimąstyti apie K. Orvydo nepriklausomumo ir nepaveikumo, tai kad jo žmona, buvusio Žemaitijos seniūno dukra ir karaliaus maršalkos Vaitiekaus Bilevičiaus sesuo. Dar daugiau, pareigūnas buvo įsitraukęs į reformacijos veiklą į kurią buvo įsivilę tuo metu visa seniūnijos „grietinė“. Tad vertinant jog galimybės išvengti poveikio – miglotos.

²⁹⁴ LMAB RS, sig.: F.12, nr. 4477, p. 4.

²⁹⁵ LMAB RS, sig.: F.273., nr 3249.

2.3 ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJAS SEBASTIJONAS KĘSTARTAS 1594-1611 M.

Kęstartų (lenk. *Kęsztort*, rus. *Kecmopm*) pavardė LDK žinoma bent nuo 1481 m²⁹⁶. Pavardės kilmė nėra labai aiški, tačiau dėl jos yra nuomonių. Lietuvos pavardžių žodyne, ties atitinkama -K- raide nerastume Kęstarto pavardės. Artimiausia asociacija su Kęstarto pavarde, žodyne būtų pavardė Ketatas, tačiau pastaroji kildinama iš Kauno²⁹⁷. Nors Kęstartai turėjo nuosavybės Trakų vaivadijoje, tačiau ne Kaune. R. Petrauskas bandė gretinti Kęstartų pavardę su Kęstučio²⁹⁸. Tačiau konkrečiai nurodyti pavardės kilmės negalima.

Kęstartų giminės herbas – pavadinimu *Lis* ²⁹⁹. Kaip ir Orvydų giminės *Giejsz* herbas – kolektyvinis³⁰⁰. Pagrindinė giminės žemėvalda XVI a. buvo sutelkta Žemaitijos seniūnijoje (Rietavas, Tirkšliai, Raseiniai, Viduklė, Ariogala, Vilkija,) ir Trakų vaivadijoje (Upytėje ir Žemgygaloje)³⁰¹. Toks platus žemėvaldos išsidėstymas, kaip ir Viekavičių ar Orvydu atvejais, rodo plačią kaiminystę ir galimybę užmegzti ryšius su kaimynais, kurie gali būti įtakingais. Pagrindiniai Kęstartų giminės atstovai XVI a. buvo pats Žemės teismo teisėjas Sebastijonas Sebastijonaitis Kęstartas, jo senelis Mikalojus (Mikna) Kęstartas, pareigūno tėvas Sebastijonas Mikalojaitis Kęstartas, bei teisėjo brolis Mikalojus Sebastijonaitis Kęstartas.

Tyrinėti M. Kęstarto asmenybę yra kiek problematiška, nes duomenų apie jį yra nedaug. Analizuojant bajoro karjerą, reikia pažymėti, kad 1481 m. jis buvo laikomas seniūno teismo pagalbininku³⁰². Tai reikštų, jog tarnavo Jonui Kęsgailai. Kalbant apie tai, kokie pagalbininkai galėjo būti XV a. seniūno teismuose, tai J. Machovenko yra tyrinėjęs šią problematiką. Remiantis juo, tai seniūnui gelbėti galėjo diečkaus arba vižo pareigose tarnaujantys pareigūnai³⁰³. Ši pareigybė tai tartum

²⁹⁶ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais, Vilnius, 2010, p. 323.

²⁹⁷ VANAGAS, A., MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M. LIETUVIŲ PAVARDŽIŲ ŽODYNAS (A–K). T. 1, 1985 – 1989, p. 979-980.

²⁹⁸ SAVUKYNAS, V. R. Petrauskas: bajorijos reikšmę sumenkino tarpukario ir sovietinės istoriografijos stereotipai. 2011 11 14; 16:03], [Žiūrėta: 2014 04 13]. Prieitis per internetą: < <http://www.delfi.lt/archive/1542-05-19-zygimantas-senasis-paskelbe-dekreto-pries-abraoma-kulvieti-skelbusi-reformacijos-idejas.d?id=21911305>> R. Petrauskas teigia, jog Kęstartų pavardė figūruoja LDK kariuomenės surašyme, tačiau šis faktas prasilenkia su realybe, nors Kęstartų giminės atstovas ir yra užfiksuotas LDK kariuomenės surašyme, tačiau jis nėra registruotas būtent Kęstarto pavarde, o tik savo vardu ir tėvavardžiu.

²⁹⁹ MALACHOVSKY, P. N. Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w Krolestwie Polskim, i Wielkim Xięstwie Litewskim. Liublin, 1805, p. 341.

³⁰⁰ URUSKI, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. VI, Warszawa, 1909, p. 295. Herbe, gules spalvos standartiniame XIV a. skyde, argent metalo spalvos, patriarchinis, Lotaringijos ar ankstyvasis Jogailaičių – Vyčio kryžius. Ant skydo - cedereje spalvos grotuotas šalmas. Ant šalmo - ore metalo dominuojančios spalvos karališka karūna su argent metalo spalvos ir gules, azure ir vert spalvų papuošimais. Iš po karūnos lindi ir šalmą dengia ore iškarpyta gules spalvos ir argent emalio skraistė Virš karūnos iškilęs į dešinę heraldinę pusę orientuotas „pašėlęs“ gules spalvos lapinas.

³⁰¹ Žr. žemėlapių nr. , p. 69.

³⁰² SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir., p. 323. Pasak tyrinėtojo, M. Kęstartas jau buvo minimas oficialiuose dokumentuose ir dalyvavo viešajame valstybės gyvenime 1481 m.

³⁰³ MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai (mokomoji priemonė), Vilnius, Justitia, 2007, p. 73-83.

teismo sprendimo vykdytojo. Šiais laikais tokios profesijos atstovą, būtų galima įvardinti, kaip policininką, antstolį ir panašias pareigybes *in corpore*. Štai tą ir matome, E. Saviščevo pateiktuose duomenyse, jog pareigūnas vyko, kartu su Ariogalos tijūnu (kuris tuo metu turėjo būti Toljotis) į Lesčius, Ariogalos valsčiuje, atriboti ten gyvenusių bajorų valdų³⁰⁴. Tad jeigu M. Kęstartas tikrai buvo diečkus ar vižas, tai vadinasi jis buvo žemiausios grandies teisėtvarkos pareigūnas. Kalbant apie karinį potencialą, tai negalima išskirti tokio galios rodiklio, kadangi pareigūnas nebuvo užfiksuotas LDK kariuomenės surašyme. Tačiau šį potencialą galima rekonstruoti iš jo sūnaus – Sebastijono. Jo dispozicijoje buvo vos vienas raitelis LDK kariuomenei, tad tas raitelis, veikiausiai buvo jis pats. Jeigu remtumėmės J. Ochmanskio nuostatomis dėl bajorijos stratifikacijos, tai M. Kęstartą būtų galima priskirti arba I arba II grupei³⁰⁵, t.y. bežemiams arba mažžemiams bajorams. Jeigu remtis istoriografijoje suformuota praktika, tai M. Kęstarto dispozicijoje, nuo jo turimo vieno raitelio LDK kariuomenėje, galėjo būti tokie ekonominiai pajėgumai: 1 ūkis (kuriame galėjo dirbti iki 8 valdinių), 2 dūmai ir 2 valakai ~ 42,6 ha žemės. Ši žemėvalda galėjo būti Ariogalos valsčiuje, Pagojos valdose, ant Dubysos ir Kirkšnovės. Kaip jau buvo galima suprasti, ne geresnė ekonominė padėtis buvo ir pas Žemaitijos Žemės teismo teisėjo tėvą Sebastijoną Kęstartą, tačiau giminės tęstinumo klausimu, padėtis buvo kur kas geresnė. Artimai pareigūno aplinkai galima priskirti: tėvą – Mikalojų; žmoną – Oną Mitkaitę; sūnus: Sebastijoną Mikalojų Petrą ; dukras – Halšką Vainienę, Barborą Dovydavičienę, Elena Radvilavičienę. Bajorą galima kildinti iš Žemaitijos regiono – Tendžiogalos. Nors istoriografijoje Kęstartų tėvonija yra laikomos Pagojos valdos³⁰⁶, tačiau LDK kariuomenės surašyme, S. M. Kęstartas registruotas Tendžiogaloje³⁰⁷. Kalbant apie religinius reikalus, tai sprendžiant iš J. Brigio duomenų – S. M. Kęstartas turėjo būti kalvinistiškos krypties protestantas. Pasak tyrinėtojo, bajoras 1549 – 1551 m. periode įkūrė kalvinistų bendruomenę Gėluvoje³⁰⁸. Tačiau V. Vaivada yra linkęs abejoti, kad tokiu metu galėjo veikti vieša evangelikų kalvinistų bendruomenė, nes reformacija išplito LDK kiek vėliau, bet neabejojo, kad pats S. Kęstartas tada galėjo būti evangeliku, nes pastarasis turėjo konfliktą su Krakių klebonu³⁰⁹. Žvelgiant į S. Kęstarto (Žemės teismo teisėjo tėvo) karjerą, visiškai kitoki nei jo tėvo ir net kitoki nei prieš tai aptartą Žemaitijos Žemės teismo teisėjų Viečkavičiaus ir Orvydo tėvų atvejais. Kęstartas neturėdamas stambios žemėvaldos sugebėjo užimti Biržuvėnų tijūno pareigas nuo 1554-1571. Dar daugiau, Nors pareigūnas neminimas LDK kariuomenės surašymuose 1565 ar 1567 m., tačiau E. Saviščevas ir J. Brigys nustatė, kad nuo 1566 m. jis buvo Žemaitijos vaikiu³¹⁰. Ši pareigybė pirmą kartą

³⁰⁴SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir., p. 323.

³⁰⁵ J. Ochmanskis I grupę laikė asmenis, kurie neturi tarnybininkų, II grupę, tuos kurie savo dispozicijoje turi nuo 1 iki 5 dūmų.

³⁰⁶ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir., p. 323.

³⁰⁷ ГРУША, А. І., СПІРІДОНАЎ, М. Ф., ВАЙТОВІЧ, М. А. Метрыка ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003, p. 171.

³⁰⁸ BRIGYS, J. Ariogalos varpų istorijos metmenys. *Naujasis Rytas*, Nr. 63, 2012 08 18, p. 2.

³⁰⁹ VAIVADA, V. Biržuvėnų dvaro raida XVI a. *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai* (Acta Academiae Artium Vilnensis, Nr. 47–48), sud. R. Butvilaitė, Vilnius, 2008, p. 11.

³¹⁰ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda, p. 323.

sutinkama šiame tyrime. LDK enciklopedijos duomenimis vaiskio pareigos buvo užtikrinti viešąją tvarką administraciniame vienete, kai pagrindiniai viešosios tvarkos pareigūnai būna išvykę į karą³¹¹. Dėl to yra sunku nustatyti tikrąją bajoro ekonominę padėtį. m. Apie 1577 m. V. Vaivada mini, kad Žemaitijos Žemės teismo teisėjas mirė.

Aptarus S. Kęstarto giminaičius, kurie kūrė jam gyvenimo pagrindą, pereiname prie paties pareigūno karjeros ir statuso visuomenėje analizės. Bene daugiausia painiavos Kęstartus sukelia tai, kad iš kartos į kartą tėvų garbei buvo pavadinamas vienas iš vaikų. Tokie momentai buvo eliminuoti bent jau kartose, XVII a. Tad aišku tai, jog S. Kęstarto vardas suteiktas tėvo garbei ir buvo krikščioniškas. Kalbant apie pagrindines gyvenimo datas, tai S. S. Kęstartas turėjo gimti apie XVI a. vid. Taip yra dėl to, kad 1570 yra fiksuojama jo veikla Karaliaučiaus universitete. O ten veiklą vykdyti galima buvo tik sulaukus pilnametystės, o pagal I Statuto reglamentą, pilnametystė ir visiškas teisinis veiknumas, vyriškai lyčiai buvo tik nuo 18 metų. Tad galima daryti prielaidą, jog pareigūnas gimė apie 1550 m. Kaip tik apie 1550 S. Kęstarto tėvas sudarė santuoką su Žemaitijos seniūno Jurgio Bilevičiaus našle Ona Šimkaite-Mitkaite³¹². Pareigūno mirties datą galima nustatyti iš D. Vilimo pateiktos informacijos, kad 1611 m. pareigūnas baigė savo tarnybą Žemaitijos Žemės teisme ir jo vietoje renkamas kitas pareigūnas³¹³. Nėra duomenų, jog pareigūnas būtų paaukštintas. Kadangi Žemės teismo tarnyba skiriama iki gyvos galvos, tad galima daryti prielaidą, jog S. S. Kęstartas mirė prieš 1611 m. Na, o J. Brigys patikslina, tai datuodamas S. S. Kęstarto mirtį 1610 m.³¹⁴ Prie S. S. Kęstarto artimos aplinkos reikėtų priskirti šiuos asmenis: tėvą Sebastijoną, motiną Oną, žmoną Kristiną; brolius Petrą ir Mikalojų, seseris Halšką, Barborą ir Eleną. Kalbant apie pareigūno išsilavinimą, tai veikiausiai, kaip ir iki tol aptarti Žemaitijos Žemės teismo teisėjai, tai S. S. Kęstartas turėjo baigti dvaro arba parapijinę mokyklą, o 1570 m nuo balandžio mėn pareigūnas studijavo Karaliaučiaus universitete ir įgijo aukštąjį išsilavinimą. Įdomus faktas iš matrikuliarinio Karaliaučiaus universiteto sąrašo yra tas, kad S. S. Kęstartas buvo minimas ne žemaičiu, o lietuviu³¹⁵. Analizuojant S. S. Kęstarto religinius reikalus, tai studijos Karaliaučiaus universitete; tėvo protestantiška veikla; daugkartinės dotacijos iš tetos Daratos Mitkevičiūtės - Šemetienės, kaip protestantų bendrijos nariui, jog rūpintųsi parapija (po 1000 kp. gr. kelis kartus) įpareigojimas žmonai po jo mirties pastatyti kalvinistų bažnyčią ir galop paties tėvo reformacinė veikla nepalieka abejonių, S. S. Kęstartas buvo evangelikas, veikiausiai kalvinistiškos krypties.

³¹¹ ПАШКОЎ, Г.П. *Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя*, t. 1: Абапленскі — Кадэнцыя, Мінск, 2007, с. 462.

³¹² Saviščevas, E. *Žemaitijos savivalda*, p. 323.

³¹³ Vilimas, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588)*, Vilnius, 2006, p. 144.

³¹⁴ Brigys, J. Ariogalos varpų istorijos metmenys. *Naujasis Rytas*, Nr. 63, 2012 08 18, p. 2.

³¹⁵ ERLER, G. Die Matrikel der Albertus - Universitaet zu Koenigsberg, Bd. I 1544-1656, Leipzig, 1910, s. 48.

Kalbant apie pareigūno karjerą, reikia pasakyti, jog pastaroji – įspūdinga. Pradedant civiline pareigūno tarnyba, tai po 10 ties metų nuo studijų Karaliaučiuje, 1580 m S. S. Kęstartas tapo Ariogalos tijūnu, o 1588 m pareigūnas Žemaitijos vaikiu³¹⁶. V. Vaivada šiuo klausimu porą kartų yra pakeitęs nuomonę. Savo studijoje apie katalikų bažnyčią ir reformaciją Žemaitijoje, jis teigė, kad S. S. Kęstartas Ariogalos tijūnu turėjo būti nuo 1582-1609 m. laikotarpiu³¹⁷. Kitoje – 1591. Tame pačiame straipsnyje, tyrinėtojas teigė, kad 1584-1594 m. buvo Žemaitijos karuža (vaikis), nuo 1591 m. — Ariogalos tijūnas, nuo 1594 m. — Žemaitijos Žemės teismo teisėjas; 1588 m. pareigūnas buvo išrinktas atstovu į LDK seimą, 1589 ir 1591 m. buvo paskirtas rinkti mokesčius; 1598 m. seimas jį paskyrė Žemaitijos kelių ir sandėlių tvarkymo komisaru; 1601 m. — komisaru sienai su Kuršu nustatyti, o 1607 m. miško riboms su Prūsija nustatyti; 1609 m. paskirtas į komisiją LDK teisės korekcijoms³¹⁸. Dėl pareigūno tarnybos Žemės teisme, tai pasak E. Saviščevo 1596 m pareigūnas tapo Žemaitijos Žemės teismo teisėju³¹⁹. D. Vilimas linkęs ankstinti S. S. Kęstarto paskyrimo teisėju datą iki 1594 m³²⁰. Šioje vietoje vėl galimi tokie patys laviravimai, kaip ir K. Orvydo atveju – tarp tarnybos pradžios datavimo *de facto* ir *de jure*. Matyt 1594 m. pareigūnas buvo išrinktas ir paskirtas *de jure* eiti savo pareigas, o 1596 jas ėjo *de facto*. Kita vertus atsimenant, kad 1594 m. nebuvo nei teisėjo nei pateisėjo, o 1595 m. buvo pasiektas Žemės teismo produktyvumo rekordas per visą XVI a., tai reikėtų atmesti E. Saviščevo datavimą.

S. Kęstartas, kaip ir K. Orvydas taip pat buvo gan aktyvus pats Žemės teisme ar kituose juridiniuose institutuose. Pirmasis dokumentas, kuriame fiksuojamas pareigūno aktyvumas - V. Valatkos kolekcijos 241 fonde, rasti Kymantų dvaro dokumentai, kuriuose yra Kęstartų dvaro schema.. Joje žymimi Kęstartų giminės nariams priklausanti žemėvalda³²¹. Toliau bus pristatoma jau paviešinta dokumentuota pareigūno veikla. Tęsiant *bendro pobūdžio aktų* apžvalgą, galima pažymėti, kad 1595 gegužės 27 S. S. Kęstartui buvo atsiųstas pranešimas nuo Kristupo Golkovskio, karaliaus dvariškio ir Varšuvos vaiskio, kad šis atvyktų į Urnėžius ar Vėžrius³²². 1599 m birželio 14 d žemiūonis Motiejus Grigaitis pareiškė, jog dėl badmečio sukeltų nuostolių negalintis savęs išlaikyti, todėl atiduoda savo ir savo šeimos priklausomybę S. S. Kęstartui³²³. *Teisminių ginčų* kategorijoje, buvo aptikti keli epizodai, kuriuose figūravo S. S. Kęstarto pavardė. 1592 m Ona Bilevičiūtė Orvydienė, tuometinio Žemaitijos Žemės teismo teisėjo K. J. Orvydo žmona atsisako bet kokių pretenzijų į ankstesnius bylinėjimusis su S. S. Kęstartu.³²⁴, o dar vėliau tame pačiame kontekste, 1592 kovo 4 ta pati Ona Bilevičiūtė pareiškia,

³¹⁶ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir., p. 324.

³¹⁷ VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija., p. 112.

³¹⁸ VAIVADA, V. Biržuvėnų dvaro raida XVI a., p. 12.

³¹⁹ SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir., p. 394.

³²⁰ VILIMAS, D. Žemės teismo formavimasis, p. 144.

³²¹ LMAV RS, sig.: F.260, nr. 241.

³²² СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск IV. Акты Росси́нского земскаго суда за 1595 – 1598 г. Вильна, 1905, с. 12

³²³ СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск V. Акты Росси́нского земскаго суда за 1598 – 1600 г. Вильна, 1905, с. 151.

³²⁴ СПРОГИС, И. Опись., в III, с.13

kad ankstesni jos bylinėjimaisi su S. S. Kęstartu baigti taikos sutartimi³²⁵. *Ūkinio pobūdžio veikloje*, S. S. Kęstarto rezultatai, ženklesni nei pirmose dviejose kategorijose. 1590 m. S. S. Kęstartas įsigijo žemės iš Stanislovo ir Barboros Švaišovičių Pernarovsko lauke – apylinkėje.³²⁶ Tais pat metais liepos mėn. S. S. Kęstartas toliau sėkmingai plėtė savo žemėvaldą, įsigydamas dar žemės iš Stanislovo Švaišovičiaus ir jo žmonos tame pačiame Pernarovske.³²⁷ Vėliau S. S. Kęstartas minimas 1591 m., kad jis būdamas Ariogalos tijūnu, iš savo sesers Halškos įsigijo nuosavybės Ariogaloje.³²⁸ 1595 m, jau tapęs Žemaitijos Žemės teismo teisėju, S.S. Kęstartas įsigijo Žemgygalos žemę iš Povilo Liudkevičiaus³²⁹ 1595 m. birželio 30 S. S. Kęstartas pardavė savo nuosavybę Vilkyčiuose, Augustinui Butkevičiui, tačiau tų pačių metų spalio 5 iš to paties Butkevičiaus ir jo žmonos Kotrynos Rusteikavičiūtės, nusiperka nuosavybę Ariogaloje.³³⁰ 1592 m sausio 15 S. S. Kęstartas įsigijo žemės iš Nikolajaus Matusevičiaus Mišeikio – Padubysėje, kuri ribojasi su Dubysa ir Upyte.³³¹ 1592 m birželio 22 Stanislovas Butkevičius ir jo žmona Elžbieta Nekrašiūtė pardavė nuosavybės Viduklėje, Eikšiuose, S. S. Kęstartui.³³² 1592 kovo 6 Stanislovas Radvilavičius pardavė dalį savo teritorijos Ariogalos padubysėje S. S. Kęstartui, o 1592 m kovo 3 d S. S. Kęstartas įsigijo kelis laukus žemės iš Valentino Jakubavičiaus ir Ambraziejaus Milvydavičiaus Pernaravoje, Vilkyčiuose.³³³ 1595 vasario 24 Jonas Rupeika S. S. Kęstartui pardavė savo žemę Ariogaloje.³³⁴ 1596 m liepos 6 d Jonas Stanislovaitis Klimontavičius su žmona, už 700 kapų grašių pardavė Ariogalos tijūnui ir Žemės teismo teisėjui S. S. Kęstartui, žemės prie Romuntaičių kaimo.³³⁵ 1598 m lapkričio 2 S. S. Kęstartas įsigijo žemės Pašešuvyje Vilkyčiuose iš Jarošiaus Verputianskio ir jo žmonos.³³⁶ 1599 m. gegužės 3 d S. S. Kęstartas pasipildė savo žemėvaldą iš brolių Voprutianskių, kurie jam pardavė nuosavybę Vilkiyoje.³³⁷ 1599 kovo 28, S. S. Kęstartas įsigijo žemės iš Lauryno Burneikos ir jo žmonos, Ugianiuose, Ariogaloje.³³⁸ 1595 m. birželio 30 S. S. Kęstartas parduoda savo nuosavybę Vilkyčiuose, Augustinui Butkevičiui, tačiau tų pačių metų spalio 5 iš to paties Butkevičiaus ir jo žmonos Kotrynos Rusteikavičiūtės, nusipirko nuosavybę Ariogaloje.³³⁹ 1596 liepos 6 S. S. Kęstartas su savo žmona pardavė Jonui Umiastovskiui žemėvaldą Mažeikiuose už 500 kapų grašių.³⁴⁰ 1593 S. S. Kęstartas gavo dovanojimu teritorijas su duoklininkais Vekšniuose ir Trikšniuose

³²⁵ Ibid., c. 35.

³²⁶ СПРОГИС, И. Опись., в II, с. 174

³²⁷ Ibid., c. 130

³²⁸ Ibid., c. 174

³²⁹ СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 123

³³⁰ Ibid., p. 129

³³¹ Ibid., p. 6

³³² Ibid., p. 34

³³³ Ibid., p. 35.

³³⁴ СПРОГИС, И. Опись., в IV, с. 32

³³⁵ СПРОГИС, И. Опись., в IV, с. 102

³³⁶ Ibid., c. 297

³³⁷ СПРОГИС, И. Опись., в V, с. 140 – 141.

³³⁸ Ibid., c. 185.

³³⁹ СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 129

³⁴⁰ СПРОГИС, И. Опись., в IV, с. 103

(Tirkšliai?).³⁴¹ 1592 sausio 23 S. S. Kęstartas gavo dovanojimą iš Dorotos Mitkevičiūtės 200 kapų grašių ir ši parūpino jam Šokianus (Šaukėnus), Beržėnus ir Gilvičius.³⁴² 1592 m kovo 3 Ona Kulėšienė S. S. Kęstartui perdavė teises į dvarą Padubysėje. Apie 1590 m Stanislovas Koreikovičius su žmona S. S. Kęstartui užstatė Šireikoite esančią Viduklėje.³⁴³ 1593 m. S. S. Kęstartas užstatu gavo iš Povilo Ščasnovičiaus namą, Kimonataičiuose.³⁴⁴ 1595 spalio 10, Vaznys pažymi, kad S. S. Kęstartas valdo Raseinių miestą ir Minjanių kaimelį ir čia pat tai, kad rugsėjo 11 d. S. S. Kęstartui Raseinius ir Minjanius užstatė Stanislovas Pukštas Klevsgeilavičius.³⁴⁵ 1597 liepos 5 grafas Aleksandras Chodkevičius užstatė savo žemėvaldą Ginteliškėse (6 žemes) už 2082 kapas grašių S. S. Kęstartui.³⁴⁶ 1597 spalio 30 Vaitiekus Koberickis su sūnumi Stanislovu už 2000 kapų grašių užstatė S. S. Kęstartui 5 žemes iš savo žemėvaldos.³⁴⁷ 1598 m lapkričio 17 Aleksandras Chodkevičius S. S. Kęstartui dar kartą užstatė savo žemes Ginteliškėse³⁴⁸. 1592 m sausio 4 S. S. Kęstartas minimas šalia kitų žymių Žemaitijos protestantų, parapijos fundavimo kontekste.³⁴⁹ 1595 birželio 7 dar viena Dorotos Mitkevičiūtės dotacija S. S. Kęstartui: 1000 kapų grašių ir davė visko ko tik reikės Šaukiniuose³⁵⁰. 1597 m. sausio 6 S. S. Kęstartas gavo iš tos pačios savo tetos D. Mitkevičiūtės dar vieną 1000 kapų grašių dotaciją.³⁵¹ 1597 sausio 9 S. S. Kęstartas gavo paskutinį 1000 kapų grašių iš D. Mitkevičiūtės.³⁵² 1596 m birželio 27 d. Petras Jomantas užsimokėjo už savo užstatytą žemę Ariogaloje (Vondės ter.) S. S. Kęstartui 25 kapas grašių.³⁵³ Vėliau, dar vienas išpirkos aktas, kuriame teigiama, kad Vaitiekus Bilevičius už 600 kapų grašių atiduoda S. S. Kęstarto užstatytą žemėvaldą Raseiniuose jam atgal.³⁵⁴ Iš viso S. S. Kęstartas užfiksuotas 35 epizoduose, iš kurių: 30 – ūkinio pobūdžio veiklos; 2 teisminių ginčų, 3 bendro pobūdžio.

Kalbant apie pareigūno ekonomines galias, neesant duomenų apie jo karinę potenciją, iš kurios būtų galima išvesti tam tikrą žemėvaldos ir finansinį potencialą, gana sudėtinga rekonstruoti šį potencialą, tačiau – įmanoma. Visa tai galima padaryti per pareigūno ūkinę veiklą, kuri buvo fiksuota Žemaitijos Žemės teismo aktų nuorašuose. Pradžioje kalbant apie žemėvaldą, tai pareigūnas ją aktyviai supirkinėjo ir mainė. Nepalyginamai daugiau nei K. J. Orvydas. Nuo 1590 iki amžiaus pabaigos, tokios sakyčiau karštligiškos veiklos metu, pareigūnas įgijo nuosavybės du kart Pernaravėje, Ariogaloje, Žemygaloje, Padubysėje, šalia Upytės, Viduklėje, Eikšiuose, Vilkyčiuose, už 700 kp gr.

³⁴¹ СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 87

³⁴² СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 9

³⁴³ СПРОГИС, И. Опись., в II, с. 130

³⁴⁴ СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 69

³⁴⁵ Ibid., с. 130

³⁴⁶ СПРОГИС, И. Опись., в IV, с. 264

³⁴⁷ Ibid., с. 268

³⁴⁸ Ibid., с. 310

³⁴⁹ СПРОГИС, И. Опись., в III, с. 2

³⁵⁰ СПРОГИС, И. Опись., в IV, с. 33

³⁵¹ Ibid., с. 176

³⁵² Ibid., с. 178

³⁵³ Ibid., с. 85

³⁵⁴ Ibid., с. 209- 210.

Romantaičiuose, Pašešuvyje, Vėkšniuose, Tirkšliuose, Šaukėnuose, Biržuvėnuose, Gilvičiuose, Minjaniuose, Raseiniuose, Ginteliškėse. Deja sunku nustatyti kiek toji žemėvalda galėjo sudaryti valakų ar hektarų. Kalbant apie piniginius reikalus, tai kaip matoma iš pareigūno socialinės veiklos, bent per paskutinį XVI a. dešimtmetį, S. S. Kęstartas buvo ypatingai aktyvus finansinėje sferoje. Viso Žemės teismo aktuose per minėta laikotarpį fiksuotos S. S. Kęstarto finansinės operacijos už 9107 kapų grašių. 5382 kapas grašių jis išleido įgydamas žemėvaldos arba priimdamas žemes kaip užstatą ir laikinai už tai skolindamas pinigų net gi tokiems asmenims, kaip grafas Aleksandras Chodkevičius. Likusi pinigų dalis – 3725 kapos grašių buvo įgytos dotacijomis arba parduodant nuosavybę. Tad vidutiniškai per metus XVI a. paskutiniame dešimtmetyje, S. S. Kęstarto apyvartinės lėšos buvo ~ 911 kapų grašių. Jeigu lyginti su kitų pareigūnų galimomis apyvartinėmis lėšomis, tai būtų įspūdingas pranašumas. Tačiau nereikėtų pamiršti to, kad gali būti, jog XVI a. pabaigoje kapų grašių perkamoji galia nebuvo tokia, kokia kad buvo amžiaus pradžioje ar viduryje. Tad tokį pranašumą reikėtų vertinti atsargiai, bet pažymėti, jog tai yra tam tikras išskirtinumas tarp kitų Žemaitijos Žemės teismo teisėjų. Kita vertus atsimenant, kad XVI a. 8 deš. Žemaitijos bajorai sugebėjo nusipirkti Raseinius už 1200 kp. grašių, galbūt tai gali reikšti, kad šis S. Kęstarto pajamos buvo didelės.

S. Kęstartas buvo antras teisėjas po K. Orvydo, kurio nuveiktą darbą Žemės teisme galime paskaičiuoti ir įvertinti. Per 6 metus nuo 1594 iki 1600 m. pareigūnas viso priėmė sprendimą 5195 bylose, vidutiniškai 865 bylose per metus. O taip pat iki pat 1600 m ir vėliau nesulaukė nė vienos apeliacijos į LVT.

Galiausiai apibendrinant apie S. S. Kęstarto karjeros raidą ir giminės sudarytą poveikį jo karjerai, bei jo asmeninį poveikį savo paties karjerai, reikia pasakyti, kad S. S. Kęstarto senelis vis tik nesuformavo tokio politinio, ekonominio, karinio potencialo, ateities kartoms, nors buvo valstybės tarnautojas. Tačiau visiškai kitokia situacija gavosi su S. S. Kęstarto tėvu – S. Kęstartu. Pastarasis neturėdamas didelio fizinio-ekonominio potencialo, susikrovė gausų politinį kapitalą, civilinėje tarnyboje pasiekęs tijūno pareigas, o karinėje – vaiskio. Klausimas, kaip pareigūno tėvas susikrovė tokį potencialą? Atsakymas galbūt slypi tuo, kad S. Kęstartas buvo vienas iš reformacijos pionierių Žemaitijoje, įkūręs bendruomenę ir ją rūpinęsis tuo metu, kai dauguma didikų keitė savo konfesijas. Tijūno ir vaiskio pareigybės perėjo S. S. Kęstartui iš tėvo. Bet kas lėmė tai, kad S. S. Kęstartas, kaip ir jo brolis tapo vyriausiais teisingumo vykdytojais Žemaitijoje XVI a. pab? Pirmoji prielaida, kaip ir K. Orvydo atveju – intelektualinis potencialas. Antroji, kiek mažiau racijos turinti prielaida būtų tokia, kad šis pareigūnas išrinktas neatsitiktinai, mat I. Lukšaitė yra nustačius, kad šis pareigūnas evangelikų ir stačiatikių bendruomenėms buvo nurodytas, kaip asmuo, kuris gali pagelbėti ištikus teisinio ar fizinio susidorojimo grėsmei³⁵⁵. Šalia to galima matyti, kad S. S. Kęstartas, kaip ir K. Orvydas giminiavosi su

³⁵⁵LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 414.

įtakingais valstybės veikėjais. Jo teta, Darata Mitkevičiūtė – Šemetienė, kuri jį aktyviai rėmė finansiškai, buvo LDK virtuvininko Pajūrio tijūno Stanislovo Šemetos žmona. Pastarasis buvo Žemaitijos pasieniuo ir kašteliono Merkelio Šemetos brolis ir dėdė Žemaitijos pakamario, Smolensko ir Polocko kašteliono Vaclovo Šemetos. Ir tai tik viena linija iš kurios pareigūną galėjo veikti santykiai su didikais. Tai verčia abejoti tuo, kad pareigūnas galėjo būti nepaveikiamas. Tačiau tuo pačiu pareigūnas praplėtė ir paties savo įtakos zoną. Po S. Kęstarto mirties, pareigūnas savo žmoną Vilniaus pilininko dukterėčią (vėl gi ryšys su aukštas pareigas turinčiu asmeniu), Kristiną Nonhartaitę testamentu įpareigojo pastatyti kalvinistų bažnyčią Gėluvoje³⁵⁶. 1611 m., po vyro mirties, Kristina Kęstartienė savo vyro valią įvykdė ir fundavo mūrinės bažnyčios statybas kairiajame Dubysos krante³⁵⁷. Gerokai po vyro mirties 1620 m. vyskupas Stanislovas Kiška, nuteikęs Ariogalos miestelio gyventojus užpuolė ir iki pamatų sudegino minėtą bažnyčią³⁵⁸. Šis išpuolis patvirtintas ne tik dokumentaliai, tačiau ir archeologiniais tyrinėjimais³⁵⁹. Po užpuolimo, kaip Gėluvos valdytoja Kristina Nonhartaitė Kęstartienė, naudodamasi savo padėtimi (Žemaitijos Žemės teisėjienė nors ir buvusi, tačiau titulas minimas), kreipėsi į Žemaitijos seniūną Jeronimą Valavičių³⁶⁰, LDK lauko etmoną Kristupą Radvilą³⁶¹, DLK Zigmantą Vazą³⁶². Į šią situaciją dėmesį atkreipė Žemaitijos kaštelionas A. Tolvaiša³⁶³, LDK kancleris Leonas Sapiega³⁶⁴. Galop nuo paprasto skundo³⁶⁵, ši byla praktiškai tapo rezonansine ir pasiekė Lietuvos vyriausiąjį tribunolą³⁶⁶, kuriame S. Kiška buvo nuteistas ir priverstas atitaisyti padarytą žalą, kurią vėliau ir atitaisė³⁶⁷. Kas įdomiausia, jog visa situacija praktiškai išspręsta per tuos pačius 1620 – tuosius metus. Tad, kažin ar kas

³⁵⁶ LNMMB RS, F93-332. Gėluvos dvaro laikytojo Kenstorto (Kęstort) testamentas bei išrašai iš kitų asmenų testamentų, kuriais įvairios pinigų sumos, žemės, baudžiauninkų prievolės užrašomos Šiluvos, Pašušvio ir Gėluvos evangelikų reformatų bendruomenėms]. 1620, l. 1-4.

³⁵⁷ BRIGYS. J. Ariogalos šv. arkang. Mykolo bažnyčios varpų istorija, 2014. [Žiūrėta: 2014.03.03] Prietis per internetą: <http://kaunas.lcn.lt/parapijos/ariogala/naujienos.php?nid=1371#_ftnref5>.

³⁵⁸ URBANA VIČIUS, V. Sunaikintos kalvinistų bažnyčios Gėluvoje archeologiniai tyrinėjimai. *Religinės kovos ir erezijos Lietuvoje*. 1977, p. 27-40.

³⁵⁹ 1974 m. Archeologas V. Urbanavičius kartu su G. Česniu vykdė Gėluvos bažnyčios archeologinius tyrinėjimus. Jų metu rasti buvusios bažnyčios griuvėsiai, ir kapavietės visoje teritorijoje. Buvusios bažnyčios rusyje rasti duje palaikai. Tyrinėtojas mano, kad vieni iš jų galėjo būti Gėluvos bažnyčios fundatoriaus S. M. Kęstarto palaikai. Antrieji mūsų nuomone, jo sūnaus. ČESNYS, G., URBANA VIČIUS, V. Gėluvos kalvinistų bažnyčios ir kapinių tyrinėjimai 1974 m. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, Vilnius, 1976, p. 158-162.

³⁶⁰ LNMMB RS, F93-341. Žemaičių seniūno Jeronimo (Jarošo) Valavičiaus laiškas Kristinai Kenstortienei (Kestortowa), 1620, l. 1

³⁶¹ LNMMB RS, F93-352, Žemaitijos teisėjienės Kristinos Kenstortienės (Kristina Nonhartowa Kęstortowa) laiškas LDK lauko etmonui Kristupui Radvilai, 1620, l. 1-10.

³⁶² LNMMB RS, F93-358, Kristinos Kenstortienės (Nonhartowna Kęstortowa) laiškas karaliui Zigmantui Vazai, 1620, l. 1-2.

³⁶³ LNMMB RS, F93-354, Žemaičių kašteliono Adomo Tolvaišos laiškas Kristinai Kenstortienei (Krystyna Nonhartowa Kęstortowa), 1620, l. 1-2.

³⁶⁴ LNMMB RS, F93-339, LDK kanclerio Leono Sapiegos laiškas Gėluvos dvaro valdytojai Kristinai Kenstortienei, 1620, l. 1-2

³⁶⁵ LNMMB RS, F93-337, [Žemaičių žemės teismo teisėjienės, Gėluvos dvaro valdytojos Kristinos Kenstortienės (Kęstortowa) skundas prieš Žemaičių vyskupą Stanislovą Kišką, užpuolusį ir sudeginusį Gėluvos evangelikų reformatų bažnyčią, 1620, l. 1-10.

³⁶⁶ LNMMB RS, F93-334, [Kristinos Kenstortienės (Kęstortowa) protestacija LDK Vyr. Tribunole prieš Žemaičių vyskupą Stanislovą Kišką, 1620.VII.21 sudeginusį Gėluvos evangelikų reformatų bažnyčią], 1620, l. 1-4.

³⁶⁷ LNMMB RS, F93-359, Vilniaus pav. teismų vaznio Kristupo Zakšesio (Zakrzeski) raštas, kuriuo paliudijama, kad Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška atsilygino Kristinai Kenstortienei (Nonhartowa Kęstortowa) už sudegintą Gėluvos evangelikų reformatą bažnyčią bei nubaudė kaltininkus; S. Kiškos asekuracinis raštas, kuriuo įsipareigoja nebedaryti nuostolių], 1620, l. 1-6.

nors galėtų paneigti, kad ir pats Kęstortas savo laiku nepažinojo daugumos iš šių magnatų ir negalėjo per jį vienaip ar kitaip būti veikiamas Žemaitijos Žemės teisme.

2.4. ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO TEISĖJO XVI A. II P.

CHARAKTERISTIKA

Apibendrinant XVI a. II p. karjerą Žemės teisme pradėjusius teisėjus, pirmiausiai nustatyti jų bendrąsias vertinamąsias pareigūnų savybes. Pirmiausiai reikėtų dėmesį kreipti į tai ar pareigūnai atitiko jiems keliamus formalius reikalavimus būti Žemės teismo pareigūnais. Prisimenant kokia padėtis buvo dėl S. Viekavičiaus, tai galime matyti, kad praktiškai visus kriterijus jis atitiko. Tiesa 100 proc. nebuvo galima atsakyti dėl jo išsilavinimo. Kalbant apie K. Orvydą, tai jis atitiko visus reikalavimus išskyrus kriterijų – neiti kitų pareigų paviete. Tijųno pareigas jis pradėjo eiti jau būdamas teisėju, nors abiejuose LS išleistuose po 1564-1566 m. buvo nuostatos, kad pareigūnas negali eiti kitų urėdo pareigų, įskaitant ir tijųno. Panaši situacija buvo su S. Kęstartu, jis taip pat ėjo kitas pareigas paviete, nors atitiko likusius reikalavimus. Kodėl paskutiniai du teisėjai galėjo sau leisti nepaisyti formalaus reikalavimo? Kodėl bajorų seimeliai rinko S. Kęstartą, nors jis jau buvo Ariogalos tijųnu ir Žemaitijos vaikiu. Paaikškinimas galbūt būtų toks, kad po K. Orvydo, eiti kitas pareigas buvo nusistovėjusi praktika Žemaitijoje. Tuomet kas leido K. Orvydai eiti kitas pareigas? Veikiausiai ryšiai ir giminystė su vietiniu Žemaitijos elitu. Kodėl S. Viekavičius nepradėjo tokios praktikos? Nespėjo arba pavieto seimelio bajorai rinko tokį teisėją, kuris atitiktų tikslus II LS reikalavimus. Iš esmės visi pareigūnai daugiausiai atitinka keltus reikalavimus, todėl laikome, kad pareigūnai formalius reikalavimus atitiko.

Sekantis charakteristikos momentas – pareigūnų socialinis statusas. S. Viekavičių, pagal jo turimą žemėvaldą buvo galima vadinti didiku – magnatu. K. Orvydą – vidutiniu bajoru, o S. Kęstarto, pagal žemėvaldus kriterijų įvardinti sunku. Tiesa stebint jo metines apyvartines lėšas ir jo finansines operacijas, jam skiriamas dotacijas, jo žemėvaldos plėtimą, tai galima daryti prielaidą, kad jis buvo didikas-magnatas. Tad visumoje XVI a. II p. Žemaitijos Žemės teismo pareigūno vidutinis socialinis statusas buvo didikas magnatas. Taip yra dar ir todėl, kad vis dėlto K. Orvydai nedaug trūko, kad patektų į šią kategoriją.

Tolimesnis bendras kriterijus pareigūnams – žemėvaldos turėjimas įvairiose seniūnijos vietose. Šis kriterijus būdingas visiems trimis pareigūnams. S. Viekavičius žemėvaldos turėjo 9 vietovėse, K. Orvydas – 8, o S. Kęstartas – 14. Ką galėtų reikšti? Iš esmės reiktų prisiminti, kad bajorus į teismą rinkdavo pavieto bajorų seimelis. Juose susirinkdavo bajorai iš visos seniūnijos, tad turėjimas žemėvaldos kuo daugiau skirtingų vietovių tame pačiame administraciniame vienetu, reiškė turėti daug kaimynų. Turėti daug kaimynų, reiškia turėti daug potencialių balsų pavieto seimelyje, pvz.: rinkimuose į Žemaitijos Žemės teismą.

Kita bendra tendencija visiems pareigūnams – nė vieno pareigūno sprendimas nebuvo apskųstas LVT. Aišku bepigu kalbėti apie S. Viekavičių, kai apie jį išvis nebuvo duomenų, kad jis priėmė nors

vieną sprendimą, tačiau likę du teisėjai ir jų priimti sprendimai žemaičių visuomenės nuomone buvo teisingi ir nekvestionuojami.

Dar viena bendra pareigūnų tendencija – ryšiai su urėdais. Nors, kaip jau kalbėjome S. Viekavičiaus atveju, jis veikiausiai buvo nepriklausomas nes buvo pats gan stiprus magnatas, kiti du K. Orvydas su S. Kęstartu neišvengė giminystės, ar ryšių per konfesinę terpę su LDK dignitoriais. Jeigu S. Viekavičių eliminuotume, kaip pareigūną, kuris savo pareigų veikiausiai taip ir nėjo, tai gautume charakterizuoti Žemaitijos Žemės teismo teisėją, kaip galimą didikų poveikio objektą.

Visi Žemės teismo pareigūnai iš esmės buvo religiniai fundatoriai ir mecenatai. Tiek S. Viekavičius katalikų, tiek kiti du pareigūnai evangelikų tikėjime rūpinosi religiniais reikalais. Veikiausiai, jei ne S. Viekavičiaus atveju, tai K. Orvydo ir S. Kęstarto, manome, jog tai taip pat galėjo būti susiję su politinių dividendų siekimu.

Paskutinė tendencija iš charakterizuojančių Žemės teismo teisėjus – visiems trims giminaičiai sukūrė patogias pozicijas karjeros pradžiai. Tiesa šioje vietoje ne visus pareigūnus, giminaičiai karjerai „paruošė“ vienodai. S. Viekavičiaus giminaičiai pasižymėjo dviejuose kartose iki paties pareigūno tiek stipria materialine baze, tiek stipriu politiniu potencialu, todėl pačiam pareigūnui liko tik padidinti potencialą. K. Orvydo giminaičiai turėjo kuklesnį potencialą, kurį dar teko pasidalinti su broliais ir seserimis. S. Kęstartui turtinis potencialas praktiškai nebuvo parengtas, tačiau politinis buvo stiprus. Be to, S. Kęstartas taip pat turėjo dalintis su broliais savo tėvo potencialu.

IŠVADOS

1. Charakterizavus Žemės teismo instituciją buvo nustatyta, kad šios institucijos ištakos buvo Lenkijos karalystėje. Iš šios valstybės LDK perėmė tiek Žemės, tiek kitų po reformos suformuotų teismų principą, bet aklo struktūrinio kopijavimo buvo išvengta. Iki 1564-1566 m. reformų LDK Žemės teismo funkcijas atliko tijųno, dvaro, vietininko, seniūno teismai. Pagrindinė reformos priežastis – bajorų nepasitenkinimas pavieto urėdų ir ponų tarybos teismais. Naujojo tipo Žemės teismas buvo reglamentuotas LDK antro ir trečio statutų IV – tuose skirsniuose. Teismas sprendė civilinio pobūdžio bylas, be to vykdavo notariato funkcijas, o šalia buvo tiek apeliacine, tiek pirminė instancija. Žemės teismui buvo pavesta kontroliuoti Pilies teismo darbą, retkarčiais net gi išspręsti šio teismo bylas. Vertinant paties teismo padėtį Žemaitijos institucijų kontekste, tai simbolinėje pavieto subordinacijoje, teismas užėmė aukštą vietą, ėjo iš karto po Žemaitijos centrinių urėdų institucijų, o žvelgiant iš bajorų savivaldos institucijų, buvo antra po bajorų seimelio. Tokia padėtis seniūnijoje atitinkamai veikė ir paties teisėjo padėtį ir respektabilumą.

2. Išanalizavus Žemaitijos Žemės teismo teisėjų gyvenimo ir karjeros momentus ir įvertinus jų padėtį XVI a. II p. Žemaitijos seniūnijos visuomeniniame kontekste, buvo nustatyta, kad pareigūnai savo karjerą vystė ir savo politinį-visuomeninį statusą įgijo su giminaičių pagalba – sukurta materialine baze, anksčiau užsirekomenduotu statusu vykdant urėdo pareigas seniūnijoje. Oficiali pareigūnų padėtis įteisinta 1611 m. Žemės teismo teisėjų statusas buvo nustatytas Varšuvos konstitucijoje jiems buvo suteikta 6 vieta pavieto subordinacijoje, tačiau pareigūno statusas leido teisti net ir viršiausius pavieto pareigūnus. Dėl to buvo suprantama, kad urėdai ieškojo prieities prie teisėjų, o patys teisėjai turėjo galimybių plėsti savo įtakos spektrą. Vertinant Žemės teismo teisėjų socialinę-politinę padėtį regione, kai jie buvo atskaitingi prieš DLK, galima būtų teigti, kad jie ten buvo įtakinga struktūra. Jeigu vertinti materialinę pareigūnų padėtį, juos praktiškai galima priskirti prie stambių Žemaitijos bajorų – didikų. Svarbų vaidmenį ši socialinė grupė vaidino ir visuomeniniame regiono gyvenime – visi buvo bažnyčių mecenatais, fundatoriais, aktyviai dalyvavo religinėje veikloje.

3. Palyginus išanalizuotų Žemaitijos Žemės teismo teisėjų asmenines charakteristikas matosi, kad Žemės teismo teisėju Žemaitijos seniūnijoje galėjo būti asmuo, kuris buvo išsilavinęs, nepraradęs garbės, Žemaitijoje turėjęs žemėvaldą, turintis stambaus žemvaldžio statusą, giminystės ryšį su pavieto urėdais. Kaip bendra tendencija išryškėjo, kad teisėjų karjerai įtakos turėjo giminė ir jos sukurtas materialinis bei įvaizdžio potencialas. Vertinant iš profesinės pusės, dėl to, kad nebuvo nė vienos apeliacijos dėl jų priimtų sprendimų, galima padaryti išvadą, kad pareigūnai buvo kompetentingi vykdant savo pareigas, o vienas iš jų net gi buvo paskirtas į LDK teisės redagavimo komisiją. Be to, atsižvelgus per metus bei per ketvirtį amžiaus išspręstų bylų kiekį, regis, kad teisminiai nebuvo vilkinami.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

LNMMB RS ŠALTINIAI

1. LNMMB RF, sig.:F93-332, [Gėlivos dvaro laikytojo Kenstorto (Kęstort) testamentas bei išrašai iš kitų asmenų testamentų, kuriais įvairios pinigų sumos, žemės, baudžiauninkų prievolės užrašomos Šiluvos, Pašušvio ir Gėlivos evangelikų reformatų bendruomenėms], l. 1-4.
2. LNMMB RS, F93-334, [Kristinos Kenstortienės (Kęstortowa) protestacija LDK Vyr. Tribunole prieš Žemaičių vyskupą Stanislovą Kišką, 1620.VII.21 sudeginusį Gėlivos evangelikų reformatų bažnyčią], 1620, l. 1-4.
3. LNMMB RF, sig.: F93-337. [Žemaičių žemės teismo teisėjienės, Gėlivos dvaro valdytojos Kristinos Kenstortienės (Kęstortowa) skundas prieš Žemaičių vyskupą Stanislovą Kišką, užpuolusį ir sudeginusį Gėlivos evangelikų reformatų bažnyčią], 1620.VII.27-VIII.10, l. 1-10.
4. LNMMB RS, F93-339, LDK kanclerio Leono Sapiegos laiškas Gėlivos dvaro valdytojai Kristinai Kenstortienei, 1620, l. 1-2.
5. LNMMB RS, F93-341. Žemaičių seniūno Jeronimo (Jarošo) Valavičiaus laiškas Kristinai Kenstortienei (Kęstortowa), 1620, l. 1.
6. LNMMB RS, F93-352, Žemaitijos teisėjienės Kristinos Kenstortienės (Kristina Nonhartowa Kęstortowa) laiškas LDK lauko etmonui Kristupui Radvilai, 1620, l. 1-10.
7. LNMMB RS, F93-354, Žemaičių kašteliono Adomo Tolvaišos laiškas Kristinai Kenstortienei (Krystyna Nonhartowa Kęstortowa), 1620, l. 1-2.
8. LNMMB RS, F93-358, Kristinos Kenstortienės (Nonhartowna Kęstortowa) laiškas karaliui Zigmantui Vazai, 1620, l. 1-2.
9. LNMMB RS, F93-359, Vilniaus pav. teismų vaznio Kristupo Zakšeskio (Zakrzeski) raštas, kuriuo paliudijama, kad Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška atsilygino Kristinai Kenstortienei (Nonhartowa Kęstortowa) už sudegintą Gėlivos evangelikų reformatą bažnyčią bei nubaudė kaltininkus; S. Kiškos asekuracinis raštas, kuriuo įsipareigoja nebedaryti nuostolių], 1620, l. 1-6.
10. LNMMB RF, sig: F93-361 [Kristinos Kenstortienės (Nonhartowa Kęstortowa) raštas, kuriuo nurodoma, kokius nuostolius, padarytus Gėlivos evangelikų reformatų bažnyčiai, turi atlyginti Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška, norėdamas susitaikyti], 1620, l. 2.
11. LNMMB RF, sig.: F93-734, išrašas iš Žemaitijos Žemės teismo knygos. Rapolo Maikovskio (Maykowski) ir Zuzanos Songailienės (Songayłowna) raštas dėl 179 kapų lietuviškų grašių ieškinio iš Liolių (Rapiškės) dvaro ir Liolių dvaro perleidimo Ariogalos tijūnui, Žemaitijos žemės teismo teisėjui Sebastijonui Kenstortui (Kęstort)], 1606. VIII. 6., l. 1-2.

LMAB RS ŠALTINIAI

1. LMAB RS, sig.: F.12, nr. 4477.
2. LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1570.
3. LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1571.
4. LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1568.
5. LMAB RS, sig.: F.21, nr. 1562.
6. LMAB RS, sig.: F.260, nr. 241.
7. LMAB RS, sig.: F260, nr. 321.
8. LMAB RS, sig.: F273, nr. 3249.

LIETUVOS METRIKA

1. ANUŽYTĖ, L., BALIULIS, A. Lietuvos Metrika (1440 - 1498) 3 - čioji užrašymų knyga. Vilnius, 1998, p. 47.
2. BALIULIS, A. Lietuvos Metrika (1494 - 1506). 6 – toji užrašymų knyga. Vilnius, 2007, p. 257.
3. LAZUTKA, S., VALIKONYTĖ, I., VISKANAITĖ-SAVIŠEVIENĖ, S., KARPAVIČIENĖ, J. Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Vilnius, 2003, p. 69-70.
4. ŠLIMIENĖ, N., STEPONAVIČIENĖ, L., VALIKONYTĖ, I., VISKANTAITĖ-SAVIŠČEVIENĖ, S. Lietuvos metrika (1540 – 1543), 12 - oji Teismo reikalų knyga, Vilnius, 2007, p. 206-207.
5. ГРУША, А. И., СПИРЬДОНАЎ, М. Ф., ВАЙТОВІЧ, М. А. Метрика ВКЛ, к. 523, *Пераніс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года*, Мінск, 2003.
6. РИБ, т 20. *Литовская Метрика*. т. 1., Петербург, 1903, p. 1588.
7. РИБ, Переписи войска Литовского. *Литовская Метрика*. т. 33 , Петроград, 1915.

TEISMŲ BYLŲ AKTŲ NUORAŠAI

1. BALIULIS, A. RAUDELIŪNAS, V. Lietuvos vyriausiojo tribunolo sprendimai. 1583-1655 m. Vilnius, 1988.
2. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск I. Акты Россиенского земского суда за 1578 – 1586 г. Вильна, 1901.
3. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск II. Акты Россиенского земского суда за 1588 – 1591 г. Вильна, 1903.
4. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск III. Акты Россиенского земского суда за 1592 – 1595 г. Вильна, 1904.
5. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск IV. Акты Россиенского земского суда за 1595 – 1598 г. Вильна, 1905.
6. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск V. Акты Россиенского земского суда за 1598 – 1600 г. Вильна, 1905.
7. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск VII. Акты Упитского земского суда 1585-1587 г. Акты Россиенского подкаморского суда за 1595 – 1655 г. Вильна, 1909.
8. СПРОГИС, И. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Выпуск VIII. Акты Упитского гродского суда 1584-1615 г. Вильна, 1912.

TEISINIAI ŠALTINIAI

1. ЯБЛОНСКИС К. И. СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1529 ГОДА, раз. IV., стат. 5., Минск, 1960. Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text4.phtml?id=2273>>.
2. ДОЎНАР, Т.І. РОЗДЪЛЪ 4-Й О СУДЬЯХЪ И О СУДЪХЪ. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. — Мінск, 2003, [interaktyvus] Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566_05.htm >

3. ЛИЦКЕВИЧ, О. Розделъ четвертый. О судьях и о судех. Статут Великого княжества Литовского 1588 года. Минск, 2002-2003, Žiūrėta: [2017.03.13]. Prieitis per internetą: <http://starbel.narod.ru/statut1588_4.htm>.
4. JANULAITIS, A., JURGINIS, J. Kazimiero Teisynas. Vilnius, 1967.

PAVIENIAI ŠALTINIAI

1. ERLER, G. Die Matrikel der Albertus - Universitaet zu Koenigsberg, Bd.1 1544-1656, Leipzig, 1910.
2. JATULIS, P. Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, vol.1, Romae, 1984.
3. MACKAVIČIUS, A. Žemaitijos valsčių surašymas 1537-1538 m. Vilnius, 2003.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. ANDRIULIS, V., RAUDELIŪNAS, V., VANSEVIČIUS, S., Teisės bruožai Lietuvoje XV – XIX a. Vilnius, 1980.
2. ANDRIULIS, V., MAKSIMAITIS, M., PAKALNIŠKIS, V., PEČKAITIS, J.S., ŠENAVIČIUS, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002.
3. ANDRIULIS, V. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Vilnius, 2003.
4. AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai*. I t. Roma, 1975.
5. AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai*. II t. Roma, 1978.
6. AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai*, T. IV., Vilnius, 1994.
7. BEINORAVIČIUS, D. Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Vilnius, 1998, p. 10-13.
8. BLASZCZYK, G. Diecezja zmudzka od XV do poczatku XVII wieku: Ustroj. Poznań , 1993.
9. BONIECKI, A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku, Warszawa, 1887.
10. BONIECKI, A. Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T 1, Warszawa, 1899.
11. BONIECKI, A. Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T 2, Warszawa, 1900.
12. BRIGYS, J. Ariogalos varpų istorijos metmenys. Naujasis Rytas, Nr. 63, 2012 08 18, p. 2.
13. BRIGYS, J. Ariogalos šv. arkang. Mykolo bažnyčios varpų istorija, 2014. [Žiūrėta: 2014.03.03] Prieitis per internetą: <http://kaunas.lcn.lt/parapijos/ariogala/naujienos.php?nid=1371#_ftnref5>.
14. BUMBLAUSKAS, A. Senosios Lietuvos istorija 1009 – 1795 m. Vilnius, 2007.
15. BUTRIMAS, A., ŽULKUS, V., NIKŽENTAITIS, A., VAIVADA, V., ALEKSANDRAVIČIUS, E. Žemaitijos istorija, Vilnius, 1997.

16. CHLEBOWSKI, B. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XIII, Warszawa, s. 348-356.
17. ČERSKIS, S. Žemaičių vyskupijos aprašymas. Vilnius, 2013.
18. ČESNYS, G., URBANAVIČIUS, V. Gėluvos kalvinistų bažnyčios ir kapinių tyrinėjimai 1974 m. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, Vilnius, 1976, p. 158-162.
19. DRUNGILAS, J. Laukuvos apylinkių bajorija XVI- XVIII a. *Laukuva*, I dalis, Vilnius, 2005, p. 189–200.
20. GALE, T. St. Stanislaus of Cracow. The New Catholic Encyclopedia. V. 13, Washington, 2003
21. GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 m.* I t., Kaunas, 1999.
22. IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Roma, 1978.
23. JANULAITIS, A. *Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas XVI –XVIII amž.* Kaunas, 1927.
24. JUČAS, M. Lietuvos parapijų fundacijos XV – XVIII a. *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XXVI, Vilnius, 2005.
25. JURKIEWICZ, J. Albertas Vijūkas-Kojelavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos pradininkas. *Lituanistica*. T.55, nr. 3-4, Vilnius, 2009.
26. KAVOLIŪTĖ, F. Bažnyčios – kultūrinio kraštovaizdžio plėtros indikatorius. *Geografijos metraštis* 38(1) t., 2005, p. 205.
27. KIAUPIENĖ, J. Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XV–XVIII a. Vilnius, 1988.
28. KIAUPA, Z., KIAUPIENĖ, J., KUNCEVIČIUS, A. Lietuvos istorija iki 1795 m. Vilnius, 2000.
29. KIRKIENĖ, G. LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV-XVI amžiuje. Vilnius, 2008.
30. KOJAŁOWICZ, W.W. Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany Nomenclator, Krakow, 1905.
31. KONECZNY, F. Urzędy główne i sejmowanie do połowy XVIII wieku. *Dzieje administracji w Polsce w zarysie*, Wilno 1924, s. 93-98.
32. KONTRIMAS, J. Rietavas. T. 3. Kaunas, 1991.
33. LAUMENSKAITĖ, E. Pinigai ir požiūris į pinigus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Pinigų studijos*. Nr. 2., Vilnius, 1997.
34. LAPPO, J., 1588 Lietuvos Statutas, t. 1,d I. Tyrimai, Kaunas, 1934.
35. LAPPO, J., 1588 Lietuvos Statutas, t. 1, d. II, Tyrimai, Kaunas, 1936.
36. LAUŽIKAS, R. Lietuvos XV-XVI a. medinių bažnyčių architektūros bruožai. *Liaudies kultūra*. 2001. Nr. 2, p. 34-41.
37. LAZAUSKIENĖ –MORKŪNAITĖ A., Šiaulių apskrities savivaldybių charakteristika 1918-1920 m. (savivaldybių nariai ir tarnautojai), Šiaulių apskrities istorijos raida. Mokslinių straipsnių rinkinys, Šiauliai, 2004.
38. LESZCZYC, Z. Herby szlachty polskiej, t.2, poznan, 1908.

39. LUKŠAITĖ, I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis. Vilnius, 1999.
40. MACIEJAUSKIENĖ, V. Dėl lietuvių pavardžių tyrimo struktūros ir kilmės požiūriu. *Žmogus ir žodis*. T. 1, Vilnius, 2003.
41. MACHOVENKO, J. XIII – XX a. *Lietuvos teisinės sistemos istorija*. Vilnius, 2009.
42. MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai. Mokomoji priemonė*. Vilnius, Justitia, 2000.
43. MACHOVENKO, J. *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai (mokomoji priemonė)*. Vilnius, Justitia, 2007.
44. MAKSIMAITIS, M. Žemės teismas. *Lietuvos teisės istorija*, Vilnius, 2002, p. 172 – 173.
45. MALACHOVSKY, P. N. Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w Krolestwie Polskim, i Wielkim Xięstwie Litewskim. 1805, Liublin.
46. MARTINKĖNAS, V. Matai senovės Lietuvoje. *Kraštotyra*. 1966, p. 123-27.
47. MIŠKINIS, A. Vaškai. Žiemgalos krašto praeitis. T IV, Kaunas, 2003.
48. NARBUTAS, S. Alberto Kojalavičiaus šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas: pažintis su kilmingaisiais nuo Kačano iki Kvaso. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 29, 2010, p. 185-256.
49. NIESIECKI, K. Herbarz Polski, t. VII, Lipsk, 1842.
50. NIESIECKI, K. Herbarz Polski, t. IX Lipsk, 1842.
51. NIESIECKI, K. Herbarz Polski, t. V, Lipsk, 1840.
52. NORKUS, Z. Istorika: istorinis įvadas. Vilnius, 1996, p.170-174.
53. OCHMANSKI, J. Senoji Lietuva. Vilnius, 1996.
54. OSTROWSKI, J. Tablice odmian herbowych Chrzanskiego. Tekst, Warszawa, 1909.
55. OSTROWSKI, J. Tablice odmian herbowych Chrzanskiego 2. Tablice. Warszawa, 1909.
56. PETRAUSKAS, R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Vilnius, 2003.
57. PRUŠINSKAS, K. Viduklė. „Žemaičių žemė“ Nr. 1. 2006 m. Prieitis per internetą: <http://samogitia.mch.mii.lt/Zurnalas/ZZ_2006_1/Vidukle.htm> [Žiūrėta: 2016 04 14].
58. RAGAUSKAS, A. Vilniaus valdantysis elitas: XVII a. antroje pusėje. (1662-1702), Vilnius, 2002.
59. RAGAUSKIENĖ, R. Klientelė reformacijos verpetuose. Bajoro Skaševskio biografijos tyrimas. *Darbai ir dienos*, Nr. 44, 2005, p. 189-209.
60. ROHAN, K.S.B. K Biography, Identity and Names: Understanding the Pursuit of the Individual in Prosopography. *Prosopography Approaches and Applications: a Handbook*. Oxford, 2007.
61. RÜSEN, J. Istorika: istorikos darbų rinktinė. Vilnius, 2007.
62. SAVIŠČEVAS, E. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409-1566 metais, Vilnius, 2010.

63. SAVIŠČEVAS, E. Apie bajorų gyvenimą, aistras ir mirties bausmę XVI a. Žemaitijoje, *Istorijos šaltinių tyrimai*. Vilnius, 2010, t. 2, p. 179-208.
64. SAVIŠČEVAS, E. Bilevičių giminės kilmė ir genealogija XV–XVI a., *Lituanistica*, 2001, t. 4 (48), p. 3–22.
65. SAVIŠČEVAS, E. Kęsgailų Žemaitija. Kelios pastabos apie Kęsgailų valdymą Žemaitijoje (1442-1527). *Lituanistica* T. 58. Nr. 2, Vilnius, 2004, p. 18.
66. SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918-1940 m. Kaunas, 2008.
67. STONE, L. Prosopography. *Daedalus*. Vol. 100, No. 1, Historical Studies Today, 1971, p. 46.
68. SWIEZAVSKI, E. S. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. VI, Warszawa, 1885, s. 38-76.
69. ŠAPOKA, A. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1989.
70. TIDIKIS, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius, 2003, p. 409.
71. TRIMONIENĖ, R. R. Socialinių santykių XVII-XVIII a. tyrimai ir lokalinė istorija. *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*. Vilnius, 2005, p. 149-153.
72. TRIMONIENĖ, R. R. Konfesinės problemos Žemaitijoje: stačiatikiai XVI a. II pusėje. *Lituanistica*, T. 54, Nr. 2(74), 2008, p. 1-13.
73. TRIMONIENĖ, R. Žemaitijos bajorų etninio tapatumo problema XVI a. pab. – XVII a. pr. Imigraciniai procesai. *Tiltai*. Nr. 43, Šiauliai, p. 226.
74. URBANAVIČIUS, V. Sunaikintos kalvinistų bažnyčios Geluvoje archeologiniai tyrinėjimai. Religinės kovos ir erezijos Lietuvoje. 1977, p. 27-40.
75. URUSKI, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. VI, Warszawa, 1909.
76. URUSKI, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. XIII, Warszawa, 1916.
77. VAIVADA, V. Katalikų bažnyčia ir reformacija Žemaitijoje XVI A.: esminiai raidos bruožai, Klaipėda, 2004.
78. VAIVADA, V. Biržuvėnų dvaro raida XVI a. Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai (*Acta Academiae Artium Vilnensis*, Nr. 47–48), sud. R. Butvilaitė, Vilnius, 2008, p. 7–15.
79. VANAGAS, A., MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M. LIETUVIŲ PAVARDŽIŲ ŽODYNAS (A–K). T. 1, 1985 – 1989.
80. VANAGAS, A., MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M. LIETUVIŲ PAVARDŽIŲ ŽODYNAS (L–Ž). T. 2, 1985 – 1989.
81. VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija, Vilnius, 1997.
82. VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai – institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus*. Vilnius, 1981.
83. VANSEVIČIUS, S. Feodalinės Lietuvos valstybingumas po Liublino unijos. Vilnius, 1988.

84. VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai nuo XVI a. vid iki XVIII a. vid. Lietuvos vidaus reikalų istorija. [interaktyvus],2008,p. 2-4. [žiūrėta 2015.07.05]Prieitis per internetą: <http://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Veikla/Vidaus%20reikalų%20istorija/3dalis.pdf>.
85. VERBOVEN, K., CARLIER, M., DUMOLYN, J. A short manual to the art of prosopography. *Prosopography Approaches and Applications: a Handbook*. Oxford, 2007.
86. VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemės teismo sistemos formavimasis (1564 - 1588)*, Vilnius, 2006.
87. VILIMAS, D. Dėl pirmojo LDK pavių pareigūnų sąrašo. Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai. Vilnius, 2001.
88. VILIMAS, D. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismų knygų apžvalga). *Lituanistica*. T. 59. Nr. 4(94), Vilnius, 2013, p. 221-234.
89. VILIMAS, D. LDK žemės teismų darbo problema (1564-1588 m.) *Istorija*. T. 53, Vilnius, 2002, p. 60-69.
90. VILIMAS, D. LDK pavieto žemės teismų funkcija tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) lietuviškų pavietų atvejis, *Lituanistica*, T. 57, Nr. 4(86), Vilnius, 2011, p. 355-364.
91. VILIMAS, D. Svarbus Upytės pavieto istorijos šaltinis. *Žiemgala*. Nr. 1, Kaunas, 2009, p. 14-19.
92. VILIMAS, D. LDK pavietų Žemės teismų pareigūnai 1566 – 1588 m (pirmoji pavietų bajoriškųjų juristų karta). Vilnius, 2002.
93. VILIMAS, D. Pastabos dėl Pakruojo įkūrimo datos. *Žiemgala*, Nr. 2, 2005.
94. WOOLF, J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795. Krakow. 1885.
95. БЕРШАДСКИЙ, С.А. *Литовский Статут и Польские конституции*. Санкт-Петербург, 1893.
96. ПАШКОЎ, Г.П. Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя., t. 1: Абаленскі — Кадэнцыя, Мінск, 2007.
97. ЛАППО, И.И. *Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской Унии до смерти Стефана Батория*.1901.
98. ЛАППО, И.И. *Гродский суд в Великом княжестве Литовском XVI столетии. Журнал Министерства народного просвещения*. Т. XIII., 1908.
99. ЛАППО, И.И. *Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века. Журнал Министерства народного просвещения*,1897.

100. ЛАППО, И.И. *Подкоморский суд в Великом кн Литовском XVI—XVII. Журнал министерства народного просвещения*, 1899.
101. ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства*. Москва, 1892.
102. ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *К вопросу об удельных князьях и местном управлении в Литовско-Русском государстве. Журнал Министерства народного просвещения*. 1894.
103. ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *Литовско-русский Сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*. Москва, 1900.
104. ЛЮБАВСКИЙ, М.К. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута*. Москва, 1894.

PRIEDAI
PRIEDAS NR. 1
VIEKAVIČIŲ GIMINĖS HERBAS

Herbas pagal: OSTROWSKI, J. Tablice odmian herbowych Chrzanskiego 2. Tablice. Warszawa, 1909, p. 8.

BLAZONAVIMAS:

1. Azure spalvos, standartiniame skyde, gules spalvos širdies formos heroldinė figūra, nuo kurios viršaus eina argent spalvos heroldinė figūra - rodyklė, nukreipta į argent spalvos ją juosiančią heroldinę figūrą - pasagą.
2. Cederee spalvos grotelinis šalmas; apjuostas ore spalvos medalionu.
3. Ore metalo dominuojančios spalvos karališka karūna su argent metalo spalvos ir gules, azure bei vert spalvų papuošimais
4. Iš po karūnos lindi ir šalmą dengia iškarpyta azure spalvos ir argent metalo skraistė.
5. Virš karūnos išlindusi argent spalvos dekoracinė plunksna.

PRIEDAS NR. 2

ORVYDŲ GIMINĖS HERBAS

Herbas pagal T. Gail. <http://gajl.wielcy.pl/herby_nazwiska.php?lang=pl&herb=giejsz>

BLAZONAVIMAS:

1. Standartiniam į dvi dalis padalintame skyde, heraldinėje dešinėje Gules spalvos fone, heroldinė sable spalvos figūra - sparnas. Heraldinėje kairėje – argent metalo spalvos lauke – ore spalvos $\frac{3}{4}$ - tosios heroldinės riteriško kryžiaus figūros.
2. Ant skydo viršaus - Cedree spalvos grotelinis šalmas; apjuostas ore metalo spalvos medalionu. Ore metalo dominuojančios spalvos karališka karūna su argent metalo spalvos ir gules, azure bei vert spalvų papuošimais.
3. Iš po karūnos lindi ir šalną dengia iškarpyta gules spalvos ir argent metalo spalvos skraistė.
4. Virš karūnos išlindusi argent spalvos dekoracinė plunksna.

PRIEDAS NR. 3

KĘSTARTŲ GIMINĖS HERBAS

Herbas pagal: OSTROWSKI, J. Tablice odmian herbowych Chrzanskiego 2. Tablice. Warszawa, 1909, p. 5.

BLAZONAVIMAS:

1. Gules spalvos standartiniame XIV a. skyde, argent metalo spalvos, patriarchinis, Lotaringiškasis arba ankstyvasis Jogailaičių - Vyčio kryžius.
2. Cendere spalvos grotuotas šalmas.
3. Ore metalo dominuojančios spalvos karališka karūna su argent metalo spalvos ir gules, azure ir vert spalvų papuošimais.
4. Iš po karūnos lindi ir šalimą dengia ore iškarpyta gules spalvos ir argent emalio skraistė
5. Virš karūnos iškilęs į dešinę heraldinę pusę susiorientavęs pašėlęs gules spalvos mobili figūra - lapinas.

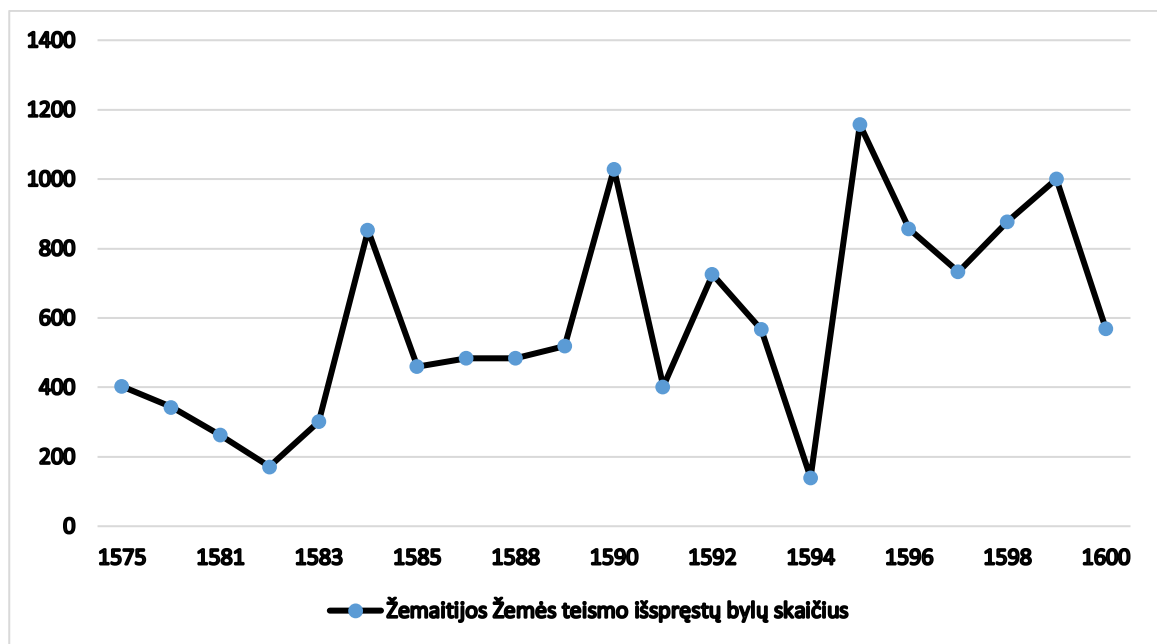
PRIEDAS NR.4

ŽEMAITIJOS SENIŪNIJOS RIBOS (GEOGRAFINĖS DARBO RIBOS)

Darbo geografinės ribos pažymėtos raudonai ir sodrios žalios spalva. Tai Žemaitijos seniūnija ir Trakų vaivadija.

PRIEDAS NR. 5
ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO DARBO NAŠUMAS 1575-1600

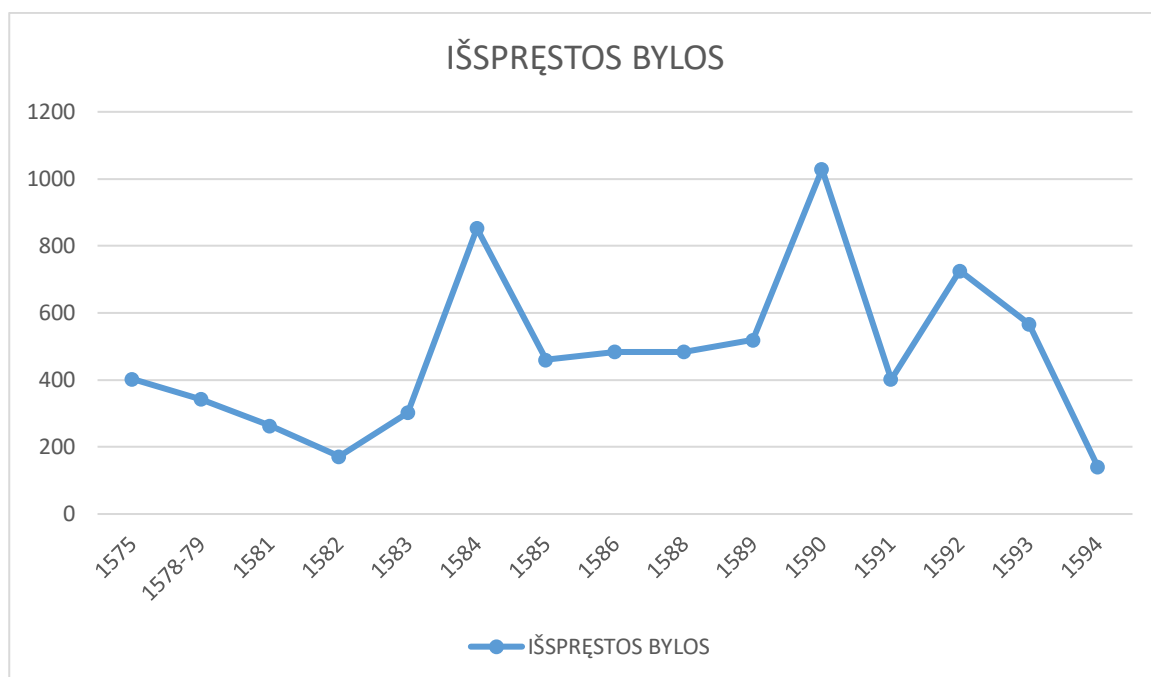

METAI	IŠSPRĘSTOS BYLOS
1575	403
1578-79	343
1581	263
1582	172
1583	302
1584	853
1585	460
1586	484
1588	484
1589	519
1590	1029
1591	402
1592	726
1593	567
1594	140
1595	1157
1596	857

1597	733
1598	878
1599	1001
1600	569
IŠ VISO:	
22	11710

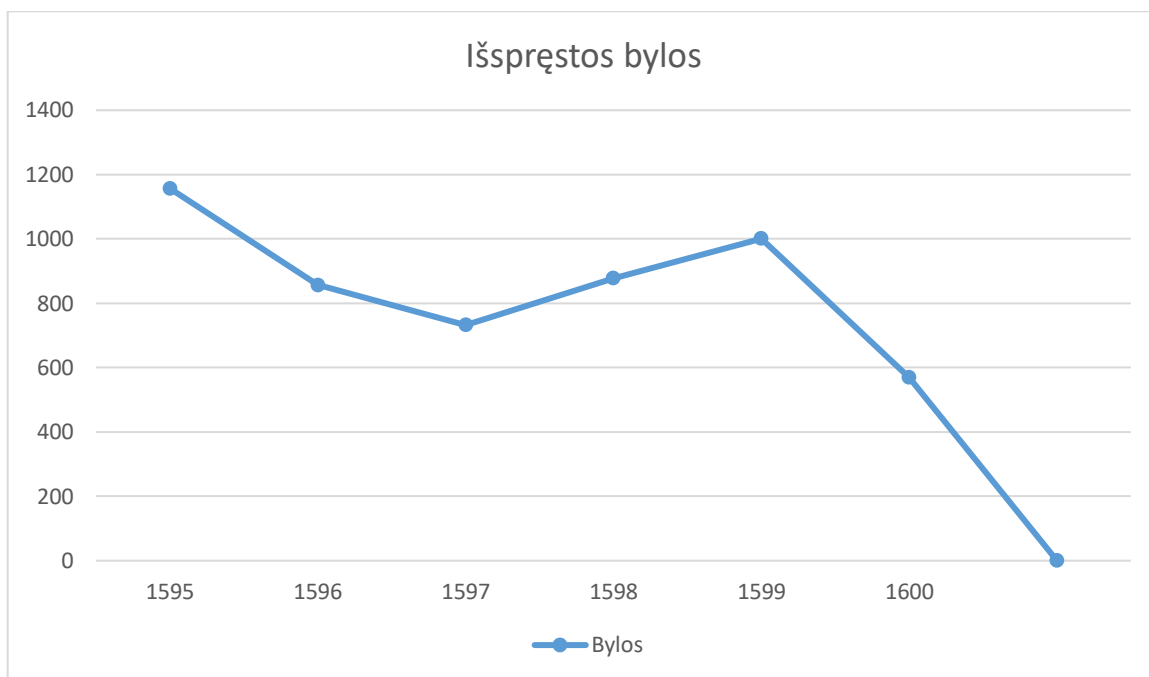
PRIEDAS NR. 6

K. ORVYDO DARBO NAŠUMAS ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISME 1570(75) – 1594 M

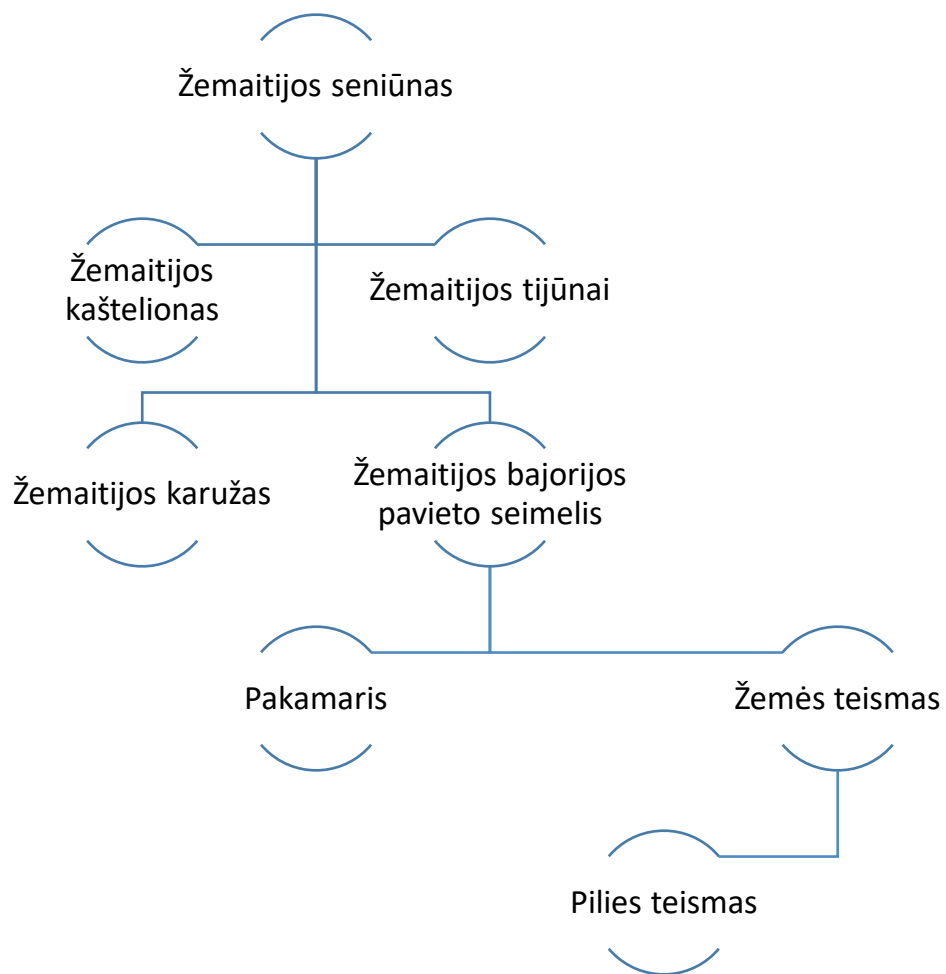
METAI	IŠSPRĘSTOS BYLOS
1575	403
1578-79	343
1581	263
1582	172
1583	302
1584	853
1585	460
1586	484
1588	484
1589	519
1590	1029
1591	402
1592	726
1593	567
1594	140
IŠ VISO:	
16	7147

PRIEDAS NR. 7
S. KĘSTARTO DARBO NAŠUMAS ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISME 1594-1600

METAI	BYLOS
1595	1157
1596	857
1597	733
1598	878
1599	1001
1600	569
IŠ VISO:	
6	866

PRIEDAS NR. 8
ŽEMAITIJOS ŽEMĖS TEISMO PADĖTIS ŽEMAITIJOS VISUOMENINIŲ - POLITINIŲ
INSTITUCIJŲ KONTEKSTE

SUMMARY

THE STATUS OF SAMOGITIAN LAND COURT JUDGES IN THE SECOND HALF OF XVI CENTURY

After administration and courts reform in 1564 – 1566 in Samogitia, as well as in other states of Grand Duchy of Lithuania, courts were divided into three different types: Land court, Castle court and Court of Succamerarius (Lith. Pakamaris). Because of its jurisdiction and democratical features in its election system, Land court became the main court in GDL states.

In historiography there are some controversies about courts reform. One of them is that the main purpose of courts reform was to give some independence for local boyars in their social caste. This purpose was legitimate on the regulations of 1566s Lithuanian Statute where it was declared that boyars can independently elect judges for their civil court, which was called Land court. On the other hand, researcher D. Vilimas argued that although the judges were elected, they still dependent on the local noblemen. Moreover, D. Vilimas argued that Land court judges were from middle boyars caste. D. Vilimas theses were based on his and R. Ragauskienė research. Those researches were mostly on Eastern part of GDL, so their research does not provide information on Western side of GDL where trends were possibly different. To review D. Vilimas and R. Ragauskienė research it is necessary to carry out investigation on Western side of GDL Land courts. Firstly we could focus on Samogitian Land court and its judges who started their careers at Land court from the second half of XVI century to the end of XVI century. Why Samogitia? It is because it was the biggest land of Western part of GDL. Moreover, Samogitia had different status from Eastern part of GDL lands. Samogitia was called „Duchy“ while Eastern lands of GDL were called „provinces“.

The aim of this research is to describe the main features of GDL Land courts, to determine Samogitian land court in the second half of XVI century, to analyse the first generation of Samogitian Land court judges and after the identification of their status, to characterise the prototype of Samogitian Land court judge in the second half of XVI century.

After detailed analysis and description of GDL Land court and Samogitian Land court, it was found that origins of this court were from Kingdom of Poland and the main reason for the reform was that boyars were not satisfied with justice for them made by GDL senators and other local oligarchs, so they demanded to have their own courts where they could elect members by themselves. Moreover, it was found that Land court status in Samogitia was high and it was under control of Grand Duke of Lithuania or his Court which was called Grand Tribunal of Lithuania. After detailed analysis of Samogitian Land court judges, it was found that financial impact for their career and image was set by their kin and the biggest part of Land court judges had noblemen status and family relations in boyars society. Because of their new status (judges), other magnates and senators wanted to have good

relations with them so they could have an impact on judges decisions. As well as that, the judges wanted good relations too so that they could extend the boundaries of their influence in Samogitia and GDL.